

VIGILIA

**IV. ÉVFOLYAM
1938 NOVEMBER**

TARTALOM:

SCHÜTZ ANTAL: Vigiliás lelkület

IJJAS ANTAL: Nagy Szent Albert

SIK SÁNDOR: Versek

DÉNES TIBOR: Üzenet és örökség

RÓNAY GYÖRGY: Versek

MARIE NOEL: Az aranycipő

TRIKÁL JÓZSEF: A jelenségek-
ből a valóságba

HORVÁTH BÉLA: Versek

FRANCIS JAMMES: A halászat

KEPES ANNA: Thornton Wilder

A vad indián köpenye. (Isme-
retlen Mária legenda.)

KOLOSSVÁRYNÉDARÁNYIELLA:
Olaszországi utam

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG:

Demény János: A Kilencedik és a Kilenc csodaszarvas

R: Jegyzet egy Babits rímről és kritikusáról

K Ö N Y V E K:

Rovatvezető: Rónay György.

Végh György: Francis Jammes. — J. Huizinga: A holnap árnyékában (Rónay György.) — Gagy László: A kiválasztottak (Semjén Gyula.) — Kovács György: Erdélyi tél (Rónay György.) — Hunyady Sándor: A tigriscsíkos kutya (Rónay György.) — Kispéter Miklós: A győzelmes film (Baráth Ferenc.) — Scarbantia-könyvek (Horváth Richárd.)

SZERKESZTIK:

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.

Megjelenik a nyári hónapok kivételével minden hónapban, évenként kb. 1000 oldalon. — A Vigilia legközelebbi száma karácsony előtt jelenik meg.

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre : Romániában 400 lei, Csehszlovákiában 60 ck, egyéb külföldön 12 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., József körút 13. I. emelet.
Telefonszám: 2—952—03. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonjaiban

Éjjel és nappal váltakozása nemcsak a föld fizikai életének, hanem a szív, sőt a történelem életének is leg-egyetemesebb ritmusa; nevezetesen „habet mundus iste noctes suas et non paucas,” megvannak ennek a világnak az *éjtszakái*, nem is kevés számmal! (Szent Bernát).

Benne vagyunk, látszatok ellenére benne vagyunk egy ilyen éjtszakában. Mindenfelől borús a politikai, gazdasági, társadalmi látóhatár; halványulnak, egvire halványulnak a nagy kultúrártékek vezércsillagai, tudomány, erkölcs, művészet.

Mi vállalkozunk arra, hogy őrt álljunk. Virrasztjuk ezt a történelmi éjtszakát, a magyar éjtszakát. Minket ostromol elsősorban a kérdés: meddig tart még? mikor lesz és milyen lesz a hajnala? S nekünk ez a feleletünk:

A szellem éjtszakáit nem követi fizikai törvényszerűséggel a hajnal. Itt csúfot vallanak a Chanteclair-ek. Itt nem lehet előkukorékolni a napkeltét. Itt a hajnal megszületik az éjszakából, titokzatosságban, csendben, tanútlanságban, mély hallgatásban, kínban. Itt csak annak van hivatottsága őrségre, virrasztásra, itt csak annak lesz mondanivalója a hajnalsürgetők számára, aki maga is mindenestül beleveti magát abba a hajnalérlelő titokzatos, vajúdó éjtszakába, aki vigiliás lelkülettel virrasztja ezt az éjtszakát.

Vigiliás lelkület — ez nagy hivatást jelent és nagy követelménnyel jár. Hivatása: ezt a mi éjtszakánkat áldott, szent, termékeny éjtszakává szentelni. Mert vannak átkos éjtszakák, szicíliai vecsernyék és Bertalan-éjjelek; éjtszakák, hol a kétségbeesés, gonoszság és bűnös mámor jár. És vannak keserves és kétségbeesett, szomorú virrasztások, siralomházban és adósok börtönében, büntönyákon és játéklarlangokban . . . A mi éjtszakánk álma a Karácsony-éj — Stille Nacht, heilige Nacht; a Húsvét éjtszakája, az Exultet és feltámadás éjjele. És a mi virrasztásunk a hűség, amely odaül a kétségbeesés ágyához és súg neki biztatást, a mi virrasztásunk a gondozás anyja, mely ott jár a beteg körül, meghallja még oly halk nyöszörgését is, ki nem mondott kérését is, érti és értel-

mezi krízisének minden fázisát, és egészséget lát neki. A mi virrasztásunk a felelősség anyai és atyai virrasztása, amely virrasztja a gondtalanság és gyermekiség álmát és önmagát emésztő gondban és termékeny tervezésben — munkává, kenyérré, csillagokká, az elkerülhetetlen reggel és munkanap számára . . .

S ennek a vigiliás lelkiületnek kiváltsága a *vigiliás szenzórium*: egy hatodik érzék, amely megérzi a még üszögében levő hajnalköszöntő vágyat és reményt, hallja a rügyek pattogását, a földalatti vizek csobogását és titkos források fakadását; tudja értelmezni a meg nem született szent igények jeleit, tudja látni és láttatni a jobbravirradásnak hajnali fényszálait, melyeket a világosságnak és a sötétségnek egyaránt Teremtője nem mulasztott el bele szőni a legfeketébb éjtszakába is. Nem lát rémeket, mint az ernyedt és ijedt virrasztó; nem hallucinál, mint a kényszeredett és kizsákmányolt virrasztó, hanem megtelik szent és éltető víziókkal és azokat sugározza szét, mint „a mécses, amely belevilágít a ködös éjtszakába.”

Milyen víziók ezek?

Mi tudjuk, hogy az a szomorú éjtszaka azért borult ránk, mert engedtük elhomályosulni nagy csillagainkat, az örök igazság, a meg nem alkuvó erkölcsi normák, a szent eszmények csillagait. Mi tudjuk, hogy ennek az éjtszakának a legmélyebb értelme és oka nem politikai, nem gazdasági veszedelem, hanem egy végzetes kisértetjárás, csillaghullás, örök értékek halványulása. Mi tudjuk, hogy ebből a veszedelemből mit idézett fejünkre az írástudók árulása és jóvá akarjuk tenni apáink bűneit. Mi tudjuk, milyen éjtszakát hoztak reánk meg nem emésztett eszmék, normátvesztett akarások, eszményektől elszakított szenvedélyek, Istenüktől elpártolt, a föld és vér szellemeivel természetellenes szövetségre lépett lelkek; és mi hivatásunknak tekintjük visszaparancsolni a sötétség szélére a mitoszt, hogy ismét trónjára kerüljön a logosz.

Ezért ebben az éjtszakában rendületlenül arra a Hajnalcsillagra irányítjuk a tekintetünket, mely alkonyt nem ismer, mely igaz világosság, amely teljes igazsággal és kegyelemmel és amelynek bőségéből nem lehet soha elég bőségesen meríteni.

Schütz Antal.

SIK SÁNDOR:

VERSEK

HAZAFELE A TEMETŐBŐL

Fehér a hold és vágtat a vonat,
A szikra pattog.
Zajgó kerekek és sajgó szívem
Vadul versengve kattog.
Egy sírhalom és egy világ
Múlt el mögöttem:
Tegnap még fogtam egy kezét,
És ma temettem.

A szikrazápor vissza-visszahúz
A temetőre.
De zúg a gép, de menni, menni kell,
De törtetünk előre.
Bújhat a hold, a füst eláll,
De bárhogyan essék,
Te mégy! te mégy, előre: hív
A kötelesség.

Ő megérkezett. Vigasztalni már
Nincsen miért őt.
De kattognak a kerekek és szívek:
Várnak az élők:
Nézd, mennyi kéz eseng feléd:
Húznak, cibálnak,
Neki az éjnek, és neki az új
Sírok sokának.

Ó, hányszor kell még drága sírokon
Hangtalan rínod!
Ó, még hányszor kiújul véresen
Búcsúzni kínod!
Nem a tiéd az életed,
Nem a halálod.
Csak verjen a szikra, csak hajtson a hold.
Amíg a boldog Stációt
Meg nem találod.

MINDÖRÖKKÉ FIATAL

Levelet kaptam. Vers-olvasni kérnek,
Fiatalokkal, elsőül, vezérnek,
„Mint idősebb írói nemzedék.”
Nézem az írást meglepetten:
Lám, hát csak én is bácsi lettem!
Hát ide jutunk mindenfélekép!

Egy szót se mondhatok reája:
A kegyelet hív és a hála;
Énrajtam nőttek, mondja a levél.
Én mégis mélán meg nem illetődöm:
Az estharangot kongató betűkön
Felzöndült lelkem mélyebbbről zenél.

Soha bizony még eszembe nem ötlött
Kérdőre vonni magamban a költőt:
Öreg vagy-é vagy fiatal.
Mély mámorán a zuhatag jelennek,
— Szuverénnek, időtelennek —
Csordúlt el ajkamon a dal.

De most, hogy kötik rám a rangot,
Ünneplő óriás harangok
Töltik be lelkem csarnokát.
Ó, rejtelem! most, most tudom már:
Évezrek óta hordozom már
Az emberszó ajándokát.

Vén vagyok én, akár e bolygó,
Vén, vén, akár a ránkmosolygó
Éjszakabontó csillagok.
Ádám apánk ajkán nevetet mondtam,
És a legelső afrikai gongban
Én köszöntöttem a napot.

A szép Adóniszt én sirattam,
A vérengző Saul én miattam
Verte a falba gerelyét.
Ami Jánosnak, Mennydörgés Fiának,
Szóban adott emberentúli szárnyat,
Az vonja ízzó ajkam delejét.

Vén vagyok én, mint a teremtés.
Igém a Hatnap óta zeng és

A végnapon is zengni fog.
Fiatalok ti, akik énekeltek,
Apátoktól tanulni jertek
Az egyetlent, amit tudok.

Ó, testvérek, csak ez az ének!
A kerubok testvéri zengzetének
Mélyén fogamzik ez a dal.
A Szentlélek sóhajai kísérik,
Öröktől fogan és örökkön érik,
És mindörökké fiatal.

TE VAGY A JÓ

Én Uram, Istenem, velem mit tettél!
Már újra megint csak megszégyenítettél.
Századszor is újra Te vagy a jó,
Én a rossz kisgyerek, vesszőzni való.

Ficánkoltam megint lábbal, kézzel,
Játszottam megint kifent késsel,
S amikor az újjam majd megvágтам,
Jóságod kézen legyintett lágyan.

De még le se zörrent a földre a penge,
Már mosolygott is szemed a szemembe.
Mintha mondta volna: Légy szófogadó,
Gyerek kezébe kés nem való!

Csak arra volt jó vihar és villám,
Hogy megrebbenjen aluszékony pillám,
Hogy éberséggel látni tanuljak,
Meglátni messziről felemelt ujjad.

Ó, látom, Uram, hogyis ne látnám.
Szívembe maradjon vésve e látvány,
Bár el ne mosódnék onnan soha,
Ne lennék többé se vak, se puha.

Csak benned, Uram, s csak egy a reményem,
Csak annyit engedj kérni szerényen,
Hogy amit most némán súgok eléd,
Alljam becsülettel, legalább feléd!

Sik Sándor.

IJJAS ANTAL:

NAGY SZENT ALBERT

I

Dante, aki az egészen fiatal kortárs közelségében élt az aggastyán szerzetestudós utolsó éveéhez, tizenöt-tizenhatéves korában hallhatta halálának a távoli német földről érkező hírért, amely Firenze legviharosabb időszakának fegyverzajában és az akkori európai politika földrengései közt is nagy és fontos eseménynek hatott. Pedig a nyolcvan év körüli aggastyán akkor már évek óta élt távol minden aktivitástól és egyedül halálára készült. Szerzetestársai kezéből való életrajza azt mondja róla, hogy ifjúságának idején természetfölötti sugallat figyelmeztette: eljön az idő, amikor — hogy mindeket felülmúló tudása elkapottá ne tegye — elfelejti mindazt, amit tud s mivel ez élete vége felé lesz, akkor készüljön a halálra. Semmiképpen sem valószínűtlen, hogy az az irtózatossá méretű munkásság, melyet egész életében folytatott, kimerítette őt, kiszívta életerejét s több mint hetven évvel vállán már nem kívánt dolgozni többé. A munkamennyiség, amit végzett, minden korokat meglep a felülmúlhatatlannak tetsző méreteivel. Műveinek utolsó jelentékeny kiadása, az A. Borgnet-féle* harmincnyolc kvarttkötetet tesz ki, oldalanként két sűrűszedésű, apróbetűs hasábbal, a vékony metszésű, éles francia betűk millióival s ez az életmű Aristoteles óta talán máig a legnagyobb kísérlet arra, hogy magát a tudást: egyetemes és összefüggő rendszerben nyújtsa.

Már a kortársak előtt ez volt a szerepe és a jelentősége: „Doctor Universalis,” a „Mindenttudó.” A későbbi századok még inkább fokozták a róla való köztudatnak ezt a jegyét, sőt túl is torzították. Megtették mindenekelőtt a titkos tudományok tudójának, az egyiptomi héber és arab mágia, kabbalisztika és az alkhimiai tudáskincs örökösenek, tulajdonosának és továbbfejlesztőjének. Mint minden tévedésnek, ennek a felfogásnak mélyén is volt egy darab igazság: az, hogy Nagy Albert egy páratlanul nagyméretű tudományos kutató- és hódító munka közben az elsők között nyúlt át az arab és héber tudományosság filozófiai és természettudományi könyvkultúrájának kontinensére. S talán nem is az ő kora, hanem az utána következő századok, amelyekben olyan sajátságosan élő volt a „rejtett tudás” fogalma és ezt a rejtett tudást a sötét titkokat lehelő arab és héber betűk görbe fonadékain

* Beati Alberti Magni M. O. P. Opera Omnia, Paris, 18. Ijjas Antal tanulmánya a közeljövőben a „Korunk szentjei” című műben jelenik meg.

túl sejtették: Albertus Magnusban testesítették meg ezeknek a titkoknak tudóját, örökösét és rejtett értelmű szövegekbe foglalóját. A *szent*, éppen az a szent, aki a maga csodálatosan világos, rendszeres és homály nélküli értelmének egész életén át tartó aktivitását állította az Egyház szolgálatába: kissé elmosódott alakjának ilyen természetű felfogása mellett. A teológia történetében való szerepének fénye pedig felolvadt a grandiózus tanítványnak, Aquinói Szent Tamásnak vakító dicsőségében, amellyel szakadatlan együtt emlegették ugyan, de csak mint kisebbet és elődöt. A *ma* tudománytörténeti kutatómunkájának s a Nagy Alberti életmű szellemtörténeti összefüggések szerint való feltárásának, a nagy összefoglaló szempontoknak kellett jönnie, hogy helyesen lássuk Albertus Magnust, a teológust és a természettudóst — és ezektől nem függetlenül, az életművéhez tapadó zavaros képzetanyagtól megtisztítva: a szentet!

A Szent és a Tudós ugyanis éppen öbenne szétválaszthatatlanul egygyefonódó principiumok. Génusza nem a saját adott képességeinek kiéléséért vagy a tudásanyag rendkívüli vonzatának kedvéért ostromolja meg a konkrét tudásnak azt a Himalájáját, amit győztesen bevesz, nem önmagáért nyúl vissza kétes, romlott, két-három nyelvből átfordított bizonytalan szövegeken át Aristotelesig, és nem a „rejtett tudás” romantikája kedvéért feszíti ki érdeklődését Kordováig és más városokig, amelyek afrikai izzó spanyol ég mögött vannak. Hozzá kell tenni még, hogy mindezt a legminimálisabb eszközökkel végezte el, válságos és végzetes időkben. Olyan évtizedekben, amikor a német császárok utolsó törekvései is összeomlottak, hogy megteremtsék az európai egységet, Európa hatalmi káosza teljes és e szétdarabolt Európa ellen több ponton és több fronton indul meg a keresztény gondolkodásnak még ki sem dolgozott metafizikai fogalmai ellen, sőt a „Mens Christiana,” a keresztény értelem egész alapvető magatartása ellen a nemkeresztény gondolatok és szellemi mozgalmak beszívargása, sőt nyíltan kibontakozó támadása.

II

Launingenben született, sváb földön, abból a német törzsből, amelynek uralkodóháza most utoljára készült a császári hatalom újjáértelmezett fogalma kapcsán megvalósítani a németiség és nagyjából a keresztény Európa összes népei felett az egyetemes uralom eszméjét. A Hohenstaufenieknek ezért az eszméért való harca azért hatalmas és tragikus, mert törekvéseik ekkor már tulajdonképpen elszakadtak a valóság erőitől, mind a német nép életének, mind Itália sajátos viszonyainak politikai formáitól, és semmi sem volt bizonyosabb, mint az, hogy ebben a harcban el kell majd bukniuk.

Az a kisfiú, aki a XII. század utolsó évtizedében egy

svábföldi hatalmas birtokoscsalád sarjaként megszületett: személyes életének erőivel soha sem érintette közvetlenül a politikát, a kor történelmi eseményeibe nem folyt bele döntően, — szerepét és jelentőségét azonban nem láthatnók tisztán a politika nélkül, éppen azért, mert ő maga oly szervesen meghatározóan hozzátartozik korához.

1190 és 1200 között született. Hogy melyik évben, azt nem lehet megállapítani. Talán Barbarossa Frigyes uralkodásának valamelyik utolsó évében. A nagy Hohenstaufeni a maga hosszú és hatalmas életét betöltő harcok után végül is egyszerre törte meg a széthúzó német törzseket, az ellene törő német nagyokat, a lombard városokat, az itáliai nacionalizmusra és a szicíliai normannokra támaszkodó pápai politikát. De hogy ez a győzelem mennyire csak látszat volt, mennyire nélkülözte az organikus erőket, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy fiára, VI. Henrikre, semmi más nem maradt a hatalom valóságából, mint a birodalomnak az a zúga, amelyet egy erőszakolt politikai házassággal szerzett. Azzal, hogy huszonegy éves korában hozzákényszerítették a tíz évvel idősebb Konstanciát, Roger normann király utolsó sarjadékát, akit klastromból ragadtak ki és

*„ki lőn, hogy svábság második viharja
éltet a másodiktól s tőle nyerjen.”*

Igy zeng róla Dante, aki a hervadt és finom asszonnyal a Paradicsomban találkozik, a Hold Körében, azok között, akik noha megszegni kényszerültek fogadalmukat, mégis üdvözültek. A normann királyoknak apácakolostorból kiragadott utolsó leánysarjadéka 1196-ban esküdt meg a fiatal Hohenstaufenivel a milánói dómban, ghibbelin seregek öles dárdái között és ez az esküvő baljós és sötét fenyegetés volt a szabadságában és életérdekeiben veszélyeztetett papság ellen, mert a meghódított Lombardia és a menyasszonnyal együtt öröklődő Dél-Itália harapófogója közé szorította az akkori világ egyetlen morális hatalmát. Az esküvőben el voltak vetve a magvai mindazoknak a viharoknak, amelyeket a rövid ideig élt és rövid ideig uralkodott VI. Henrik és fia Hohenstaufeni II. Frigyes körül felkeltek. S ezek a viharok: alapjában rázták meg az akkori egész keresztény világot. VI. Henrik hatalma apja halála után úgyszólván csak feleségének birtokaira korlátozódott s a nyers és fölényes Hohenstaufeni az első peretől kezdve megutáltatta önmagát is, az uralom német elképzelésű formáit is Sziciliának és Dél-Itáliának csodálatosan tarka — görög-latin-arab-normann — népkerevével. Ennek ellenére ő maga úgy jelentkezik, mint a Politikus egyik legkialakultabb típusa. Semmi mással nem tördik, mint a hatalommal, annak szövedékével és egyensúlyával, persze a maga Hohenstaufeni módján: kemény kézzel, barbárul és hatalmasan. Érdekes, hogy alakjának, mint poli-

tikusnak, legtökéletesebb rajzát egy konstantinápolyi annalista, Nikétász Koniátesz, hagyta ránk; a bizánci császárság középpontjából higgadtan, a politikai műveltség hűvösebb, elvontabb és doktrinálisabb formáinak magaslatáról tartották számon a hatalom gyakorlásának barbár autodidaktáját.

Erdemes volt-e megrajzolni a képét annak az uralkodónak, akinek alakja legfeljebb távoli hallomás volt s svábföldön született kisfiú gyermekemlékei között? Igen, érdemes, mert hisz ő, a Szent: életének művével a kor hatalomvágya és fegyveres erői fölé kerekedik — a Szellem erejével. Életének nagyobb fele Henrik fiának, Hohenstaufeni II. Frigyesnek életideje alatt fog eltelleni. Sötét és kegyetlen hatalomvágy — a maga egészen nyers formáiban — egyik főjegye ennek a kornak s az úgy lebeg e két század levegőjében, mint valami súlyos és zavaros kisugárzás. A kor túlzó, már eretnek misztikusa, Joachim a Fiore, a gyötrött és idegbajos vizionárius, akitől századokat megzavaró jövődölések sora származik, úgy reagál a maga túlexponált misztikájával és idegzetével a hatalomvágyra, e mégiscsak emberi vonásra, mint olyan valamire, ami már egyenesen sátáni. Megérzi a zavarokat, amelyeket VI. Henrik és Konstancia fia idéz majd fel és azt kezdi hirdetni, hogy Konstancia: egy démontól esett teherbe! Talán legjobban ez az apróság mutatja meg, mennyire szükség van valaki Nagyra, aki egyebek közt e zavaros misztikár ellenében is meg fogja vívni a tiszta és érvényes Gondolat szabadságharcát.

III

Ami egyébként a Gondolkodás ügyét illeti: éppen ekkor áll a harc az univerzáliaiak körül!

A ma köztudata nem tartja számon az emberi szellemnek ezt a hősies és válságos korszakát. Az univerzáliaiak miatt való harcot csak szakkörökben szokták emlegetni, pedig hogy az európai, talán az egyetemes emberi gondolkodás nem mozog a valóság herezisést jelentő síkon: az ennek a harcnak hősies ütközeteire vezethető vissza.

A XII. század első évtizedének végén halt meg Canterbury Szent Anzelm, a skolasztika első megvalósítója és klaszszikusa és éppen Nagy Szent Albertig a legnagyobb világossága. Kétségtelenül a filozófiai és teológiai gondolkodás legnagyobbjai közé tartozik. A teológiai problémáknak vannak olyan csúcsai, ahol máig is ő feszítette legtágabbra a széttekintés körét, mint pl. az ember és a Szentháromság viszonyának szinte szédítő spekulációiban, a „Cur Deus Homo?” lapjain vakítóan éles syllogismuszok reflektoraival igyekszik behatolni felhőfátyolai közé annak a kérdésnek, hogy vajjon a Szentháromság második személye nem lett volna testté akkor is az emberiség számára, ha nem lett volna a Bűnbeesés miatt szükség a Megváltóra? De az ő életművében még nyitva ma-

radt egy látszólag módszertani kérdés: az egyedekben megvalósuló általános (universale) fogalomnak létezési formája.

Nagyon durva és nagyon egyszerű megközelítéssel: amennyiben valóságnak fogadjuk el, hogy léteznek *egy* asztalok, létezik-e s hol, milyen összefüggésben *az* asztal? Az egyetemes asztal-fogalom létezése a konkrét, egyes, az anyagi valóságban már meglévő asztalok létezéséből következik-e vagy ellenkezőleg: a megfelelő universale (*az* asztal) fogalom nélkül nem lehetnének-e, nem valósulhatnának-e meg az anyagi valóságban is a konkrét asztalok? A kérdés csak látszólagosan elvont. Ismeretelmélet, logika, metafizika és az emberi gondolkodás típusokba osztható karakterformái csaptak össze a kérdés körül egy máig is szívetdobogtató, páratlanul szenvedélyes vitában. Ez a harc már lejátszódott egyszer: másfél ezer évvel azelőtt, amikor Platon az egyetemes fogalmakat, az ideákat, valahol valamiképpen reálisan létezőknek tette meg; a tévedést Aristoteles korrigálta, amikor az egyetemes fogalmakat a létezés sorrendjébe *előbb* szükségeseeknek jelölte meg ugyan, de létezési formájukra vonatkozóan kimondta, hogy megvalósulásuk kizárólag konkrét egyedekben történik. De hol voltak akkor — a XII. században — az aristotelesi szövegek? Hol volt a filozófiatörténet, mint öntudatos fogalom, mint tárgy, mint módszertan, mint összehozott anyag? Másfélszáz év messzeségében, késői latin kompendiumokban, Szent Ágoston írásain és gondolatrendszerén, a latin egyházatyák kevésszámú filozófiai munkáit mint felhőfátyolokon át igyekeztek megpillantani az emberi gondolkodásnak óriás hegyvonulatát, az aristotelesi életművet, amelynek magasságából már alá lehetne pillantani egyebek közt az univerzálisák kérdésére is.

Ma már alig képzelhető el, hogy hogyan izgatta az akkori összes gondolkodókat Aristotelesnek e csak ködfelhőkön át sejtett távoli és gigantikus rejtélye! Ami az univerzálisák kérdését illeti, a középkor egész valóságérzése mereven elutasította magától azt a gondolatot, hogy az univerzálisák valami módon reálisan is léteznek; de ennek megfogalmazásában tovább ment a szükségesnél, az egyetemes fogalmakat csak mint az egyetemes gondolat kifejezésére való neveket (nomina) fogadta el és ezen a nyomon továbbépülő bölcsélet (nominálizmus) sorra próbálta ki az így jelentkező gondolkodási hezsis összes zsákutcáit. Hogy a kérdés az univerzálisák örvényénél kezdődik, azt a kor minden gondolkodója, minden szellemileg és irodalmilag képzett embere tudta és másfél század szellemének pillantása szédült az örvény megragadhatatlan forgásától . . .

IV

Ha Nagy Szent Albert az 1190-es évek közepén született, akkor tíz-tizenkét éves volt, amikor az assziszibeli kereskedőifjú, Pietro Bernadone huszonöt éves fia, lemondott atyai

örökségéről és zsákruhájának hátára mésszel mázolvá keresztet, nekivágott az Appeninek még havas télvégi szakadékaiknak. Sorsdöntő út! Egy egész korszak és az akkori keresztény emberiség vonult ezzel az úttal a hegyek közé, hogy összeállítsa, teljessé tegye, rendszerezze a keresztény életérzés összes elemeit. Pietro Bernadone fia más, mint ahogy őt a későbbi korok köztudata elképzei — egyoldalúan és hiányosan csak a Fiorettiből. Nem érzélgés és álmodozás vezeti őt, hanem a legtudatosabb és legkegyetlenebb akarat, egy új lelki kontinens felfedezésének kívánása. Útja semmivel sem kevesebb, mint akár Kolumbuszé, akár Magalláné — akár a Montserratnak és Manrészának nekivágó fiatal Loyolai Szent Ignácé, akivel sokkal több és sokkal meghökkentőbb hasonlatossága van a fiatal Asszisi Szent Ferencnek, minthogy azt általában a köztudat sejtí. Mindketten ugyanama kontinens más és más részének lángeszű és vakmerő konkvisztádorai. A látszólagos eltérés köztük az, hogy a felfedezés megtörténte után Szent Ignác nem elégszik meg a lelki életnek és az összes vonatkozó ismereteknek autodidaksziséval, hanem az összes kapcsolatos tudásanyag rendszeres és érvényes megszerzése céljából hét évet tölt a párizsi egyetemen, — csak hogy ennek a párizsi egyetemnek kifejlesztésében óriási része volt annak idején az éppen már a Szent Ferenc után következő franciskánus nemzedéknek és Szent Domonkos után következő dominikánus nemzedéknek. Azaz Szent Ferenc útja, ha nem is személyesen, de utódaiban, és Szent Domonkosnak hozzájuk bizonyos méretéig hasonló útja szintén nem személyesen, hanem utódaiban ugyanoda vezet, ahová Szent Ignácé. Mint ahogy nem véletlen, hanem logikusan következő szükségszerűség volt, hogy Szent Ignác a döntő pillanatban a filozófia és a teológia felé fordulva markoljon és rendszerezzen össze, kerítsen véglegesen a hatalmába minden felvetődő kérdést (mert hisz minden emberi kérdés végeredményben értelmi síkon vetődik fel): ugyanilyen logikus és szükségszerű volt, hogy Asszisi Szent Ferenc és Szent Domonkos útja legalább utódaikban — szintén a filozófia és a teológia felé forduljon. Így nézve a kérdést bámulatraméltóan egyszerű és világos, hogy a XII. és XIII. század fordulójának összes nagy kérdéseit miért a keresztény lélek ekkor felbukkanó két nagyjának, Asszisi Szent Ferencnek és Szent Domonkosnak kellett megoldani.

Nagy Szent Albert jelentősége éppen ott áll, hogy ő az, aki szükségszerű és logikus irányban folytatja Szent Domonkos lépéseit, ahol azok annak élete végén abbamaradtak . . .

V

Származása és ifjúsága homályos. Az a régi, sokföldű sváb birtokos-nemzetség, amely a Bolsted nevet használta leggyakrabban, Launingben tartotta székhelyét. Hogy a hullámos, erdős, szép sváb tájban és a gazdasági épületekkel kö-

rúlvett udvarházban milyen volt a gyermekkor, környezete és az ifjúsága, azt legfeljebb csak sejteni lehet. Annyira elszakadt ettől a környezettől, hogy rendtársai, akik később megírták életét, semmit sem tudtak arról, ami a hatalmas aggasztánnak, akkor már tőlük hat-hét évtized messzeségében fekvő gyermekkorára és ifjúságára vonatkozott. S hat-hét évtized: a középkor sajátos viszonyai között sokkal több mint ma, emlékeket és dokumentumokat sokkal jobban elmosó távolság. De feltűnő, hogy a legenda csak egyről tud a távoli és elmerült ifjúkorból: arról, hogy a sváb nemesfiú az erdőt szerette és szeretett vadászni; s arról, hogy amikor Páduában volt diák, élénkebb elméjű olasz társai annyira fölülmúlták őt a fölfogás és az emlékezet gyorsaságában, hogy már-már abba kellett volna hagynia tanulmányait, — ekkor kezdett volna könyörögni könnyek között Szűz Máriához, hogy segítse őt át nehézségeken. A legenda itt olyan édes és jellegzetes, hogy érdemes elbeszélni már csak azért is, mert jellemzően mutatja, mik a középkori legendaalakulás formái, s kellő akribiával mégis csak az igazságot lehet kiemelni mögülök.

Azt mondja a legenda, hogy Albert sokat fáradozott Páduában azon, hogy a tudásban előrehaladjon, de nem sok eredménnyel. Amit egyik napra megtanult, azt a másik napra elfelejtette, amit tegnap még érteni vél, ma már nem értette. Könnyek között imádkozva a túlvilági segítségért, tündöklő képben jelent meg előtte Szűz Mária, Alexandriai Szent Katalin, Szent Borbála, megvigasztalták és megígérték neki, hogy megszabadul nehézségeitől, sőt tudományban nem lesz párja az egész világon!

Gyermekei és édes hamvasságú történet. Didakszisa azt akarja mondani, hogy íme: a rend legnagyobb tudósa is csak semmi volt önmagától és egyedül a Bölcseségnek Széke tette őt képessé arra, hogy elérje tudásának későbbi magaslatait. A legenda alapja az lehet, hogy bizonyára akadhattak rendtársak, akik vagy maguk emlékeztek arra, vagy hallották, hogy a fiatal német diák a páduai főiskolán nehézkesen beszélt még latinul, ami természetes is lehet és méginkább csak törte az olaszt, ami még természetesebb is volt. De már maga az is, hogy ott találjuk őt a páduai főiskolán: bizonyos előzetes képzettségre, tudományos hajlamokra és tudatos szellemi célkitűzésekre vall. Afféle nyers, talán nyelvtudásban először kissé barbár géniusz képét mutatja ez a vonás, akit az embert környező tárgyi világ érdekel eleinte legjobban — későbbi írásaiban is vannak célzások arról, hogy még utazásai közben is milyen figyelemmel nézegetett mindent, fákat, állatokat, kővületeket — és amikor a sváb erdei közül először kerül a könnyebb, élénkebb, az elvont fogalmak felé jobban iskolázott latin világba, először zavarban van, márcsak az idegen nyelv miatt, amelyben kevéssé gyakorlott. Alakja, ahogy a legendákban szerepel, egyebekben is pontosan mutatja azokat az irányvonalakat, amelyek szerint a középkor lelkének le-

gendaformáló tevékenysége hat: egy-egy megszokott s az ájtatosaktól kívánt formula kedvéért önkéntelenül is átformálva az alakot. Rendjének egyik régi írója (Johannes Mayer O. P.: *Liber de viris illustribus O. P.*) szerint „der grosse Albert, gross vom kunst und klein vom person.” Ime: itt is a retorikus ékesség, a csodálat és okulás kedvéért enyhén meghatározott valóság. Mert a teuton tudós, amint azt hitelesnek tkinthető ránk marad képei, továbbá sírjának egyik alkalommal való felbontásának és csontjainak megvizsgálása megmutatta, egyáltalában nem volt kicsiny termetű. S azok az apró epizódok, amelyeket itáliai diákéveiből kapcsolatosan említene, éppen apróságukban hordják hitelességük bizonyítékát: szintén a nyílt, hatalmas és egyetemes érdeklődőt mutatják. Az egyik epizódot ő maga mondja el (*Meteororum* I 3 tr 2 c 12): páduai diák korában felnyitottak egy „már hosszú idő óta lezárt kútüreget, s ketten, akik leszálltak belé, meghaltak, egy harmadik, aki a kút fölé hajolt, órákig feküdt eszméletlenül, — s ebből Albert a gázok létét, sajátos halmazállapotát és természetét sejtí meg már ekkor. Szintén ifjú korára eső velencei időzése alatt pedig egy templomépítésnél felhasznált és szétfűrészelt márványtömbből egy koronás szakállas főnek csodálatosan hű és természetes körvonala rajza bukkanva elő: tőle kérdezték meg, hogy vajjon mit jelenthet ez (*Mineralium* 12 tr 3 c 1) és vajjon miért van; ami arra vall, hogy már ekkor úgy volt ismeretes, mint aki különösképpen és sokat foglalkozik a természet dolgaival.

VI

Az új német történettudomány különösképpen elítéli a középkori német császárság déli politikáját, általában a középkori német császárság egész tartalmát, az univerzalista politikai gondolatot, amely egyetemes birodalomszervezéssel tördött a németiség belső egységének reális megalapozása, megszervezése és kibontakozása helyett. Különösen a mai irányzat itéli meg élesen ezeket a századokat, majdnem kizárólagosan neki tulajdonítja, hogy ők a germánság középkori tömbje „Volk ohne Raum” lettek, a határok nélküli nép. Egy ellenpróba nehezen tudná igazolni ennek a felfogásnak helyességét. A kérdés inkább az: mi lett volna az univerzalista és szentbirodalmi gondolat nélkül a német népből, amelynek mégis csak ez a gondolat adott legelőször legalábbis eszmei egységet, egységtudatot és öntudatot? A teuton történelem aligha lett volna más, mint az, ami az ősidőkben volt, egymás ellen örökös harcokban gomolygó törzsi káosz. Míg így: a szentbirodalmi gondolat közös égisze alatt legalább eszmeileg egységes birodalmat alkotott a németiség, századokon át a latin Dél felé irányult politikai és kulturális figyelemmel, melynek vonzásában magáévá tudta tenni az akkori Európa legvirulóbb kultúrterületének minden gondolatát és eszmebeli

kincseit. Apróság, de súlyosan jelképes, hogy a csontos sváb nemesfiú, akiből Nagy Szent Albert lett: császári szolgálatban álló atyai nagybátyjának csapatával kelt át az Alpokon, hogy az itáliai iskolavárosokban találkozhasson a rendszerezett tudománnyal és Szent Domonkos szerzetével. Nem lehetetlen, hogy a tudományos kutatás és az elvont gondolkodás fennsíkján elhalványult benne az a tudat, hogy német — azt azonban még sem lehet kétségbevonni, hogy a német szellem történetében először ez az Alpokon átkelt s lándzsás ghibellinlovásokat kísérő ifjú valósította meg azt, amit századokkal később — ma — a német tudomány valóságos egyetemi üzemekkel valósított meg: egy-egy tárgykörre vonatkozó egyetemes anyaggyűjtés és rendszeralkotás munkálatait. Igen: ebből a szempontból Nagy Szent Albert nemcsak a keresztény filozófiának, teológiának és a keresztény középkornak úttörője és nagyja, hanem a századunk kezdetén teljes érettségre jutott német tudományosság könyörtelenül és hatalmasan a teljes anyagot összegyűjtő és azt rendszerré alkotni kívánó misztikának és szellemnek első előfutárja és megvalósítója. Érdekes kísérlet volna kimutatni, hogy szellemének hatalmas teuton imperializmusából mennyire nem vett el semmit, hogy a benne gomolygó formátlan tudásvágy a latin Dél sugárzása alá került, magáévá tehette annak szellemi kincseit is és találkozhatót a már legtermékenyebb szellemi forradalmával, a kolduló rendekkel, pontosabban Szent Domonkos szerzetével.

VII

Szent Domonkos 1221-ben halt meg, lázas betegen, Velencében, ahova azért utazott, mert pogány missziókba, valószínűleg Magyarország keleti határszélére, a kúnok közé akart utazni. Sírja Bolognában van; gyönyörű fehér márványkoporsóján a virradni kezdő reneszánsz ízlésének faragott virágfüzéreivel és apró angyalai; súlyos és nyugtalan dísz olyan embernek, aki maga volt a nyugalom és egyszerűség. Azzá, ami lett, életének utolsó másfél évtizede tette; délfraanciaországi manicheus vidék magános vándorából ekkor vált rendalapítóvá, egy szinte a szél gyorsaságával száguldó mozgalom elindítójává és egy rend patriárkájává, ám mindaz, amit alkotott s amely később rendjének irányt szabott: a hajdani magános vándorutakból fakadt.

Már harminchétéves volt, amikor egyedül maradt a délfraanciaországi térítőmunka közt, eretnekségtől elárasztott tartományban, hogy megpróbálja legyőzni azt a sötét és beteg manicheizmust, amely mint valami félelmetes, idegen mocsár terpeszkedett a tájon, tanainak és erkölcsének ismeretlen hüllőivel és mérgező virágaival.

1208-at írtak s a szakadatlan prédikálástól, virrasztástól, gyaloglástól, böjttől és nélkülözésektől sovány, fehérarcú spányol pap mögött már két égő év terült el, két fáradt, keserű,

reménytelen év, amit bajtársával és mesterével együtt küzdött végig, Diegoval, aki egyúttal püspöke is volt. Emberi nyelven szólva, „véletlenül” vetődtek ide, amikor Diego püspök már az öregkor határán járt, kanonokja, Domonkos pedig a férfikor delén. Egyik sem volt már olyan fiatal, mint amikor az ember megváltoztatja életét és valami újba kezd. Mind a ketten „beérkezett” emberek voltak a szó polgári értelmében: elérték azt, amit a körülmények és lehetőségek kijelöltek számukra, megszokott munkát végeztek évek óta, és mind a ketten otthagyták mégis azt a helyet és szerepet, amit betöltöttek, otthagyták a megállapodottságot és nyugalmat azért, hogy évekig vándoroljanak az utcákon és utakon, napfényben, szélben és esőben, éhséget egyenek és szomjúságot igyanak, életük veszedelemben forogjon a romlott és makacs fanatizmus lázától tüztől eretnekek törei és botjai közt, hogy megvessék és kinevessék őket szerteszéjjel, hogy még az egyházi hatóságoknak lanyhább képviselői is kényelmetlenül és gyanakodva fogadják buzgalmukat. Diego d’Azavedo az osmai püspökség kormányzását hagyta ott, Domonkos pedig kanonoki celláját.

A püspöknek később vissza kellett térnie üresen hagyott trónusára, ő pedig folytatta munkáját, sokáig egyedül a kereszténységnek ezen a szorongatott frontján, ahol a Mediterráneum keresztény partjain először tudta megvetni lábát a görög mediterráneum felől jövő eretnek támadása. S e támadással szemben az eddigi egyház szervezett formái hiányosaknak bizonyultak, a pasztoráció ki nem elégítőnek, a bencés és cisztercita apátságok pedig távoli uradalmaoknak. Szervezetre volt még szükség, még pedig gyorsra és mozgékonyra, ez meg is alakult, már a keresztesháborúk, az albiak ellen indított kereszteshada vashullámai között, ám hamarosan széttágítva saját maga elé szabott illetékességének körét: virtuóz lendülettel vállalt mindent, ami az alapító előtt a maga vándorútjainak gyötrött és magános éjszakáin elmerült. Valójában: a kereszténységnek szinte minden gondját! Azt, hogy a Pyreneusokon túl még mindig ott áll az arab világ fegyveres és szellemi támadása; azt, hogy az alatt az Egyház egész élete Európában még mindig bizonyos kizárólagossággal igazodik hűbéri formához, holott ez majdnem mindenütt új elemekkel bővült, s életformák és társadalmi rögződés szerint döntően elváltozott; azt, hogy az egyházi tudományosság még mindig egy régebbi nehézkesebb, elavulttan iskolás szisztémához van kötve s ígér újabb lendületet abból a csoportból, amely e gondolatok köré gyűlt, szinte magától, akarata ellenére lett rend és Domonkosból rendalapító.

Kétségtelen, hogy amit alapított, arra rendkívüli mértékben szükség volt. A rendtörténet Szent Benedek-i ágából fakadó szerzetességek, mindenekelőtt maga a bencésrend, egészen más hivatást teljesítettek; roppant apátságai, mindegyik szinte egy-egy kis államot alkotó uradalmaik központja,

óriási szolgálatot tettek abban, hogy a népvándorlás utáni még meg nem állapodott Európa lelki- és társadalmi-eligazító pontjai legyenek a maguk masszivitásával; a ciszterci-rend kolostorai az induló tudományos és művészi életnek, Nagy Szent Bernát misztikájának voltak a tűzpontjai — közben azonban az európai kultúrájuk népessége sűrűbb, társadalmi alkata összetettebb, élete mozgékonyabb lett: szükség volt a szerzetesség olyan formáira, amely immár a földbirtokokon, nem kolostoraihoz kötötten él és működik, hanem alkalmazkodik az újra elvárosiasodó Európához, s annak új társadalmi osztályait ő maga keresi fel. Ez a kolduló-rendek alakulásának háttere: az, hogy a megalakulások alkalmát az Egyház egyik veszélyeztetett tartományának megmentésére szánt harci szervezet megteremtése adta meg, az éppen csak a lehetőség és szükséglet egyik konkrét pontját jelentette. A domonkos-rendhez hasonló rendi típusnak a kor szükségleteiben való jelentkezése adja a magyarázatát annak, hogy miért terjedt el egész Európában a domonkosrend roppant gyorsasággal. Az alapító már életében megérhette azt, hogy Európának egyetlen országa sem volt, amelyben kolostorok egész rájával ne lettek volna fiai. Rendjének a tudományos munka felé való fordulása már az ő életében megkezdődött, első utóda egészen céltudatos program szerint jelent meg sorra az egyetemi városokban, amelyeknek ifjúsága szenvedélyes érdeklődéssel fordult a keresztény tudományosság művelésének a renddel kapcsolatban való új művelési lehetőségei felé.

VIII.

Szent Domonkos utódjának, Boldog Jordánnak, a dominikánusrend második rendfőnökének fennmaradt az a levele, mely elmondja, hogyan lépett be a rendbe Vollstädti Albert, az egyetemen máris hírnevet szerzett, akkor már nem fiatal páduai diák: nem habozás nélkül, súlyos belső vívódások után. De ki tudott volna az akkori keresztény világ intellektuális körein végigviharzó mozgalomnak és magának ennek az égőszemű szász papnak, Szász Jordánnak, az „Egyetemek Orkánjának” ellenállni? Boldog Jordán: a Szent Domonkos-rend szellemi szféráján kívül általában keveset emlegetett egyéniség. Pedig a Szent Domonkos-rend alapításának ő a befejezője, a rend belső vonásainak és szerkezetének ő a végleges megformálója, a német szervezési hajlam egyik legnagyobb és legcsodálatosabb megtestesítője. A forradalmian új lehetőséget, hogy Európa egész keresztény ifjúságának szellemi elitjét tudományos munkaorganizációba fogja, ő látta meg tudatosan először és többszörösen beutazva főképp az olasz egyetemi városokat, ő valósította meg. Prédikációinak szinte lehetetlen volt ellenállni. Az egyetemi ifjúság százával tódult Szent Domonkos fekete köpenye alá, valóban éppen a jellemek és a tehetség szerint való elit. S a semmiből — vagyis inkább a kor szellemi szükségleteiből — egyszerre

csak ott van a filozófiai és teológiai problémakutatásnak legcsodálatosabb akadémiaja, a dominikánus-rend kolostorainak szövedéke, Barcelonától Krakkóig, Palermótól Oxfordig, s a vér és idegek e hálózatában a keresztény tudományért való viaskodás lüktet az agyakban. Európa valósággal új kontinenst kapott: a Szellem, Gondolat, Kutatás új kontinensét, valami varázslatos egységet, a tájhazákból és önálló kommunításokból álló törmelék-Európa felett, amelyet még egyszer és utoljára megrázott a Hohenstaufeniek szicíliai sarjának egy afféle totális államot megvalósítani kívánó, az európai egység hatóerői közül az Egyházat mint Szellemet és mint Szerkezetet kizárni akaró kísérlete.

Hogy a kísérlet nem sikerülhetett, az csak természetes.

Ma, éppen ma, érdekes látni ennek a kísérletnek maradványait: a komor és óriási Hohenstaufeni erődítményeknek azt a gigantikus sorát, amelyekkel az ifjú király, mint valami kőkoszorúval, körülvette országának határait az egyházi állam felé és a tengerpartok felé egyformán. A kísérlet éppen olyan volt, mint a mai, a kor legmodernebb eszközeivel való, könnyörtelenül és réstelenül szisztematikus és egy ország egész gazdasági s lelki teherbírását igénybe vevő. II. Frigyes, akinek anyjáról azt vizionálta az idegbajos látnok, hogy az Antikrisztust hordja méhében; valóban olyannak tűnt fel, mint aki Szicília lávaföldjei és a délitáliei olajfaligetek közül kitorve, kifordítja majd sarkaiból Európát.

Ezek az erődítmények ma olyannak tűnnek fel, mint valami elpusztult óriási állat pusztuló vázának megfeketült, korhadó, odvas csontjai. Roszszagú kőhalmok. De a Gondolat, amelynek érvényes formáit a dominikánus-rendbe belépett *másik* teuton — társaival együtt — oly szenvedéllyel kutatta: megdönthetetlen érvénnyel elfogadott ma is és vakító világo ssággal ég az európai tudományos gondolkodásban éppúgy, mint a köznapi gondolkodásban.

Ez a tény a háttér a férfikor ama évtizede felett, amelyben Albert megkíséرتi az egyetemes tudás összes lejtőin és sziklafalain felhatolni. Azokról az évekről, amelyeket ebben a munkában töltött, keveset tudunk, — századának huszas éveiben teológiát tanult Bolognában, Kölnben, s ha erre nincsenek is aktaszerű bizonyítékok, egész bizonyos, hogy Párisban is. Élte és belélegzette az európai tudományosságot akkor építő mind a négy nemzetnek sajátos gondolkodási természetét, az itáliaiét, a németekét, a franciákét, az angolokét, utóbbiakkal Párisban találkozott nagy számmal. Nem igaz, hogy a középkori keresztény tudományosság gondolkodási módszere nemzeti jellegzetességek nélkül való, szintelen és ízetlen extraktum lenne; a valóság az, hogy ez a képzési módszer egy magasabbrendű egységben olvasztott össze mindent, ami az egyes nemzetek külön-külön gondolkodási temperamentumában egyrészt markáns, másrészt közös, harmadsorban használható és helyes. Megvan benne a latin gondolko-

dás fogalmi precizitása, a német teljességre törekvés, a francia világosság, szellemesség és egyszerűség, és az angol valószínűségérzék. A könyvtári opus magnum-nak, amelyet Albert a dominikánus-rendbe való belépésével kezdődő vándorévein át teremtett: ez a formai átható elve.

IX.

Az ok, amely miatt az európai keresztény gondolkodás a középkor kezdetén annyit szenvedett: az arisztoteleszi és platóni gondolkodás — mégpedig sokáig *az öntudatlanul* arisztoteleszi vagy platóni gondolkodás — közt való hanyódás és bizonytalanság volt. Most utólag könnyű itélni. Hisz végeredményben ennek válságait már Szent Ágoston végigszenvette. A kereszténység kezdeteinek idején a kereszténység első három századában Arisztotelesz csak tudományos adat volt; akkor a bölcséleti gondolkodás kizárólag a plato-i filozófiában és annak később továbbépült rendszereiben mozgott. Ez azonban termékenyebb volt az eretnekségeknek, mint a kereszténységnek. Még akkora szellemóriásnak is, mint amekkora Augustinus volt, újra kellett felfedezni Arisztoteleszt, saját maga számára, s ez, amint tudjuk, valóságos reveláció volt neki. Arisztoteleszt, s vele a görög gondolkodás néhány örökké érvényes eredményét, Szent Ágoston kapcsolta be az egyetemes igazságok keresztény rendszerébe, — ez azonban nem jelentette azt, hogy Platonnak az első keresztény századokat elöntő terhes öröksége megzavaróan ne folyt volna át a későbbi századokba. A baj éppen az volt, hogy hatása nem volt tudatos azokban, akik elfogadták, Arisztoteleszt pedig elnyelték a klasszikus világot megsemmisítő hullámok, s szerepét és fontosságát csak az Albertet megelőző nemzedékek kezdték sejteni. Egy közepesebb köztudat hevesen tiltakozott a keresztény tudományba való bekapcsolása ellen, mert műveit az arab világ fedezte fel újra és hasznosította és a jobb keresztény gondolkodók egész sora előtt is úgy tűnhetett fel, mint az arabok görög filozófusa. Hogy mégis diadalrajutott rendszere a keresztény gondolkodásban, ahhoz három tényező segített: mindenekelőtt Szent Ágoston óriási tekintélye, azután az, hogy egyre többen kezdték sejteni, hogy a nominalizmus gondolkodásbeli zsákutcájából csak az Arisztoteleszhez való visszafordulás vezethet ki, — végül pedig Nagy Albert kutató, rendszerező és anyagtisztító munkája.

Grabman, aki a középkori filozófia és teológia történetének legjobb ismerője, korszakot fordítónak nevezi Nagy Albert életművének azt a részét, mellyel Arisztoteleszt a középkori keresztény gondolkodás számára rehabilitálta. Még életművének ebben a részében is feltűnik Nagy Albert szellemének hatalmas anyaggyűjtő és rendszerező vonása. Aránylag ő sem ismert több arisztoteleszi szöveget, mint amennyi már az öt megelőző keresztény filozófusnemzedék kezére jutott, csak-hogy míg azok számára ezek részletek és töredékek voltak:

ő felismerte bennük a rendszert, használható szisztémává állította össze kortársai számára, és a nagy Stagiritá filozófiája szempontjából az általa adott parafrázisok *még ma is* értékesek. S ez — mint a filozófiában való egész munkálkodása — annál csodálatosabb, mert tulajdonképpen nem hallgatott filozófiát harmincéves koráig, amíg a rendbe lépett, sőt az azután való filozófiai képzését is nehéz a magunk rendszeres egyetemi studiumai szerint valónak elképzelni. Ugyanaz a teljességre való törekvés és ugyanaz a rendszert és rendet teremteni kívánó ösztön, amellyel megkülönbözteti egymástól, mondjuk a sasok alfajait és beszámol a heringek vonulásáról és keresi kapcsolatait: arra ösztönözte, hogy az elfogulatlan és természetes vizsgálódó magatartásával közeledjék a gondolkodás és az emberi lét előfeltevései felé, összefüggéseiket feltárja s a fellelhető erre vonatkozó véleményeket is összegezze. A kora által ismert arisztoteleszi gondolatkinccs töredékei mögött az egységes és ellentmondás nélküli rendszer megpillantása: már a lángész intuíciója. Hogy egyetemi studiumai a filozófia- és teológiaképzés szempontjából szabálytalanok voltak, azt kora is tudja, s ellenfelei szemére is vetették. Bacon Roger gúnyolódik is felette. (Rogeri Bacon, *Opera quaedam hactenus inedita*, I. (Ed. Brewer, London, 1859) 327.)

Aristoteles feltárása áthúzódik életének mindazokon az évtizedein, amelyekben tudományos munkássággal foglalkozott. Harminc éves lehetett, amikor Aristoteles *Physica*-ja kezébe került és hetvenéves már elmúlt, amikor a „*nikomachosi Ethica*” és a „*Politica*” kapcsán újabb kommentárokból megkísérli megalkotni a keresztény társadalomfelfogás és államtan első modern rendszerét.

A kortársak előtt már első írásai és első filozófiai előadásai kapcsán világos, hogy a hallgató és nehézkes germán, aki olyan élesen szembefordult Platonnal, a maga széles vállaira emelte a keresztény gondolkodás jövőjét. Tudományos életművének feltárása speciálisan tudománytörténeti lenne és kicsit nehézkes volna minden részletében végigvezetni az olvasót azon a betűtengeren, amely utána maradt.

Gondolkodásunknak mindenesetre még mindig integráns részét képezik azok a disztinkciók, amelyekkel döntően belenyúlt az univerzális körül való harcba, a keresztény metafizika még máig sem tért le arról az alaptatról, amelyre Albert a *Sententiarum Liber* első könyvének szárazon és pedánsul sorszámozott *questio*iban helyezte. Pszichológiájában elsősorban a maga kora számára volt korszakalkotó az ő gyűjtő és összegező munkája: Aristoteles, az Egyházatyák s kora legmodernebb arab és zsidó szerzői egyaránt szerepelnek diszkusszióiban. Még a ma lélektani gondolkodása számára is rendkívüli érdekű és becses az, amit a lélek természetéről s az emberi értelem működésének problematikájáról mond.

Ami lélektana keresztény jelentőségét illeti, a *Liber de*

Creaturis és egyik Summájának lélektani részei olyanok a kor számára, mint megnyert csaták. Az arab és zsidó misztikus felfogás a lélek és ismeret természetéről egy közös isteni lélekkel való összefüggésben és egy közös isteni intellektus működésével való összefüggésben szupponálták az emberi lélek egyedi funkcióit és értelmének minden villanását. Csak tükördarabok vagyunk, amelyekben az istenség gondolatainak sugarai villognak és verődnek, — lényegében ezt mondja Avicenna. A gondolat tetszetős volt, megfelelt a keresztény gondolkodás akkori platonai beállítottságának, talán egy túlzottan népszerűvé vált s érzelmes misztikának is. Az arab bölcselelő iránya forrón és sötétén erjedt a párisi egyetemen, a szicíliai királyi udvarban, délolaszországi iskolavárosokban, feljutott már a Lombard Síkra, — a keresztény gondolkodást századok óta nem fenyegette ennél súlyosabb virtuális veszély. A szárazak és pedánsak éppen azért nem bírtak vele, mert ők maguk is olyanok voltak, mint szentenciáik artikulusainak számított pontjai. Albert azonban misztikus is volt és ezt a gondolatot annak saját eszközeivel és fegyvereivel verte le, a misztika területén is.

Speciálisan filozófiatörténeti jelentősége ott van Albertnek, hogy az ő életműve és Aquinoi Tamásé szorosan összetartoznak; egyenlő rangban. Az, hogy az előd nem vezetett minden gondolatsort az elérhető végső pontig s a megteremtett rendszert nem építette ki a legfinomabb összefüggésekig, az éppúgy nem vet rá árnyékot, mint az utódra az, hogy anyagának jelentős részét elődje építette fel! Amellett még egyet: Aquinoi Szent Tamás nem használt fel mindent a szentalberti filozófia mare magnumából. Amit nem használt fel, az más utódok kezén folyt be a keresztény gondolkodás további alakításába, fel nem használt részei pedig izgalmas érdeklődés tárgyai ma és úgy tetszik: Albert sokban előfutárja olyan problémafeltevéseknek, amelyeknek hálózátát csak a Kant utáni modern filozófiatörténet kezdte sejteni.

Nagy Szent Albert, a teológus, szintén nem pusztán csak tudománytörténeti anyag és adat. Kétségtelen, hogy a *ma* a teológus-Albert munkásságából nem tud használni egy részt, a szentírási exegézist. Az ő korának Szentírástudománya azonban egészen más volt, mint a máé. A mai Szentírástudomány évszázadokon át kidolgozódott szaktudományok halmaza, archeológia, nyelvtudomány, szentírási földrajz, néprajz, kronológia, szövegkritika; mindez akkoriban hiányzott és hiányzott legfőképpen az is, ami a mai Szentírástudománynak legélesebb jellemzője: az, hogy tekintetbe veszik és felelemlizik a bibliai könyvekben előadottak *emberi* oldalát. A középkori magyarázata; tudományos értéküknél többet jelent, hogy a Szentírásmagyarázat buzdító és áhítatkeltő homiletika, moralizálás, és a dogmatikus tételek bizonyítási anyagának összereszelése volt. E nemből érdekesek Alberttől a zsolttárok magyarázata; tudományos értéküknél többet jelent, hogy a

mű lapjain szinte dantei víziók ragyognak. Érdekesekek kommentárjai a prófétákhoz, még érdekesebbek az Evangéliumokhoz; itt sejti meg azt a gondolatot, hogy a kinyilatkoztatásban történeti fokozatok vannak s mindkettőnek megvan a maga sajátos műfaja.

Aristoteles alapján álló filozófiai rendszer, egy főbb vonásaiban összhangba hozott logika, metafizika, ismeretelmélet és lélektan mellett a szentírási anyag ismerete az, amelyből felépült Albertus Magnus teológiája. Ezt a teológiát különböző Summáinak vaskos köteteibe rakta le és ezek nélkül minden bizonnyal elképzelhetetlen Aquinoi Szent Tamás életműve. A dogmatika minden kérdését végigtárgyalja Isten létének bizonyításától kezdve az Egyházig, fejezeteit követni néha olyan, mint valami finom és kísérteties biztonságú boncolás fölé hajolni, néha pedig olyan, mint valami elsodró erejű víziót látni. Az értelem és intuíció, alázatos hit és már majdnem vakmerő megérteni és megmagyarázni kívánás szinte sasszárnyakként lebegtetik különösen Szentháromság-tanát. Ebből a magasságból már az emberiség egész története, világunknak *így* berendezett volta, sőt még a logikai alapfeltevések is szinte esetlegességekként forognak az eddig fel-emelkedett értelem körül. Az elme azonban, amely eddig felvezetett bennünket, szilárdan és szédülés nélkül állja ezt a magasságot és ellát le a mélybe: megpróbálja rendszerbe szedni a növényeket, megkülönbözteti az emlőállatokat a halaktól, madaraktól és a rovaroktól és rendszerbe szedi különböző fajtájukat...

X.

Az arc, amelyet naturalista hűséggel és a legnagyobb expresszionisták vizionárius beleélésével rendtársa, Modenai Tamás festett róla egy kétségtelenül hiteles kép után 1352-ben, csontos, hatalmas férfiarcot mutat, erre a hatalmas arcra és roppant homlokra az Értelem véste hideg és kemény barázdáit. A valamikor széles és nagy száj keskeny lett, mint a késpenge, az orrcimpáktól a szája szögletéig egy szinte fájdalmasan energikus vonás húzódik, a két szemet két sötét foltal fogják alá a megráncosodott és alálógó könnyzacskók, de a szemöldökök emeltek és nyíltak s a pillantás, amely e két szemből felszáll, még erről az ódon freskóról is úgy hat, mint ijrről felroppenő nyilak sora. Csak nagyon markáns benső tartalom formál úgy meg embert külsőleg is, mint nála. Schütz Antal Prohászkanál figyelmeztet a szellemi életnek erre a külső alakot is formáló hatására.

Amikor ennek az arcképnek elsődleges példányát festette róla rendtársa, akkor Albert már mindenestre hatvanadik éve körül járt. Műveinek nagy része — és artikulusaink egyik-másikában a Szellem és a Gondolat egy-egy megnyert csatája — ekkor már mögötte volt, és mögötte voltak vándorútjai is. Azután, hogy 1228-ban a könyvek közt és

iskolavárosokban töltött noviciusi évek után felszentelték, Hildesheimben volt először rendi tanár, azután Regensburgban, Strassburgban, majd Freiburgban. Fordulópontot jelent életében Köln. Kölnben — ezt biztosan tudjuk — Petrus Lombardus szentenciáiról ad elő, egyénileg ekkor még talán kevésbé markáns módon, mint máskor, de ekkor már „Mester”, nagy híre van; s tanítványai és az egész rend felfigyelnek, mikor egy Olaszországból jött délitáliei norman ifjúról azt állítja, hogy a rend legnagyobb szellemi dicsősége lesz. Az ifjú — nyers germán társainak otromba tréfái szerint a „Néma Ökör” — a későbbi Aquinoi Szent Tamás.

1245-ben ment Párisba Albert, s nemzetközi viszonylatban itt bontakozott ki a neve: itt nyerte meg metafizikai csatáit és itt hatolt bele az ismeretelmélet problémafeltevéseibe, amelyeket a Pyreneusokon túlról hozott idáig az arab kultúrának elcsapódó lehellete. Három évig tanított Párisban, ugyanitt vett részt rendjének nagykáptalanján, amely Kölnnek a dominikánus-rend teológiai székhelyévé való fejlesztését határozta el. 1249-ben ment Kölnbe és öt évet töltött ott egyfolytában, életének legjobban átsúfolt öt évét, mellette a titáni tanítvány, aki ekkor már kibontotta szárnyait.

A bámulatos szervezőerő és egyéniségének roppant ereje a külső munkára is képessé teszi; Kölnnek, hogy megfelelhessen az egyetemi városi szerepnek, privilégiumokat szerez, rendje pedig provinciálissá teszi s ekkor ő prédikálva járja be az óriási rendtartományt, amely magába foglalja az összes németül beszélő területeket. Így tűnik ki, hogy a külső életben is hatalmas, erős, parancsolni tudó. Amikor a kolduló-rendek tudományos működése ellen kiállás és a háttérbe szoruló nominalizmus egyik képviselője az egész keresztény világot izgalomba hozó szellemi harcot indított a dominikánusok és franciskánusok egyetemeken való szereplése és rendi főiskolái ellen: a kolduló-rendek védelmének ő állt az élére s körülötte forogtak az ügy megvizsgálására kiküldött bizottság tárgyalásai. Ez Anagninban, az akkori pápai székhelyen történt, s itt megismerkedett a legjelentősebb és legbefolyásosabb bíborosokkal, és a pápa és a Kúria is megismerte őt. Így lett négy év múlva regensburgi püspök.

1260-ban vonult be püspöki székvárosába, és mint a város akkori krónikása írja: „a ládafiában egyetlen garast, a hordóban egy csepp bort, a magtárban egy szem rozst sem talált!” Inséges évek, az egyházi birtokoknak bekövetkezett bomlása és elidegenítése hozták ezt a helyzetet, Albert vaskezéssel nyúlt bele a zűrzavarba, de mivel méltósága megfosztotta őt tudományos munkásságától, lemondott. Utolsó tudományos eredményeit Würzburgban koncipiálta át, azután 1266-tól kezdve haláláig, 1280-ig Kölnben élt, utolsó éveiben nem foglalkozva mással, mint a halálra való készülődéssel.

Az a pillantás, amelyet rentársa festett rá arcképére a trevisoi rendház falára, szinte túlvilágian éles, okos és erős

pillantás: sokat látott. Amikor ifjú volt, még alaktalanul és kaotikusan, pusztán kezdeteiben gomolygott a keresztény filozófia, s ekkorára már két rendszert is kapott, az övét és a nagy tanítványét. Tanítványa előtte halt meg, míg ő megérhette a két rendszer teljes diadalát, mely rátette a koronát a keresztény középkor gondolkodásbeli egységére, szinte akkor, amikor a Hohenstaufeniek birodalma, hatalmi törekvéseik, elképzelt állameszményeik összetörve szállottak alá a mélybe. Megérte a szorongatott pápaság diadalát és látta, hogy a világi támasztól megfosztott pápai szék hogyan lábál át néhány megújuló válságon. Megérte azt, hogy az arab gondolkodásnak a Pyreneusokon túli mesterei elhalványult kísérletekkel foszlottak szét Európa egén. Az élet tovább ment, s filozófiák, birodalmak, az Egyház számára új fordulatok bukkantak fel, új válságok és új diadalok. Ő azonban elvégezte a maga részét. Odaadta egyéniségének minden erejét, benne öntudatlanul egy nemzet sajátos vonásait. Ilyen vonások Európában ma a divergenciát szolgálják, akkor viszont hozzáadtak az egységhez és a békességhez, a Gondolat fennsíkján. Akkora erővel adta magát ennek, hogy élete végére azután emberi erői is egészen elhanyagoltak és igazat írhat a legenda, hogy ekkor még emlékezetét is elvesztette. Emlékezett-e még az aggastyán arra a műre, amit utoljára írt, a misztikus műre, „de Coelesti Hierarchia?” Lapjain a mennyei karok és rendek beosztásának egei égnek, — Dante ennek nyomán mérte ki Paradicsomának geometriáját! Talán hálából zengeti meg körülötte is a terzínak arany húrjait a Misztikus Rózsa felé való közeledés köreiben!...

„In Thesauris sapientiae” — kezdődik az Albert szenttéavatását 1931-ben kihirdető pápai bulla, amely azután Szent Pál a kolosszusiakhoz írt levelének egyik legbámulatosabb mondatát intonálja. Azt a helyet, ahol Pál elmondja, megnyitit vívódik azért, hogy mindenki, akit csak hatása közvetve vagy közvetlenül elér: „eljusson a megértés teljességének minden gazdagságára, az Atyaisten titkainak, Krisztus Jézusnak ismeretére, akiben a bölcseségnek és a tudománynak minden kincse rejlik.” Az ezért való törekvést látja Szent Pál a keresztény hittudós legfőbb törekvésének, s ebben a jegyben a keresztény bölcselő Szent Albert is. Így a pápai bulla kihirdeti *„az összes kardinálisoknak, pátriárkáknak, érsekeknek, a világ összes püspökeinek és prelátságainak; minden apátnak és rendi előjárónak; különösen az egyetemeknek, minden fakultásnak; a szemináriumoknak és a kollégiumoknak, a tudós társulatoknak, legkülönöbben pedig Németország összes gondolkodóinak, hogy felékesítjük Albertet a szentség aureolájával és megadjuk neki az Egyház doktora címét... Mert tudjátok meg: Nagy Szent Albert korunknak szentje. Példaadó, milyen forrón kereste az igazságot és mindig ezt kívánta feltárni: csak az igazságot...”*

Ijjas Antal.

Kristóf tehát elment. Ezért itt végződik is unokaöcsém és keresztfiam élettörténete. Nem elírás ez és nem is tévedtem. Az én számomra valóban itt végződik egyetlen életbenmaradt rokonom története. Az idők folyamán három levelet kaptam még tőle; az első kettőben egy-egy fogadalma letételéről értesített, a harmadikat pedig közvetlenül pappászentelése után. Amint ezeket a leveleket rendre megkaptam, sohasem siettem az elolvasásukkal, pedig tudtam, kitől jönnek. Előbb elvégeztem sürgős teendőimet, aztán kényelembe helyeztem magam, megtisztítottam szemüvegem, a világosság-
nak tartottam, vajjon nem homályos-e még valahol az üveg lapja, majd előkerestem a papírvágó-kést, a két újjam között megtapogattam az élet, aztán vigyázva, nagy gondnal, hogy sem a bélyeg, sem a boríték bélése meg ne sérüljön, felnyitottam a levelet, kisímitottam a papírost és minden izgalom nélkül olvasni kezdtem. Mikor a végére értem, ugyanolyan gondnal hajtottam össze, raktam vissza borítékjába és tettem a többi közé, abba a fiókba, melyet Kristóf emlékének szántam. Nem tehettem róla, de maga Kristóf lenye is emlékké szűkült látókörömben. Mintha ő is meghalt volna, nem sokkal azután, hogy anyámat eltemettük. Olyan volt a róla kialakult emlékképem, mint a halott rokoné, aki életében sok fájdalmat okozott nekünk, de halálában annál kedvesebb. Nem volt szabad tehát, hogy az emlékből élő valóság legyen és Kristóf feltámadjon a lelkemben. Nem volt szabad egy bizonyos utolsó éjszakáig, mert addig alig elviselhető fájdalmat okozott volna. Pedig az esztendőök során neve sokszor felmerült a tudatomban és személyével kapcsolatban is kellett foglalkoznom, mert a búcsúzás órájában több elintézni valót hagyott reám. Az egyik vagyunkájának a sorsa volt. Már elutazásakor minden pénzét reám akarta hagyni. Akkor elhárítottam magamtól: majd az ünnepélyes fogadalmótétel napján lemondhatsz a vagyonodról. Nem mertem volna gondolni, hogy ezzel is megbántom; Kristóf viszont kételkedésem jeleként fogta fel. Mikor aztán hivatalosan is le kellett mondania minden földi jóról, nem utasíthattam többé vissza s unokaöcsém vagyonából alapítványt tettem a jezsuitáknál és a marianitáknál, arra kérve őket, hogy minden esztendő július 25-én, Szent Kristóf napján, mondjanak csendes misét a szent színében. — Igen, olyan volt ez az intézkedésem, mint amit a halottért szoktak tenni. S az utolsó percekben átadott üzenetét is úgy továbbbítottam évekkel később, mint az olyan szavakat, amelyeket a haldokló ágya

mellől szoktunk elvinni. Vigaszképpen, a megbékélésért. — Megfogta a kezem, de nem nézett a szemembe: Most még szeretnék valamit kérni. Egyszer, ha találkozok Alberttel, kérem, beszéljen vele. — Alberttel? — s hirtelen valóban nem tudtam, kire gondol. — Alberttel, Ortrud grófné fiával. Én kerestem most Budapesten, de nem találtam. S talán jobb is, ha csak akkor tudja meg, amikor már nem vagyok itt. Kérem, János bátyám, mondja meg egyszer Albertnek, hogy bocsásson meg nekem, ő is, Maryse is. Tudom, igazságtalan voltam Alberttel. De - s itt nem akarta tovább folytatni, — ajkába harapott. Aztán megrázta kezem: Beszéljen vele. Talán még szükségük is lehet János bátyámra!

Ezek a szavak nagyon sokáig a fülemben maradtak s hosszú nyúló betegségem alatt egyre vissza-visszatértek: Igen, lehetséges, hogy valakinek szüksége van még reám! — Így mondta Kristóf, amikor elment. S minél többször ismételtettem, annál jobban beleéltem magam. Az elmenőknek rendszerint igazuk van! — Néha az előrelátás kegyelmét is megkapják. Igen, ez a pár, kötelességre emlékeztető szó táplálta bennem a reményt és nagysokára talpra is állított. Meg kell ugyanis említenem, hogy Kristóf eltávozása után ágynak estem. Nem voltak kifejezett fájdalmaim, inkább fáradt voltam. Hatalmas fáradtság lepte el minden tagomat. Lehet, azért is, mert a lábam közben erősen megdagadt. Napközben csak feküdtem tágranyílt szemmel; mintha ébren aludtam volna. Pedig éppen a betegségem ideje alatt tudtam a legkevesebbet aludni. S talán éppen ezért is voltam annyira fáradt. A gondolkodás is fárasztott; pedig néha csak úgy kergették egymást agyamban a gondolatok. Különösen az foglalkoztatott, aki elment. Nem Kristóf volt ez többé, az én unokaöcsém, hanem valaki, akit egyszer régen — mielőtt örökre elment volna — közelebbről ismertem és Kristóf néven szólítottam. Vele kapcsolatban kellett csodálnom a teremtés rendjét. Milyen csodálatos is az, hogy Istennek az ilyen önmagát tagadó, nehéz természetet tetszett kiválasztania a többiek közül. Nemcsak azt, aki természettől fogva majdnem egészen a jó felé van beállítva és nemcsak azt, aki szinte vérében örökli a szentek koronáját. De elhívja ezt a kétségektől gyötört, bizalmában hirtelen lángrollobbanó és ugyanolyan gyorsan kételkedő, különös lelket is. Hogyan van ez? Csak a csoda árán, hogy Isten mindenkinek példát mutasson a megnyugvásra. Amint Kristóf mondta: a lélek mentésére. A legösszetettebb és a legtöbbet szenvedő lélek is találhat tehát megbékélést. Igen, ha akarja a békét. De vajjon olyan egyszerű lesz-e ez az összetett lélek, amint Krisztus kívánta? Elérheti-e a gyermek egyszerű lelkét, hogy kiérdemelje érte magának a mennyek országát? Igen, el kell következnie ennek a csodának is, ha a lélek mindent föléget maga mögött. Mindent, ami múlt. Tehát engem is, — gondoltam és csengettem valakiért, hogy másra terelhessem a figyelme-

met. Embereim jók és türelmesek voltak hozzám és a Krisztóftól örökségbekapott néhány szó, — hogy életem mégsem haszontalan s még vannak, akiknek szükségük lehet rám; — végül meggyógyítottak. Az első ágyon kívül töltött napokban bár nem néztem tükörbe, a körülöttem állók szeméből meg kellett látnom, mennyit öregedtem. — A természet rendje-e, hogy egy-egy megrázó lelki válság rendszerint súlyos betegségben oldódik fel? Az agynak, a szívnek és az érzékszerveknek más érdeklődési irányba kell terelődniök, legyen ez akár emésztő fizikai fájdalom, különben a válságot előidéző gondolat összeroppantaná és felgyújtaná a lelket. — Magam sokszor találkoztam lelki gyermekeimnél ezzel a jelenséggel. A legérdekesebb egy szeminarista fiam esete volt. Akkoriban bejártam a szemináriumba gyóntatni. Egyébként is örömmel vettem volna, ha a teológiára helyeznek. Jobban elmélyedhettem a tudományos problémák világában és a pap számára különben is érdekes feladatnak tartom az ifjú leviták nevelését. Felelősségteljes, szép feladatnak. Péter sziklájának megszilárdítását. Hacsak egy görönggyel is. De a főbb hatóságom másképp rendezte el pályafutásomat, pedig sokszor gondolkodtam róla eddig és ezután is, vajjon hogyan alakult volna az életem s lelkem fejlődése, ha a szemináriumba kerülök és tanár leszek. Nem így történt, de szívesen mentem gyóntatni, ha hívtak. — Ennek a fiúnak az esete különösen érdekelt. Mindenkinek meg kellett rajta éreznie hivatása komolyságát. Kiválasztott lélek volt és mindenképpen rokonszenves egyéniség. De előjárói mégis sokszor aggodalmaskodtak miatta. A túlfeszített munka és talán a megpróbált gyermekkor is mély nyomot hagytak idegrendszerében. Szüntelen kényszerképzetek háborgatták. Mindenütt akadályokat látott és egyetlen rettegésben élt előjárói miatt, hátha azok nincsenek vele megelégedve s neki le kellene vetnie a szeminaristák kék öltönyét. Gyilkos lelkiállapotban élt. Egy mosoly valamelyik tanárának az arcán, vagy annak kézmozdulata, egy nem egészen világos szó, határtalan kétségbe ejtette. S hiába beszéltem neki és igyekeztem megnyugtani, hogy nincs mitől tartania, s olykor még engedélyt is kértem és sétára vittem magammal; olyankor látszólag mintha elcsendesedett volna lelkének vihara, de legközelebb, mikor újra együttvoltunk és egyedül maradtunk a gyóntatószékben, vagy a társalgóban, lemondóan láttam, hogy egy-magamban erőtlenség vagyok a segítségre. A rektor tanácsomat kérte ki, mert semmiképpen sem akarták elveszíteni a fiút, de tudták, hogy valamit kell tenniök. Azt mondtam a rektornak, legokosabb, ha nyíltan, de határozottan beszél a fiúval. Úgy terveztem, hogy másnap szabadidőmben hosszabb kirándulásra megyek a hegyekbe, de valahogy úgy jött, hogy szándékomat nem valósíthattam meg; s hogy mégsem múljon el a nap séta és természetbenjárás nélkül, a Várhegyet követő sziklára kapaszkodtam fel. Úgy hívják: a Megkísértett Szik-

lája. A csúcán hatalmas kökereszt áll, két, időtől mart karját a város felett kiterjesztve. Mióta van ott, arranézve eltérők a vélemények; — a XVIII. század elején már bizonyosan állott, de a hagyomány romantikus mondát fűzött köréje: onnan vetette volna le magát egyszer régen egy szerelmes papnövendék, akit megkísértett a Gonosz. Szerettem lenézni a városra a Megkísértett Sziklájáról. Olyan kicsi és derűs volt onnan minden s az emberek olyan aprók, hogy már nem is látszottak. Más oldalról meg a hegyek zöldeltek s lent a völgyben, a földnek ez egészen kicsi darabján talán sohasem volt tél. Amint kapaszkodik fel az ember a meredekségen, a csúcsot csak akkor látja, mikor a közvetlen közelébe tette a lábát. Most sem vehettem észre, hogy valaki fent van a sziklán és a kereszt alatt térdel, csak akkor, mikor majdnem odaértem. Hátulról közelítettem felé, de sápadt, szőke feje formájáról nyomban megismertem. Az én szemináristám volt; valahogy észrevétlenül idemenekült és a napnak olyan órájában, amikor nem is keresték. Sejtelmeim támadtak, csendben megálltam mögötte és vártam. Igen, ez a szerencsétlen, idegeiben megviselt fiú le akarta vetni magát, mert kortara megmondta neki, hogy pihennie kell és egészségileg rendbejönne; csak akkor folytathatja a munkát. S az Úr Isten történetesen engem választott ki, hogy megragadjam a karját és megmentsem az örök kárhozattól. Szegény fiú össze-rogyott akkor kezem érintése alatt. Meg kellett látnom, hogy most éri el a vergődő lélek a válság tetőpontját, hiszen sok minden fájdalmas mozzanat hurcolhatta őt még fel idáig, amiről én nem tudtam s talán ő sem tudott az értelem rendje szerint. Nem szóltam semmit, karomba vettem a legyengült, vézna testet s lebotozkáltam vele a szikláról. Hónapokig volt beteg s mikor meggyógyult idegrendszerének fáradalmait épen úgy kiheverte, mint lelki problémáit. Ma egyházmegyénk egyik legderekabb papja. Valóban úgy látszik, nekem is szükségem volt a betegségre, mert amikor elhagytam az ágyat, lélekben nyugodt voltam és megpróbáltam új életem szerint áthangolni. Ez azonban nem ment könnyen, mert bár testileg teljesen egészséges voltam, a betegségem elején rámtámadt fáradtságot továbbra is éreztem. Alig kezdtem valamilyen munkába, percekben belül az ólom súlyával szakadt testemre az elerőtlenítő bágyadság. Az előttem lévő könyvből vagy iratból mondatot sem tudtam végigolvasni, a fejem máris lekókadott, abba kellett hagynom. Orvosom injekciókkal próbált segíteni, de nem használtak. Végre tanácsára kihallgatásra mentem Ferdinandus episcopushoz és huzamosabb szabadságot kértem tőle. Készséggel megadta. A csendes kis fürdőhely, a vörös kövekből összerakott kicsi kápolna, az eddigi gondolatvilágomból s munkakörömből való teljes kikapcsolódás és az ezúttal valóban „édes” semmittevés végül is visszaadta erőmet. De úgy gondoltam, hogy betegségem és az utána következő tikkasztó fáradtság figyelmeztetés volt. Igen, intés, hogy

ennek a nagy plébániának az ügyeit nem vihetem tovább. Nem az évek száma szerint volnék öreg, hiszen messze vagyok még a hatvantól. De öregnek érzem magam, most nagyon is annak. S intés azokra a szavakra, amiket Kristóf hagyott itt nekem örököül. Újra kihallgatásra jelentkeztem, de egyhamar nem került rám a sor. Ferdinandus episcopus újabban sűrűn betegeskedett.

Befordultunk már a következő esztendőbe, mikor végre fogadott. Nem kerteltem, mindjárt a lényegre tértem. Áthelyezésemet kértem; kisebb plébániát. Határozottan beszéltem, nehogy félreértse s álszerénységnek gondolja kérésemet, melynek leple alatt kitüntetés, előléptetés: kanonokságot, vagy ehhez hasonlót szeretnék sürgetni. Püspököm jobban ismert, mint hihettem volna. Nem értett félre: Azért jött most hozzám, kedves János, mert úgy érzi, öreg, sok már a munka? Tudom, tudom, ne tiltakozzék, nem a munkától fél. Szívesen adnék még egy harmadik káplánt, de nincs, hová helyezze. S maga szerez mindennek utánanézni, ez meg nem megy, úgy gondolja. De megkérdem: Valóban nem megy, kedves János? — s a szememet kereste. Nem válaszoltam; a papnak nem szabad ismernie a lehetetlent. Tehát másról is szó van? — Igen, másról. Szeretnék elkerülni ebből a városból. — Azt mondja szóval, hogy ezt a várost kívánja elhagyni, melyben élete jelentékeny része lefolyt? — De miért? — Az emlékeim miatt. — Ferdinandus episcopus szeme ködös lett. Csak később mondta: Az emlékei miatt, megérttem. A legjobb pap is ember, De minden papnak van ereje ahhoz, hogy legyűrje magában az emlékeket s ne legyen szüksége arra, hogy elmeneküljön előlük. Hol késik magában ez az erő, János? — Nem azért beszélek — tudja jól — mert nehezen nélkülözném itt, — csak hogy mind a ketten rendbejőjjünk a maga ügye felől. — Senki sem pótolhatatlan — mondtam. — Lehet, hogy igaz van. De vajjon gondolt-e a plébániájára, a híveire, akiket az évek során becsülettel gondozott? — Ez volt a kötelességem. — Igen, a kötelessége János, s vajjon ugyanúgy nem kötelessége többé, hogy gondozza őket? — Éppen azért jöttem a kéréssel. Felmentést kérek a kötelesség alól. — Igen, János, maga egyre a kötelességről beszél — és tulajdonképpen ez rendjén is volna, — de nem gondolja, hogy a szorosán vett kötelességteljesítés mögött más is van. Valami több. Például az, hogy amíg ereje bírja, viszi tovább a magára bízott lelkek ügyeit és sorsukat még akkor is követi tekintetével és imájával — érti János, akkor is — mikor az már talán nem volna kötelessége; akkor is, ha magát elhagyták és nem is kéri többé támogatását. Milyen különös — csodálkoztam, míg Ferdinandus episcopus hozzám beszélt — mintha már találkoztam volna e gondolatokkal. De annyira el voltam szánva, hogy ki kellett tartanom elhatározásom és kérésem mellett: Annyi jó pap van egyházmegyéinkben, fiatalok és erősek. Ma abbahagyom a munkát és ugyanakkor

más áll a helyembe. Ott folytatja, ahol abbamaradt. S megismételtem: Senki sem pótolhatatlan. — Ferdinandus episcopus fejét csóválta: A papi hivatás nem olyan, mint az akkordmunka a gyárban, — e felől maga is bizonyos. Még mindig másról van itt szó: valamit eltakar előlem. Legyen őszinte! — Úgy érzem, valahol másutt még vannak kötelességeim. — Hová szeretne hát menni? — Bélavárra, — s hozzátettem, hogy mintegy magyarázatát adjam — Anyám családjának volt városa. Én is ott születtem. Tehát Bélavárra — mondta Ferdinandus episcopus s elbocsátott. Mást nem szolt; sem azt, hogy teljesíti kérésem, sem azt, hogy nem. — S azt sem tudtam, hogy akkor látom utoljára. Egy hét múlva levelet kaptam a Várból. Ennyi állt benne: Emlékei elől tehát emlékei közé kíván menekülni. Fiat. — Áthelyezésem azért nem ment könnyen. Várnom kellett. Azonkívül elég szokatlan kérés is volt, hogy egy prelátus, az egyházmegye legelőkelőbb plébániáját élete teljén, ötven és egynéhány esztendőskorában, még tiszteletreméltó egyházi jövő előtt, a viszonylag sokkal jelentéktlenebb állomással kívánja felcserélni. Ügyem természetesen sok szóbeszédre adott alkalmat, de aligha akadt valaki is, aki rátapintott volna elhatározásom valódi indítóokára. Mindezzel vajmi keveset törődtem, sőt helyénvalónak találtam, hogy prelátusi méltóságomról is lemondjak. Püspököm azt üzent: Szükségtelen! — Ez volt tartós várakozásomnak egyetlen árnyoldala. Őszintén szerettem volna ugyanis minden címről és kitüntetésről lemondani és egyszerűen csak *pap* lenni. János pap. A várakozás maga végeredményben nem volt kellemetlen. Mikor Ferdinandus episcopus ezt írta: Fiat, tudtam, hogy ez a bizonyosság és ebben meg is nyugodtam. Minden csak idő kérdése. Akkor is így volt, amikor Kristófra vártam. Mihelyt elküldtem a levelet, úgy éreztem, mintha már itt is volna. Hiszen mindig a bizonyosság tudata a fontos. Megtörténik, hogy házvezetőnőmet, Jankát egy hétig nem is látom, mert nem ő szolgálja fel az ételt és mégis abban a megcfolthatatlan tudatban élek, hogy itt van néhány helyiségen túl a házamban. Vajjon az volna-e a lényeg, hogy az ember csak azt fogadja el valóságnak és bizonyosságnak, amit lát, ami közvetlenül érzékeibe vág? Milyen szűkre szorulna akkor az ember világa? S hol maradna ebből a kicsinyke körből mindaz, amit nem látunk, tapintunk és szagolnunk sem kell, de hinnünk. Igen, hová lenne ebből a lehetetlenül kicsiny világból a hit világa? Mindaz, ami túl van a gyenge emberi látás határán?! Elképzelhetetlen világ, elviselhetetlen élet! — Valóban a Fiat szó bűvös erejével mintha eltűnt és emlékké homályosodott volna minden körülöttem, ami évtizedek óta ebben a városban életem elmaradhatatlan kulisszája volt. Amint hittem, hogy Bélavárra kerülök, már azt hittem, hogy ott is vagyok. Hiszen ugyanezek a bútorok lesznek velem, ugyanez — csak talán kevesebb — munkaköröm. Már láttam magam előtt Bélavárt, lelkemben valóság lett a névből. S ma-

gamat is a megelevenedett emlékek közé tudtam helyezni. Minden változatlanul, mint régen volt. S az évek is ugyanolyan változatlanul gördültek tovább. Tíz év, húsz év, harminc év s még annál is több. S igen, e változás nélkül tovább gördülő évek ritmusában mindannyian felnőttünk, akik akkor gyermekek voltunk. Nagyobb cipő és nagyobb ruha kell már mindannyiunknak. A szemináriumba készülő fiúból öregedő, egészen fehérhajú pap lett és a vidéki színtársulat Mignon-előadásán unatkozó világoskék selyemruhás kislányból, igen — mi is lett? — Asszony természetesen és anya. Ez az élet rendje. Talán már unokái is vannak. Rózsástestű, ártatlan anygalkák. Iratlan viaszlelkecskék. Mi mindent írhatunk rájuk mi, felnőtt, tapasztalt emberek! — Vajjon nem nekem rendelte-e az Úr, hogy én véssem rájuk az első szókat: Isten és Szeretet és Emberi megértés! — Fontos volt-e most nekem, hogy csakugyan vannak-e unokái Ortrud grófnénak? — Talánról sem. Nekem az a hit volt a fontos, hogy a hajdani, s talán mindenki mástól már régen elfeledett Mignon-előadás kékruhás kislányához és családjához nekem közöm van. Nem a vér szerint, mert az ember a rokonaiban legtöbbször csalódik. Túlságosan azonos összetételűek vele. A hibákban és az erényekben egyaránt. A lélek vonatkozásai sokkal erősebb, szinte el sem téphető kötelékek. S én a jelek szerint éreztem és joggal is érezhettem a rokonságomat Ortrud grófnéval és családjával, annak ellenére, hogy őt magát valami negyven éve nem láttam és a család többi tagját személyesen nem is ismertem. Miért érezhettem jogosnak szoros lelki rokonságomat ezzel a családdal? — A felelet nem egyszerű. Mert, hogy a nyers kifejezést használjam, Ortrudba sohasem voltam szerelmes, egyetlen pillanatig sem tápláltam azokat az érzelmeket vele szemben, amiket a szerelem megnevezésében foglalhatunk össze. Amióta anyám megérlelte bennem a papi hivatás gondolatát, én tudatosan soha nem foglalkozhattam többé ezzel az érzelemmel. Azt nem tagadom, néha voltak kísértéseim és azok mindig a Mignon-előadás kékselyemruhás leánykájával voltak kapcsolatosak. Elsősorban azért is szerettem, — és azt hiszem, mindig is szeretem, míg élek — ezt az operát. De biztos állíthatom, hogy árnyalattal sem tagadtam meg a papi szentséget és minden erőmmel igyekeztem elfojtani magamban a kísértéseket. S az idők folyamán egyrészt a kislány-Ortrudról alkotott képem teljesen elvesztette életszerűségét, emlékké lett, a mai, az élő Ortrud grófnéhoz ennek az emléknek pedig nincs köze; másrészt el tudtam végre választani az emlékké játszódtott kékruhás leánya alakját az operától. Mind a kettőre egymástól függetlenül, külön-külön is tudok gondolni és egymást valóban nem érintő tudattartalmakkal kísérni. Nem úgy gondoltam tehát az operára, mintha a leányka-emlék miatt kísérnének végig életemen ezek a melódiák, mert ha újabban felbukkantak emlékezetemben, már nem figyelmeztettek rá, hogy a vissza-visszatérő kislány-kép

tette valamikor oly kedvessé azokat számomra. — Ortrud grófné családját tehát nem e legismertebb érzelmeknek az alapján tarthattam jogosan lelki rokonomnak. Összefüggéseink megelőzik a mi nemzedékünk létezését. Bár határozott tudomásom nincs róla, mégis bizonyosra veszem, hogy anyai nagyszüleim és Ortrud anyjának szülei közelebbi ismeretségben állottak egymással és az életnek több vonatkozásában kellett egymással érintkezniök. A két családnak már e régebbi, szoros összefüggésben láthatom csak a magyarázatát annak, hogy Ortrud anyja annyira értékelte anyám barátságát és anyám személyéhez és barátságához utolsó lehelletéig annyira ragaszkodott. S anyám is sokkal közvetlenebb és természetesebb hangon szólt már gyermekkorunk óta előttünk barátnőjéről és annak családjáról, mintsem hogy ezt a kapcsolatot tíz-húsz év ismeretségének, a gyakori látogatások és egymás közelében élés eredményének foghattuk volna fel. Amikor például délben ezt mondta anyám: Ma beküldik a kocsit érttem, mi nem kérdeztük meg, kik és honnan küldik be a kocsit anyáért, pedig lehet, hogy egy héttel ezelőtt, vagy még régebben volt szó utoljára Ortrudékról és időközben esetleg több érdekesebb és nevezetes személy tett nálunk látogatást, vagy mi mentünk hozzájuk. Tehát sok okkal gondolhattunk volna egyikükre vagy másikukra is, hogy kocsit küldjenek anyáért. De mi kiérettük a hangból, amin mondotta, hogy csak barátnőjéről lehet szó. Mintha az ő barátságuk százéves volna, vagy még korábbi eredetű, amikor még nem élhettek ők sem, mintha örökölték volna az egymáshoz való tartozásukat. S mi más a rokonság, ha nem az egymáshoz való tartozás érzete?! — Mi tehát anyámmal azaz a magátólértetődöttséggel beszéltünk mindig a bélavári kastély lakóiról, mintha őket is vérünkben örököltük volna. Mintha valóban a rokonaink volnának. — Aztán amióta én az eszemet tudom, a két család életútjai azóta is sok esetben keresztezték egymást. Elég csak Kristófnak és Albertnek a nevelőintézetben és Bélavárott közösen eltöltött esztendeire és részleteiben előttem még homályos barátságukra emlékezni. S most ime, ezek a szavak, unokaöcsémnek örökségbe adott szavai. — Ő elment s e szavakat hagyta hátra nekem, mintha meg akarná jelölni az irányt, amerre továbbjuthatok. Azokhoz, akiket ma már talán egyedül nevezhetek itt e földön hozzám tartozóknak. Igen, Kristóf bizonynyal megmutatta nekem e szavakkal a kivezető utat életemnek e házából, melyet ötven és egynéhány esztendőn keresztül megvihatatlannak gondoltam és amely egyetlen halállal örökre összedőlt számomra.

Készülök Bélavárra.

Dénes Tibor.

RÓNAY GYÖRGY:

VERSEK

SZEPTEMBERI ELÉGIA

Kora reggel volt. Ragyogott a harmat.
Az őszi fák arany levele pergett.
A réten álltam és egyszerre messze
tűntek a gyászok, fájdalmak, szerelmek,
minden, amit szerettem, a mulandó
órak varázsa és az álmok üdve.
Magam voltam s a sárga nap fölöttem:
fényes korong az ég testébe ütve.
A Sashegyen a köd szakadozott ép
és lelkemről is fölszakadt a köd,
egyszerre láttam azt, ami veszendő
az életemben s azt, ami örök,
az időt, ami menthetetlen elhagy,
amit szerettem, aki elhagyott,
és mint egy földöntúli zene búját,
éreztem: nemsokára meghalok.

És ekkor ott a karjaim kitártam
a harmatosan csillogó mezőn.
Úgy álltam ott a léten túli titkok
párás sugárzásában elveszőn.
„Ragyogj, — rebegtem, — szeptemberi nap még,
lobogj, — dadogtam, — élet tüze még,
légy irgalmas és tündökölj fölöttem
egy pár órát még, szeptemberi ég;
kinek már minden mindegy úgyis: az kér,
add néki meg e könnyű kis kegyet,
hadd nézzen és leheljen és kiáltson
egy végsőt! aztán úgyis elmehet.”

Mert mit reméljen, ki semmire nem vár,
aki csak az éjszakát várja már,
kinek agyában mint egy szomorú pók,
színes hálóját szövi a halál?
Ó hálók! és remények kúsza szála!
ó semmiségek! ó ti mindenek!
szeptemberi ég! szeptemberi mennybolt!
kalandok! kedvek! Isten veletek!

Az életem, jaj, hasztalan kaland volt,
illékony és mulandó, mint a füst.
Most várja már a nyugtalan kalandort,
fortyogva várja már a zordon üst,
amelyben égve és olvadva tán még
lehet belőle nemesebb anyag.
átgyúrva és újjáformálva méltóbb
élet talán egy másik ég alatt.
Ó, érzem én már kénköves lehét a
pokolnak, érzem s megadnám magam.
Voltam-e boldog? Nem tudom. De szép volt.
És a boldogság is boldogtalan.
Szeptemberi ég: búcsúzón ragyogj rám!
Kész vagyok. Indulhatok bármikor.
Tudom: az élet szörnyű útvesztő volt,
s belőlem nem marad más, mint a por:
únt nyári por jobb vándorok cipőin,
amit az ember kedvetlen leráz.
Egy percet még csak, szeptemberi fényár,
egy kis erdőt még, szeptemberi láz!

Csak annyit még, hogy annak, ki e furcsa
tájakon át habozva vezetett,
elzenghessen a tiszta és a méltó,
egyetlen, elkísérő üzenet:
hogy még egyszer láthassam a haját, mely
arany volt, zuhatag, aranyeső,
és láthassam arcát is, mely az égbolt
kék káprázatából ragyog elő; —
egy üzenet annak, ki elmegy és ki
el nem ment valójában soha,
hisz tünemény és álom, teste nincs is
és testté még a bús és ostoba
vágyakozás sem formálhatta, — izzó
trópusi nap volt s hűvös éjszaka,
szikrázó messzi fényén melegedtem
és táplált engem édes harmata.
Egy üzenet! — Ó, láthatatlan álom,
messzetűnő te: Eszmény! lebegőn
távolodó! — mért éltem én tebenned,
ha megtartani téged nincs erőm?
Jaj, nincsen nékem semmihez erőm már,
csak nézek, nézek szótlanul az égre.
Csak várok valamit. Várom a semmit.
„Az élet gyász és nem mersz halni mégse.”

Szeptemberi ég! szeptemberi fények!
 elbúcsúzom már, el tőletek is.
 Köszönöm, hogy ti legalább szerettek,
 s nektek hihet, ki semminek se hisz.
 A kör bezárul. Lassan a homály jön.
 El lehet bírni? Mindent el lehet.
 A halált könnyen és összeszorított
 foggal az életet is el lehet.
 Próba: szerencse. Ennyi az egész csak.
 Sívár? Talán. Ostoba? Ostobább!
 Ha eddig vittem, biztos, elviszem még,
 ha kicsit únottan is már, tovább.
 A kör bezárul. Ennyi az egész csak.
 Hang törhet-e a börtönfalán át?
 Ha halljátok: nincs semmi baj, csupán a
 rab rágja mordan börtöne falát.
 És várja, hogy egy szeptemberi nap majd
 megáll a szív és oszlik a sötét,
 teste hideg lesz és a lelke könnyű,
 könnyebb, mint ez a szeptemberi ég.

HOLDAS TEMETŐ

Századvégi költő sírjára

Itt alszik a költő, akit szerettek,
 fölötte a jázminok szirma repked,
 sokat töprengett és sokat bolyongott,
 most már csak alszik. Most már végre boldog.

Mai költő sírjára

Fekszik hanyatt, csontos kezében csörgő
 és néma már, jaj, néma már a költő.
 Rímei mint egy örült maszkabálon,
 bukfenceket vetnek a holdsugáron.

Szinész sírverse

Fölszáll a hold. A ciprusok lobognak.
 Mállnak a maszkok. A ruhák kopottak.
 Bedőlt a szája, mely szavalt rogyásig.
 De most még egy utolsót hahotázik.

Kosztolányi sírverse

Kihúnyt a mérgek mágiája rég már.
A Krisztinában többé sose sétál.
Csöndes sírjánál, a hold amikor kél,
megáll levett kalappal Esti Kornél.

Juhász Gyula sírverse

Folyik a Tisza. Forog a malom.
Barna árnyak egy barna tutajon.
Hol van az élet? Hol a régi láz?
Búsan legyint a búsuló Juhász.

A magam sírjára

Ó, tündökölj fölöttem esti égbolt!
Amit éltem s alkottam, töredék volt,
félig szólt ige, nem vált soha testté.
Csillagom, emlék: tégy tökéletessé!

Rónay György.

M A R I E N O Ë L :

AZ ARANYCIPŐ

Ismered a kerepfű virágát, melyet „aranycipőnek” vagy „menyasszony cipőjének” is neveznek? Kis sárga virág ez. De mifelénk egy mezőn, pártáján piros foltok vannak. Apám szenvedélyes növénygyűjtő volt, megkérdeztem tőle, mi ennek az oka. Nem tudta megmondani. De dajkám segítségére sitetett és elmesélte nekem az alábbi történetet.

Az elhagyott nagy mezőn, a temető fala mögött, ahol csak vadzab, bolondsóska, szárfű, nő, egy este, amikor szarka kiáltozott a szomorúfű nyesett tetején, egy arramenő koldusszonyt hirtelen fájdalmak fogtak el. Kislánynak adott életet. Betakarta szoknyájába, a fűre helyezte, s minthogy nagyon fáradt volt, lehajtotta fejét és meghalt.

A szarka kiáltozott. Egy öregasszony haladt arrafelé kecskéjével, megállt a mezőn, hogy gyógyfüveket szedjen. A kecske legelészni kezdett, az öreg pedig Szent Jakab-füveket és más növényeket tépegetett késével. A szomorúfű alatt ráakadt a halottra és a síró kislányra. „Szegények,” mondta. „Az anyának majd gondját viseli a Jóisten és a sírásó . . .” De a gyermeket magával vitte kötényében.

Az öregasszony egy cipő-készítő özvegye volt. Legalább is ezt beszélték. De a cipész olyan régen halt meg, az öregasszony olyan régóta volt öreg, mindig ugyanazzal az öreg feketé mellkendővel, ugyanazzal az öreg görcsös bottal, ugyanazzal az öreg hosszú orral, ugyanazzal az öreg fogatlan szájjal, hogy az emberek nem tudták biztosan, létezett-e egyáltalán ez a cipésmester.

A cipész felesége az erdők mélyén lakott, a legelrejtettebb tisztáson, egy kis szürkeköves rozoga kunyhóban. Ott élt egy macskával, egy kutyával, egy tyúkkal, egy birkával, egy kecskével, egy békával, egy varjúval, mely az ajtó előtt ugrándozott és egy denevérral, mely esténként mindig megjelent, nem beszélve sok más állatról, mint a méhek, legyek, hangyák, pókok, amelyeknek külön-külön nincs nevük, s így senki sem hívja őket, ha közeleg a vacsora ideje.

Ha az ember látni akart, ki kellett volna nyitni a háttérben lévő ablakot, de ahhoz nem lehetett hozzáférni. Nehéz szekrényt toltak eléje, amelyben az öregasszony fiatalkorában a cókókjait tartotta. Kulcsa elkallódott.

Amikor azon az estén hazatért a mezőről, kötényében a koldusszony kislányával, először is vizet tett a tűzhelyre, megmosta a csecsemőt, bepólyázta, kecsketejet adott neki, majd összegyűjtve állatait, eléjük tette a kislányt és így szólt:

— Nézzétek, mit találtam. Kislány. Nincs apja, sem anyja,

sem háza, sem országa. Semmije sincs. Legyen hát Reménység a neve.

És az állatok helyeslőleg bólintottak.

Az évszakok múltak . . . tavaszok, nyarak és néhány tél is. Az állatok mindig fiatalok maradtak, az öregasszony mindig ugyanolyan öreg, de a kis Reménység nőtt, mint a virág és lassan süldőlány lett. A facipőkészítő özvegye megtanította, hogyan kell gyapjút szőni, mosni, kecskét fejni, tüzet csinálni, zöldséget hámozni, hogyan kell az állatokkal beszélni és dalolni.

Reménység dolgozott és dalolt . . . Nem tudta senki, csinos-e a lány, mert az öregasszony alig látott és tükör nem volt a házban. De egy nap, amikor Reménység a forrásnál mosott, a nap ránézett a vízben. A lány két nádszál között megpillantotta önmagát, meglepődött és egy hosszú percre még munkáját is abbahagyta. Amikor visszatért a kunyhóba, szóltanul letérdelt a tűz mellé, majd az ajtóhoz ment, hogy elnézze a szálló felhőket, azután a szél zúgását hallgatta, mely messiről jön a hangabokrok szárnyán és még messzebbre megy.

— Mit csinálsz? — kérdezte az öregasszony.

— Semmit, öreganyám. A szél valamit keres, s én szeretném megtudni, mit keres.

Egy láthatatlan fa legmagasabb ágán hirtelen dalolni kezdett a fülemüle. A lány elszomorodott. És az öregasszony így szólt:

— Itt az ideje, hogy kinyissuk az ablakot.

A nehéz szekrény könnyebben engedte eltolni magát, mintsem az ember gondolta volna. — Talán üres volt. — Az öreg az ágy mögé tolta, kinyitotta az ablakfélfát, meglökte a sötét ablakdeszkákat, az egyik jobbról, a másik balról neki-csapódott a falnak . . .

Az ablak mögött egy út volt.

Nem országút, mely nyílegyenesen fut előre két sor ügető fa között. Erdei út volt, elhagyatott, azt sem tudta, merre megy moháival, páfrányaival, rózsaszínű gyűszűvirágaival; erdei út, tele piros csigával, gombával és vadszőlővel. De azért elég széles volt, két szép kerékvágással szekerek számára, és az öreg parasztok, akik felhajtják az erdőt, időnkint még erre jártak.

Amíg Reménység kinézett az útra, az öregasszony keresgélt valamit a szobában. — Talán kinyitotta a szekrényt. — Amikor a lány visszafordult, az öreg két pár facipőt tartott kezében; az egyik fekete volt, a másik arany. Az elsőt megtartotta magának, a másodikat Reménységnek adta.

— Isten veled! — mondta. — El kell utaznom. Ez az aranycipő a tiéd. Nézz ki mindig az ablakon s amikor majd a boldogságot látod erremenni, vedd fel a cipőt, indulj. Utól fogod érni. De jól vigyázz, nehogy tévedj és boldogsá-

god helyett szenvedésed után fuss, mert akkor életed utolsó napjáig kell azt követned.

— Ó, milyen szép cipő! — kiáltott fel Reménység. — Úgy csillog, mint a nap. Milyen gyönyörű! Ki készítette?

De nem válaszolt senki. Az öregasszony eltűnt.

Most szemügyre vette a cipőt. Megnézte felülről, alulról, oldalról. Apró volt és csillogó, mint valami sárga virág, rajzokkal díszítve: levelekkel, összegöngyölt virágszárakkal, és a cipő hegyében egy lepkével, mely szárnyait nyitogatja. Az egyik szárny valamivel szélesebb volt, mint a másik, mert annak, aki kirajzolta őket, valószínűleg nem voltak finom szerszámai.

A csodálkozás után következett a próba. A cipő mintha kissé szoros lett volna, de amikor hegyét a falhoz nyomta, lába szépen belecsúszott, s olyan jól érezte magát benne, hogy le nem vette volna lábáról. Különben is: jobb, ha már előre rajta van a cipő, mert lehet, a boldogság hirtelen lepi meg az embert, s még annyi időt sem ad, hogy hátraforduljon.

Azután leült az ablak mellé és szőni kezdett. De közben az utat figyelte.

Először néhány hétköznapi ember haladt el előtte, bűzát vittek, vagy lisztért mentek a malomba. Egy asszony, nagy kosár tojással, egy vén néni rőzseköteggel. Azután egy katona.

A legközelebb utat választotta, mert szabadságra jött haza falujába. De ez az ember nem volt közönséges katona. Szép piros és égszínkék egyenruhája volt, karján arany paszomány csillogot, mellén egy vagy két kitüntetés. Büszke legénynek látszott! A szép májusi vasárnapon magasraemelt fejjel és csillogó szemmel haladt előre. A körülötte táncoló napfényben szőke méhek zsongtak, lépte olyan tisztán és biztosan csengett a reggel vidám földjén, mintha már hajnaltól kezdve meghódította és magával vitte volna a fényt, a kék eget, a virágokat és az egész nap dicsőségét. Úgy ment, mint valami herceg . . . „Szép idő van . . . élek! . . . élek! . . . milyen nagyszerű élni!” És menetközben botjával hol egy mogyorófára ütött, hol egy pitypang fejére, és a csigákat mind kettévágta. Milyen hős volt! Az ilyen erős, vidám emberrel egy fiatal asszony bizonyára átnevetné az életét és nem kelene félnie semmitől . . . Reménység cipellőit megremegetek . . .

De ebben a pillanatban a ház békája, mely szeretett volna a jó időben gyönyörködni, kiugrott az útra. Egy káromkodás, egy rúgás . . . a szegény béka már csak vergődött. És Reménység, egész testében remegve, elrejtette fejét a guzsaly mögött, hogy az utas ne vegye észre.

Szövegetett . . . Az idő folydogált.

Változott az évszak. A szénát már behordták. Vágták az árpát. Időnként egy ember haladt az úton, vállán kaszával, vagy pedig tehéncsorda, mely a lágy földben mély nyomokat hagyott. De egy nap, déltájban, hirtelen csengetyűszó hangzott, majd egy ló jelent meg, és a ló mögött kis kétkerekű

kocsi, és a kocsiban egy kis, nem egészen fiatal, nem is egészen öreg férfi vidáman fütyörészett, mint a rigó, s közben gyeplőjével jókedvűen verdeste a fehér ló hátát.

Jóságos, nagy kék szemei voltak, hatalmas rózsaszínű orra, és lejjebb kövérvékás kezek és boldog pocak, mely a ló minden lépésénél nevetett és ugrándozott az ülésen. Ez az ember kiskorában nem hagyhatott semmit a tányérján!

Mögötte, a kocsiban egy vagy két zsák liszt volt, kosár tele vajjal, szépen becsomagolt sonkacomb, egy új kék esőernyő és egy láda, mely valószínűleg tele volt ruhával.

Amikor a kunyhó előtt elhaladt, kissé meghúzta a gyeplőt:

— Jónapot, szép kisasszony!

És Reménység hirtelen azt gondolta: „nála lenne mit aprítani a tejbe.” De amint erre gondolt, étvágya már múltott. Nem! nem! soha sem lenne bátorsága napjában háromszor enni, s még hozzá minden nap, élete végéig! . . .

— Jónapot, uram! — válaszolt és megint szőni kezdett.

Hosszú ideig szőtt . . . Szeptember vége is megjött. Az úton hallani lehetett nehéz kordék zaját, melyek szinte nyögtek a beléjükkrakott krumpli terhe alatt. A kis kertben még virágzott egy nagyon sápadt rózsza, de több már nem lesz és ha a könnyű szél véletlenül ráfújta volna, minden levele a földre peregne, olyan fáradtnak és terhesnek látszott. A szíve már felnyílt, két szírom lehullt a földre és a virág mindig közelebb hajolt a földhöz.

Ekkor egy ló lépte hallatszott . . .

Egy lovag ült rajta, de még nem lehetett látni . . . Énekelte. És éneke oly kellemes volt, hogy a szegény, fázós nap úgy érezte, mintha a boldogság langyos köpenye burkolná be, és a tél hideg sötéte soha sem tudná elérni.

A lovag hosszú útról tért vissza, hazájába. Fiatal volt? vagy szép? vagy gazdag? Nem tudom. Amikor megpillantotta a szövögető lányt, meglepetten megállt:

— Milyen fekete ez a ház, hugocskám! Egész egyedül lakik benne?

— Nem, uram — válaszolt Reménység. — Társaim is velem vannak, kutya, macska, tyúk, birka, kecske, varjú, de szegény békát megölték.

Igy szólt, azután hátrafordult, hogy szemével magához hívja az állatokat, de mind eltűntek. A kunyhó üres volt, elhagyatott. Szíve most összeszorult s teste megborzadt.

Nem tudom, csinos volt-e? — talán csinosabb volt minden lánynál a világon — nem tudom . . . De nem hiszem . . . mert ha az lett volna, az utas valószínűleg hosszabb ideig az ablak előtt időzött volna.

— Isten veled, kis hugom! — szólt. — Tovább kell mennem, mert valahol várnak rám . . . Isten veled! Hidegedik . . . Félek, a tél nagyon kemény lesz idén. Ha nagyon fagyosnak érzed itt a tájt, emlékezz arra, hogy házamban, az erdő tulsó oldalán, mindig lesz számodra egy kis hely a tűz mellett.

Aztán, mintha nem lenne semmi más mondanivalója, mosolyogni kezdett. Lová folytatta az útját.

Hátrafordította a fejét, még mindig nevetett . . .

A ló már messze járt . . .

— Jaj! — mondta Reménység. — Fáj a szívem!

És hirtelen, anélkül, hogy összeszedte volna a cókmojkait, anélkül, hogy becsukta volna az ajtót és ablakot, ledobta a guzsalyát a földre, és elindult.

Azt hiszed, könnyű volt utólélni egy lánynak az ügétő lovat? De neki oly különös cipellői voltak, hogy nem is érezte a járást. Alig érintette lábával a földet, az út siklott, az út repült, s ő maga is úgy repdesett, mintha szélről kergetett falevél lenne. A virágok nevettek, amerre elhaladt: „Milyen gyorsan megy! Milyen könnyed! Lehet látni, hogy még nincsenek gyökerei!” És a madarak is követték, ágról-ágra repülve, hogy lássák, mi történik majd az út végén.

De ő, miközben boldogsága után futott, összekulcsolta kezét és remegett:

— Nem lesz a jegyesem, ahhoz túlságosan szép. Sem társam, túlságosan boldog és gazdag. A szolgája leszek. Nem szólok hozzá, nem nézek a szemébe, dolgozni fogok érte, mellette leszek, őrizni fogom, mint kutya a gazdáját; vigyázni fogok, nehogy szerencsétlenség érje. És talán még egyszer mosolyog majd rám, véletlenül. Ez a mosoly a boldogságom, mosolya felé szaladok ilyen gyorsan.

De amikor egész délután futott és már alig két-három lépésnyire volt a lótól, beesteledett, az út szeszélyes lett. Jobbra fordult, majd hirtelen megint feltűnt baloldalt. A lovak hol eltűnt, hol megint előbukkant. Bevezett az erdőbe. A cipellők olyan súlyosak lettek, hogy alig lehetett bennük lépni. A láb nehezen vonszolta magát, egyik a másik után, mint a szegény mindennapi lábak, melyek rögzös úton járnak. A szarka csúfolódni kezdett:

— Hová szaladsz így gyorsan? . . . Hová szaladsz így? . . .

— Azután gúnyosan nevetett: ó! ó! ó! milyen buta lány! — És csunya történeteket sugdosott.

De a szajkó szavába vágott:

— Mende-mondák!

Reménység nagyon fáradt volt. Eléri valaha is a célt?

Az erdő legmélyén, amikor minden fény és bátorság elhagyta, a fák feketéjéből hirtelen csodálatos ének tört elő, mint valami virágbimbó, mely lassan kinyílik. A fülemüle volt. A dal szívéből az égig szállt. És amíg énekelt, Reménység hallotta a mosolyt, a mosolyt, melyet már nem látott, s amely most a világ végéhez hívta.

A Hold felkelt. Az út megint egyenesen haladt előre, majd megállt egy vendégfogadó előtt. A lovak leszállt lováról, bevezette az istállóba, majd belépett a házba, hogy egyék és lepihenjen.

Amikor Reménység a csárdához ért, az ajtó már zárva

volt. Kopogni kellett volna, hogy kinyissák. De bent a házban zajongtak: férfi és női hangok, énekek, nevetések, pohár- és edénycsörömpölés zaja hallatszott ki.

„Valami nagy ünnep lehet...”, gondolta Reménység.

Magára nézett, s látta, hogy viselt szürke ruhája milyen rosszul áll rajta; haja rendetlen volt, lábát felvázta a tüske. Így menjen be a terembe, ahol szép asszonyok szép ruhában vígadoznak? Szégyent okozzon annak, aki nem hívta őt...?

Ottmaradt az ablak alatt, és amikor az óra éjfélét ütött, dideregni kezdett. Szőke hajfürtjein kívül, melyek vállára hulltak, nem volt más, ami betakarná, mert elfelejtette magára venni köpenyét. Kenyeret is elfelejtett magával hozni.

Milyen hideg a föld és az ég éjfél után! Az őszi éjfél megöli a leveleket, reggel a földön fekszenek, könnytől áztatottan...

Amikor eljött a hajnal, alig tudta összekulcsolni két kezét. Haja nedves volt a harmattól és a könnyektől, melyek a sápadt ágakról hulltak le. És arca is nedves volt, mert ő is végigsírta az éjszakát, anélkül, hogy tudta volna. A cipők fájdalmasan szorították lábát.

De pitymallatkor... Klikk! klakk!... A vendégfogadó ajtaja kinyílt. Reménység a díófa mögé rejtőzött, és a lombokon keresztül látta, hogy az utashoz odaviszik kipihent, friss lovát. A fiatalember felszállt a nyeregbe, lábát a kenyelbe tette, aztán, hopp! neki az útnak!

— Rajta, kis cipőim! — szólt Reménység. És futása közben a rózsaszínű Nap előbújt a hegy mögül, a föld újból fényleni kezdett. Nyár volt, egy csodálatos nyári nap, amelyet az év elvesztett a legnagyobb ragyogások idején, s most megtalálta az októberi árok szélén a bogycákkal borított bokrok között.

Meleg volt. A méhek mind kirepültek. A szélnek olyan jó szaga volt, mint egy csokornak, s a virágokról a fiatal lány arca felé fűjt. Időnként egyik-másik barázdából fogoly szállt vidáman az égnek. Milyen lágyfűvű ez a szép út! Milyen jól lehet rajta járni. A láb kissé talán felsebződött a szűk cipellőben, de nem érzett semmi fájdalmat...

A ló egész délelőtt ügetett, Reménység futott, amíg...

„Üdv! — kiáltotta az utas. — Itt van hát a kedves ház! Üdv!”

És vidáman átugrasztotta lovát az öreg sorompón. De Reménység nem ment utána rögtön. Egy bokor mögött, amennyire csak lehetett, rendbehozta magát, befonta szőke haját, megmosta arcát a kis kék vízben, mely ott folydogált a kövek között. Majd ivott a tenyeréből, megdörzsölte tenyerét egy mentalevéllal, hogy ujjai illatosak legyenek és egy kis galagonyaágat tépett a sövényből, hogy ne kelljen szégyenkeznie, amikor majd boldogságának ajtaján kopogtat. Azután nagy keresztet vetett és gyorsan, csukott szemmel

beszaladt az udvarba, mint valami félénk báránka.

Az utas ott állt a nagy hárs alatt, keze egy szép barna lány kezét fogta. Amikor megpillantotta Reménységet:

— Isten hozott — mondta. — Jókor jöttél, éppen szükségünk van rád. Ma este lesz a lakodalmam. Ez a jegyesem.

A házban minden fejtetőre állott, sürgölődő emberek jöttek be és mentek ki a tárt kapukon. A ház mögött lekaszálták a lucernát és a lucernásban a szolgálok egy hatalmas asztalt terítettek meg. A szakácsnő volt ott és a pék és a cukrász és a kulcsárnő, azután nagy halom kukta és egy öregasszony, aki botjával és kulcsaival parancsolt a többieknek. Nagyon hasonlított a suszter özvegyére.

— Menj segíteni nekik, kis hugom, — mondta a vőlegény. — Este majd ehetsz a lakodalmas tortából

Néhány lépést tett jövőbelijével a ház felé. Fent, az utolsó lépcsőn a menyasszony lábujjhegyre állt, hogy leszálljon a falról egy sarkantyúvirágot. A lovag megérintette ajkával a barna hajfürtöket, a lány megrázta fejét... A férfi mosolygott...

Mosolygott... csodálatos mosoly volt és benne ragyogott az egész világ boldogsága.

De valaki már elvette tőle, ő nem adhatja többé senki másnak.

Reménység elindult a réten dolgozó asszonyok felé de hirtelenül le kellett ülnie a köpadra. A cipellő oly nehéz, oly szoros volt! A kislány nem tudott tovább menni. Lába vérzett.

— Gyerünk, lányom! — mondta az öregasszony.

Reménység szerette volna követni őt, de lába nagyon fájt. Megállt.

— Olyan messziről jövök! — mondta. — Azt hiszem, cipőm felhasította a sarkamat.

— Ó! ó! — és az öregasszony nevetett, mint egy kis kecske. — Ó! ó! ezzel ugyan sokra megyünk! Egy szolgálot vártunk, és egy sebesült érkezett helyette. Pihenj itt meg! — és botjával a fűre mutatott. — Este majd dolgozni fogsz, feküdj oda le és aludj.

És a kis Reménység engedelmesen lefeküdt a fűre, hogy aludjék.

De amikor elérkezett az este...

Az egész násznép kereste. De soha senki nem találta meg. Azon a helyen, ahol aludt, szelid sárga virágok nőttek: kis aranycipők, vérpiros pettyekkel.

Just Béla fordítása.

TRIKÁL JÓZSEF:

A JELENSÉGEKBŐL A VALÓSÁGBA

A halottak hónapja mulandóságról, végességekről beszél. A természet leveti díszes köntösét, tompa, múltba szürkülő színekbe öltözik s halálszagú illatok töltik be a levegőt. Magunk is szinte deresedünk. Arcunkat ezer finom, vagy kemény ránc födi be. Még a fiatalok üde arcán is megjelenik a halál gondolatának sötét árnya.

De az ember ösztönösen és erős meggyőződéssel mindig hitte és vallotta, hogy az élet nem hal meg, csak formát cserél. A tél után jön az életet fakasztó tavasz. A mély álmom után a felébredés. És virágos lesz újra az erdő és a mező. A diadalmas élet minden fényét és pompáját újra kibontja.

S az ember? A temetőben pihenő ember? Hol van az az élet, amely őt hordozza? Hol az ő feltámadása? Kikelete?

A természetben semmi sem pusztul el. Semmi sem semmisül meg. Az erők rendszerében marad benn minden. S az erők mélyéből pattan ki újra minden. Egyedül az ember semmisülne meg?

Az ember több, mint az egész természet. Csúcsa, végső lángja a természetnek. De egyúttal kezdete az új létezési módnak. Az ember nemcsak új forma; az emberrel a formák új világa is kezdődik, amelynek ő csak szerep és tökéletlen kezdete. Ő kezdetleges szellem. Első lépése a szellemi világnak. De szellem.

Tudjuk-e ezt mi? Ráelméltunk-e arra, hogy mi is mérhetetlen értékű szellemi lények vagyunk? Ismerjük-e szellemiségünk szélességét és mélységét? Sajnos, csak igen kevesen! Titkok vagyunk önmagunk előtt is.

Ismerjük meg önmagunkat!

Tehát mi szellem is vagyunk! De nem tiszta szellem. Az anyag és a szellemi világ küszöbén részünk van az anyagban és a szellemben is. Testbe öltözött szellemek vagyunk. Bennünk megdicsőül az anyag és lánggra lobban a szellem. Titkok titka ez. De feltárul a titok, ha lelkünk tűzhelyéig mélyülünk.

Azt hisszük rendszerint, hogy az ész a lélek. Téve-

dés! Az ész is csak a lélek képessége és megnyilvánulása. De a lélek több, mint az ész. A szellemi lélek testi és lelki életünk minden megnyilvánulásának oka.

A testi életünké! Hiszen a test is szellemünk műve. A szellem teljesedik ki az egész testben; minden szervében; minden sejtjében. A lélek a szemmel lát, a füllel hall; az orral szagol; a nyelvvel ízlel; a tapintó szervekkel tapint. A lélek is e világban él s ezen anyagi világgal csak érzékszervei és más testi berendezései révén közlekedik. S amennyi a szerve, annyi a világot felfogó ereje. Az anyagi világot csak ezekkel ragadhatja meg. Ezek nélkül számára nincs anyagi világ. De a tüdő, a szív, a máj, a vese stb., stb. szintén a lélek szervei. Tud-e minderről az ész? Addig jó, míg nem tud! Ha az ész tudomást szerez valamelyik szerv működéséről, akkor az már betegség. És most gondoljuk el, hogy mennyi ezer év telt el, amíg pld. a sejtek működését megismertük! És mily kevés idő óta tudunk valamit a hormonok hatásáról. Tudunk eszünkkel, de a lélek mindig is ismerte azokat, hisz egész lényiségünk minden ízében és porciájában a lélek, a szellem működik, de eszünk erről és még sok másról nem tud semmit.

Vagy tud-e az ész valamit sokszor csodálatos megérzéseinkről. Azt mondjuk: az ösztön sok mindent megérez. Megérzi a jót és a rosszat. A közelit és a távolit. De az embernél nem a pusztá ösztön érez és lát, hanem a csodálatos szellem lát és érez előre. A szellem védekezik ösztönösen a bajok ellen. Mennél erőteljesebben hathat a szellem a testen keresztül, annál érzékenyebb, pontosabb és eredményesebb ösztönös megérzése.

Mert, sajnos, az ember lelke, szelleme hol keményebben, hol rugalmasabban van a testbe falazva. S a test maga is, amelyet a lélek szülőktől örököl, más és más lehet.

Ha jó, akkor a lélek azt könnyebben kimódolja és átsugározza. De ha rossz, akkor összes szervei nehézségek, sötétek. „A nehéz test pedig, mint a Szentírás mondja, elnehezíti a lelket is.” A rossz sejrendszer, idegrendszer és agyrendszer letompítja a lélek erejét is.

Tehát az ember szelleme megérezheti előre a jót és a rosszat, ha teste elég finom erre. Hiszen a szellem Tér és Idő fölött áll és sok mindent biztosabban láthat, amelyekről pedig az okoskodó érznek sejtelve sincsen.

A tapasztalat bizonyítja a lélek megérzéseit. De bizonyítja azt is, hogy nem mindenki egyformán megérző.

Ezt a nagy szerencsétlenségek, katasztrófák is bizonyítják. Harminc elővigyázatos, lélekhalló utas közül kettő-három valóban felfigyel a lélek szavára és megérzi a veszedelmet. Bevillan a szellem fénye az értelem sötétségébe és félig nyitott szemmel lesi, mi történik, vagy mi történhetett volna. A többi eszében semmi fény nem dereng föl s türelmetlenek a véletlennel szemben, amely pedig őket megmenti. Mert a véletlent ép az ő szellemük elhárító működése idézi elő. Sors, Szerencse, Végzet szavak s Ismeretlent jelentenek, amelyek *kívülről* jönnek. Pedig a Sors, a Szerencse, a Végzet legtöbbször bennünk, a mi szellemünkben nyugszik. A mi szellemünk oly ösztönösen irányítja lépteinket, hogy észre sem vesszük őt, s csak kivetítjük azt, ami bennünk megy végbe.

Nekem meggyőződése, hogy a Sors, a Szerencse, a Végzet téves kifejezések. Az a szellem, amely egész testi gépezetünket az ész fénye nélkül irányítja, az a szellem kerüli el a bajokat. És ez a Szerencse! Vagy nem kerülheti el azokat, s ez a Végzet!

Igen! a szellem nem csálhatatlan és nem is mindenható. Többet tud, mint az ész; de a szellem sem tud mindent. Többre képes a jól kiformált testtel, de csak kevés a sikere a rossz és a lomha testtel.

Az ész tehát fölösleges? Nem. Az észnek is fontos a szerepe! Lényiségünk mélységeiből törnek föl a szellem villanásai az ész ködös, vagy derűs rétegeibe. De ezek a villanások sokszor nem jutnak az ész nézővonalának fénypontjába. Az észnek rá kell elmélnie, a szellemiségünk mélységeiből felzengő szózatokra. Meg kell tanulnia figyelni, és a belső hangokat megragadni. Mennél figyelmesebb az ész, annál több a szellem sikere. És mennél kevésbé figyelmes, annál több szó hangzik el a pusztába és marad teljesen tudattalan.

Az ész is tehát a szellem képessége és műszere. Mert az anyagtalan szellemnek nemcsak szemre, fülre, stb. van szüksége, hanem ideg- és agyrendszerre is, hogy az anyagi világban érvényesülhessen. Ezek azok a műszerek, melyek révén hatásokat fogad be a külvilágból és feleleteket, gondolatokat küld oda vissza. A szellem válaszai, eszméi és a körülményekkel számoló gondolatai, a mi nyelvünkön kifejezve, az ész működésének eredményei. A határtalan szellem, ha esetről-esetre jelenik meg, akkor a mi kifejezésünk szerint, mint ész tevékeny. És ebből világosan kiténik, hogy az ész működése nincs szellem nélkül, de a szellem viszont az ész bekapcsolása nél-

kül is végezhet működéseket.

Nemcsak az ösztönös cselekedetekre, vagy a testi szervek működésére gondolok, hanem most szemeim előtt lebegnek azok a szellemi meglátások és felfénylések, amelyek a nagy gondolkodóban szüntelen világosságot és új eszméket szülnek. Kis ember vagyok! Okoskodva, következtetve haladok írásközben lépésről-lépésre. De kis papírlapok is feküsznek előttem, amelyekre azokat az ötleteket, luminákat (fényeket) írom le, amelyek okoskodás közben soron kívül oly gyakran felszikráznak eszemben. Ezek nem az okoskodás fényei; ezek a szellem belülről világító és látásokba szökő kisugárzásai. A nagy látók: költők, próféták, felfedezők erről csodás dolgokat tudnak beszélni.

Nyilvánvaló tehát, hogy a szellem szélessége, mélysége határtalan. És világos, hogy a szellem, amely Tér és Idő fölött van, láthatja a múltat és a jövőt is. Láthatja az ember sorsát is és sok akadályt távolíthat el utunkból és sok kedvező körülményt támaszthat föl, hogy boldoguljunk. Az ilyen szellem nem a Tér és az Idő rabja. Csak földi életében szorul a Tér és az Idő két fala közé. De ezen élete végén kiszabadul és megkezdí fensőbbrendű életét a szellemek honában. Tehát a halál lezárja a szellem életét az anyagi világban és feltárja az anyagtalan élet kapuit a szellemi világban. Ez pedig az átmenet a jelenségekből a valóságba.

De természetesen csak akkor, ha szellemből élünk és a szellemet szolgáljuk.

Nem élnek a szellemből azok, akik soha szellemi természetükre nem gondolnak, vagy nem gondolhatnak. Az előbbiek, mert műveletlenek, az utóbbiak, mert foglalkozásuk mélyen az anyagba süllyeszti őket. Amint szemünk, fülünk, orrunk, ízlésünk és tapintásunk élességét, finomságát és pontosságát gyakorlás útján kimunkálhatjuk, ép úgy szellemünkre irányuló figyelmünket is élesíthetjük úgy, hogy szellemünk sugárzásait, fényeit, felvillanásait, sugallatait és irányításait egyre jobban felismerjük. De ki is olthatjuk a lélek fényét, ha nem a szellem, hanem a test kívánságai, törvényei és céljai szerint élünk.

Nem élnek a szellemből azok sem, akik tagadják szellemiségüket. Tagadják, hogy van szellem. Szóval anyagelvűek. Ezek szelleme az anyag rabja.

Nem élnek végül a szellemből azok sem, akik Isten létezését is tagadják. Mert Isten és a lélek ösz-

szetartoznak. Amint a szellem a testben, ép úgy Isten a lélekben működik. A szellem az anyagot; Isten a lelket húzza magához. A szellem a testet, Isten a szellemet tökéletesíti. A szellem a testet szellemmel tölti meg; Isten a szellemet isteni erővel erősíti. S beteljesedik rajtuk a zsoltáros mondása is: „Nem tudjátok, hogy istenek vagytok és mindannyian a Magasságbelinek gyermekei?”

És most újra a Halottak napja jut eszembe. Jártam és járom a temetőket. A „halál birodalmát?” Nem, ez a föld Isten szántóföldje, Gottesacker, amint a német nyelv mondja. Csak azok a halál fiai, akikben az élet, a szellem nem diadalmaskodik. Szóval nem Isten fiai. Akik ellenben Isten fiai, azok a boldog feltámadás gyermekei. Mert a feltámadott és megtisztult szellem majd újraalakítja testét is és romolhatatlan ruhába öltözteti. Mert a feltámadás után nincs többé romlás. Vagyis, — mondja Szent Pál: „ennek a romlandó testnek romolhatatlanságba kell öltöznie és ennek a halandó testnek halhatatlanságba kell öltöznie. Mikor pedig ez a halandó test halhatatlanságba öltözött, akkor beteljesedik az ige, mely írva vagyon: Elnyelte a halált a diadal! Halál, hol a te győzelmed?”

A halál meghal, ha a szellem és a szellemi ember csak formát változtat, ruhát cserél és új életre, a valóságra ébred. És ez a keresztyén lélek reménye. És addig is, amíg a végső győzelmet elnyerjük, folyton menekülnünk kell az anyagból a szellembe; a bűnből az erénybe; az alacsonyságból a magasságba. Ki kell szabadítani szellemünket a test, az anyag bilincseiből, törvényeiből. Sőt át kell lelkesítenünk testünket, hogy szellemünk is egyre magasabbra szárnyalhasson. Aki így él, az a testben szellemi életet él s annak szelleme istenivé magasztosul.

„Isten fia,” az „isteni természet részese” és győző a halál fölött. Annak testében a szellem az Úr; s annak szellemében Isten a lakó. Az ilyen szellemet Isten irányítja, s az ilyen testet a szellem vezeti. A Sors, a Végzet, a Szerencse Isten gondviselése, s az amber követi a zsoltáros buzdítását és Istenre bízta magát. S többé már nem a testi ember él, hanem a szellemi, akiben pedig Isten a lélek lelke.

Ez a nagy út a jelenségből a valóságba.

Trikál József

HORVÁTH BÉLA :

A SZENT-HÁROMSÁG DICSÉRETE, INTELEMMEL

Atyám, teremtő Atya-Isten,
Atyám, te drága Kisdéd,
Szent Lelked lángja lelkesítsen,
Legyek veled telisdéd.

Te vagy a torkolat s a kezdet,
A partokat te ástad,
Kegyelmed bő vizét ereszted,
Kezdetlen áradás vagy.

Atyám, magadtól vagy magadnak,
S Te, aki vagy Atyánktól,
Te röpködő tüzes Galamb vagy,
Vállamra szállni bátor.

Belül vagy minden műveidben,
Belül vagy, nem bezárva,
Te minden tettem túrted itten,
De mégse lettem árva.

És minden műveden kívül vagy,
Kívül vagy, nem kizárva,
Kegyesen hallgatózó fül vagy,
Figyelsz a sár fiára.

Atyám, teremtő vagy te bennem
És kívülem Király vagy,
Uram, hol is lehetne lennem,
Ha nem takar be szárnyad.

Lelkem tehozzád felrepülne
S nem láthatom lakásod,
De tőled bárhogy menekülne,
Mindenhol megtalálod.

Mert üldöz engem a kegyesség,
Kerek világon űzöl,
Hogy lelkem tűzbe ne vettessék,
Te üldözöl a tűzből.

Kérlek nagyon, már fogj el engem,
Kérlek, többé ne kérjek,
De lássam Benned egyre szebben
Hármasan Egy Személyed.

Most következik az intelem:

A Szent-Háromság dicsértessék,
A szolgák Atyjukat szeressék,
Dicsérjük Jézus drága testét,
Szálljon belénk a Szent Hevesség,
S az Isten Anyja dicsértessék,
A szentek és a szerzetes nép,
Az édes Egyház, édes Egység,
A Pápa is mind dicsértessék.

S tanuljátok a költő versét,
Elmétek benne élesedjék,
Szívetek szépen édesedjék,
Mert ébred már az édesebb lét!

TIZENKÉT RIM A DIADALRÓL

Megölted bűneim, királyi Bárány,
És boldog lettem kín-halálod árán,
Te Győzelem és örök Áldozat vagy,
Mert életemért Magadat megadtad.

Te három ujjon forgatod a földet,
A csontjaim alakját megjelölted,
De csontjaidra csontjaim vonását
Kiszabtad, hogy a por fiai lássák.

Jaj, hogyan illett Rád a porladó hús,
Hogy sátorodba jusson el a koldus!
A porba jöttél, Istenem, levertél,
Hogy megmentsen a szívembe kevert Vér!

A port leverted porladó alakban,
Igy lettem boldog s Benned halhatatlan.
A porban jártál, ismert minden ösvény,
Azért vezényel itt az örökös fény.

Te megkínáltál engem ama Reggel
Piros boroddal, édes kenyereddel,
Azóta ajkam csak Tebenned érez,
Mert Rajtad kívül nincsen íz, mely édes.

Tebenned éljek, Életem, akárhol,
Mert életet hogy' várjak a haláltól?
Tebenned nőjlek, a te Kenyeredben
Örök hazámba Hozzád menekedjem!

I N D O K O L Á S,

melyből megtudjuk, hogy a költő miért írta
e tizenkét rímet

E zord időn a népet keltegettem,
Mentettem volna, ami menthetetlen,
Dicső híremben, sárga nyomoromban
A zsarnokokra bátran ordítottam,
De hül a szívem, szózatom kilobban,
Mert jobb a népnek, látom, elnyomottan.

S a tiprott népnek, jaj, mit is izennék,
Mit zengenék neked, hazám? Tizenkét
Rímet kiáltok, hogy talán kizengjék
Annak hatalmát, Aki a vizen lép
S megvédi mind, akiket senkisésem véd!

Horváth Béla.

FRANCIS JAMMES:

A HALÁSZAT

A zöld-világú víz alatt
Karesú halacsák alszanak.

Meglátja lenn az óvatos
Halász, a tóparton tapos.

Egy kis giliszta, egy szegény
Nyüvecske csüng a vesszején.

Belé kap hirtelen a pisztráng,
A torka fönnakad. Nem is ráng.

S a lomha lankán elalél,
Alél, alél, alél a dél.

Horváth Béla fordítása.

THORNTON WILDER

Abban az Amerikában lett naggyá, melynek modern irodalmát az élet és a társadalom, tehát a pszichológia és a szociográfia korszerű problémái irányítják. Látóköre azonban túlnőtt ezeken a korszerű problémákon, művészetének pedig belső, ható energiái szétfeszítették kontinensének határait. Amit ír, már nem csupán az amerikai földrész és nép kizárólagos tulajdona, hanem egyetemes, klasszikus művészet, melyet ma az egész világ visszhangja kísér.

Különös jelenség egy író a merkantilisták, Ford művek, revüszatórok, tőzsdei manőverek és gangszterek világában, aki a nyers, kézzelfogható gyakorlati problémák fölé egy másik világot helyez s ennek láthatatlan, transzcendens szálaival biztosabban, megnyugtatóbban köti össze szertehulló földi létünk rozoga darabjait, mint bárki kortársai közül, aki gazdasági megújulások jelszavaival, rideg számokkal és való tényekkel támasztja alá mondanivalóit. Wilder kezdettől fogva más tónust, más mértéket használ: a csenddel akarja elnémítani a hangszórók harsogását, szeretettel ellensúlyozni a brutalitást, magasabbrendű morális törvényekkel gátat vetni a vér dühének s a csillagok szelíd, fehér fényével túlragyogni a mulatók vörös neonreklámjait.

S ezek ellenére mégis sikert aratott. Sikere, tehetségének átütő, szuggesztív erején kívül feltétlenül azt bizonyítja, hogy már írói pályájának megindulásakor megérezte az amerikai olvasóközönség haladását, amely megérett a szellemi megújulásra. Ez a közönség mértőföldes léptekkel távolodott el attól a korszaktól, melyben ügyes manager-ek „olvasnivalókat” importáltak a hiszekeny tömegeknek irodalom helyett. Wilder és kortársai ráeszméltek, hogy a felszínes, mulattató meséknek vége s ők már az emberhez akarnak hozzáférközni, az emberi felelősségérzetet akarják megmozgatni.

Abban az időben, — tehát a háború után — mikor Wilder első műveit írta, az amerikai írók nagyrésze, majdnem kivétel nélkül, nem tudta magát kivonni a „ma” sürgető, kényszerítő hatása alól. John Dos Passos mint eleven felvevőkészülék áll a kontinensen és sajátságos módon rögzíti magában a körülötte nyüzsgő embertömegek élet-halál küzdelmét, a nagyvárosok, farmok, kikötők lüktető életét s a társadalomszemléleti harcot, hogy ezt az egész káoszt brutális naturalizmussal zúdítsa rá olvasóira. *Lewis Sinclair* diadalmas fölényvel, fanyar gúnnyal kerekedik az amerikai középszerűség fölé. *Theodor Dreiser* zseniálisan tárja föl ugyan az amerikai lélek tragédiáját, de megoldást nem nyújt; írásai megrekednek a sívárság zsákutcájában. *Eugen O'Neill* akkoriban vala-

hol a világban kószál; kirobbanó erejű drámái még nem nehezednek súlyos malomkövekként az amerikai materialista paradicsomban élők lelkiismeretére. Néhány kivételtől eltekintve, valamennyiök művészetében uralkodnak olyan elemek, melyek az európai lélek számára mindvégig idegenek maradnak. Hogy lehet tehát, hogy Wilder, amerikai létére, maradéktalanul átfogó, mindenki számára lefordítható, egyetemes művészetet tudott produkálni?

Ennek magyarázata föltétlenül összefügg gyermekkorának és fiatalságának körülményeivel. Mert bár Thornton Niven Wilder az Egyesült Államokban, Madisonban született, 1897-ben, gyermekkorát Kinában töltötte, ahol apja konzul volt. Később pedig Rómában járt egyetemre, archeológiát és európai nyelveket tanult. Tehát életének legfogékonyabb éveiben utazta be a kontinenseket, óceánokat, számtalan várost látott, millió és millió idegen tájat és a fajok, szokások sokféleségét. Ázsia titkokkal teli földjén az idegen gyermek öntudatlanul magába szívta Kelet atmoszféráját, ahol állandóan kihangsúlyozták a látható és a láthatatlan világ, a Teremtő és a teremtmény közötti szoros összefüggést. Talán ebben a körülötte nyüzsgő színes embersűrűben látta meg először az emberi szenvedés külsőjében állandóan változó, lényegében mindig egyforma arcát... Később, Olaszországban töltött ideje alatt, közvetlen közelből szemlélhette az európai irodalom évezredek történelmén nyugvó, roppant épületét, melynek egy Dante, egy Villon, egy Tolsztoj a támaszpillérei. Rómában antik kultúrák kövei között formaezére és a maradandó szépség iránti fogékonysága fokozódott tökéletessé.

Ez a fiatal amerikai tudós a lélek világának kulcsát találta meg az öreg Európában, melyet az Új-Világ felé induló ősei magukkal vittek ugyan, de odaát, a bussines-life lázában, megfélekeztek róla. Úgy hogy, mikor Wilder elhagyta az európai partokat s hazájának felhőkarcolói felé hajózott, kitágult világszemléletet vitt magával: Ázsia misztikus levegőjétől áthatva, egy felsőbb világ titokzatos megnyilvánulásait keresi, Európából annak kultúráját, történelmét, gondolkodásmódját, ízlését és főleg „measure”-jét tette magáévá, hogy mindezt beolvassza Amerika bázis nélküli, a materiális felfogás szűk határai közt mozgó művészetébe.

Szinte magától értetődő dolog, hogy első regénye, „*The Cabala*”, olasz miliőben játszódik le s feltétlenül azoknak az impresszióknak hatása alatt készült, melyek Európába érkezésekor úgyszólván elárasztották a fiatal embert. Már ezzel a regényével az Amerikában legtöbb példányszámot elérő, sikeres írók közé emelkedett. Ugyancsak Róma hatása érezhető egy későbbi művén, mely „*The Woman of Andros*” — magyarul Az androsi leány — címmel Wilder legcsodálatosabb alkotásai közé tartozik. Ennek témáját Terentiusztól, a római vígjátékirótól vette át, de saját egyéni felfogásában dolgozta

ki és bocsátotta közzé. A regény Bryanos szigetén játszódik le és főszereplője Chrysis, a courtesan. Ez a szegény teremtes lelkiileg roncsolt, elfásult valaki, aki már régen a materiális szerelem fölé helyezi azokat az órákat, amikor a hozzá járó férfiakat esténként szellemének ragyogásával szórakoztatja. Ilyenkor újjáéled beteg lelke s minden idegszálával a magasabbrendű szépség világába kapaszkodik. Egy fiatal vendégébe, Pamphiliusba beleszeret, de az nem Chrysis után vágyakozik, hanem annak nővére, Glycerium iránt gyűl szerelemre. Chrysis meghal, miután rájön, hogy Glycerium és Pamphilius szeretik egymást, de kialvó életének szenvedéseit megszépíti az a tudat, hogy azokban a beszélgetésekben, melyekkel Pamphiliust hosszú estéken át szórakoztatta, van néhány szó s mondat, melyek majd az idők folyamán megérlelődnek a fiatalember lelkében és talán éppen akkor jön majd rá értelmükre és szépségükre, mikor legnagyobb szüksége lesz a vigasztalásra. Glycerium is meghal gyermekszülésben, ezzel végződik a regény, de keretein túl érezzük megiratlan s az idők rendjében kiteljesedő megoldását mindhármuk életének.

Világsikerét Wilder „*The Bridge of San Luis Rey* — magyarul „Szent Lajos király hídja” — című regényének köszönheti. Ez az a remekműve, melynek megkomponálásában messze túlhaladja a megszokott amerikai regényirodalom kereteit. A cselekmény Peruban, a XVIII. században játszódik le, egy régmúlt korban, mely a mai ember számára teljesen idegen már. Az olvasó azonban hamarosan rájön, hogy lényegében a dolgok ma sem változtak. Wilder mesteri kézzel időn felül álló problémát burkolt bele ebbe a régi történetbe. Mert kifürkészhetetlen, örök törvények értelmében nem változik az anya rajongása, aggodása, féltése gyermeke iránt, nem változik a szerelem perzselő fájdalma, mámoros boldogsága és kikerülhetetlen elmúlása s nem változik meg a földön botorkáló ember emésztő sóvárgása a földi élet egyetlen értelme, a szeretet után.

Szent Lajos király hídja Peruban, Lima mellett függött. Apró, rozoga híd volt, hajdan még az indiánok tákolták össze. Ezen a hídon halad át öt, látszólag össze nem tartozó, egymásnak idegen ember s a híd leszakad alattuk. Hogy öt ember életét veszti, ez még önmagában nem különös szenzáció, szerteszét a világban naponta ezrek és ezrek halnak meg különböző katasztrófák következtében. Egy szerzetes azonban, a tudós Juniper atya, éppen a parton áll és látja ezt a minden valószínűség szerint véletlen szerencsétlenséget. Látja, amint öt ember, apró, hadonászó hangyaként hull a mélységbe. S a szerzetes, akiben mindennél erősebb az isteni gondviselésbe vetett hit, tűnődni kezd a dolgon s felteszi a magátólértetődő kérdést: miért akarta Isten, hogy ez az öt ember, akik életükben talán nem is ismerték egymást, egy és ugyanazon órában, ugyanazon a módon életüket veszítsék?

S Juniper barát arra a meggyőződésre jut: az isteni gond-

viselésnek biztosan megvolt rá az oka, hogy ennek így kellett történnie. Elindul hát, hogy megkeresse a közös tragédia földi, emberi szemmel meglátható előzményeit s kibogozza az öt ember életének bonyolult és kusza szálait. Utánajár egyenként, kik voltak, mi volt az előéletük, minden rájuk vonatkozó kis adatot összegyűjt, s végül az egészet egy nagy könyvbe összefoglalja. Közzé is teszi az emberek okulására s hogy megszilárdítsa bennük az isteni gondviselésbe vetett hitet, de könyvét, mint félreértett „istenkáromló” művet, szerzőjével együtt az inkvizíció Lima piacán elégetteti.

Ennek az öt életnek rekonstruálása a „Szent Lajos király hídja”.

Az író sehol nem magyaráz, sehol nem „analizál”, önmagát csak alázatos közvetítőnek tekinti, aki az eseményeket tolmácsolja. Egyszerűsége, a lényeg kifejező közvetlensége megdöbbenő. Sehol egy felesleges szó, leszűrődött mondatain keresztül csodálatos szépséggel alakul ki előttünk a regény kristálytiszt formája. Az öt élet jelentéktelennek látszó, hétköznapi eseményei mögött azonban misztikus távlatok nyílnak meg, a rozzant életből a halálba vezető földi híd fölött egy másik láthatatlan s időálló híd roppant körvonalai bontakoznak ki: az áldozatból, a szenvedésből fakadó szeretet hídja, mely az életnek ezt az egyetlen értelmét e világból a túlvilágba, az elevenek országából a holtak országába menti át. Az író itt az emberi lét problémájának legmélyére ereszkedik alá és bennünk ennek a szédítő mélységnek megrázó élményét kelti.

Thornton Wildert sokszor támadták az amerikai kritikusok azzal, hogy korszerűtlen, nem alkalmazkodik az amerikai közönség igényeihez, kivonja magát az aktuális problémák alól és időtlenségbe menekül. A kritikusok azonban elfelejtik, hogy minden irodalmi szépségtörekvés tiszta szándékától eltekintve, Amerikában épp oly nagy, sőt nagyobb szükség van a lélek sívárságának enyhítésére, mint szociális reformokra. Mások sokat hangoztatják Wilder tragikus, lesújtó világnézetét. Ezek azonban, úgy látszik, nem tudták követni kellőképp az ő titokzatos útjait, mikor sokszor szavak nélkül érezteti meg az olvasóval a végtelent, ahonnet mérve egyszerre eltörpül a földi tragédia és amely a roncsolt, szenvedő ember számára a megnyugtató megoldást jelenti.

Különösen az utóbbi években vette rossz néven az amerikai közvélemény azt, hogy Wilder — leszámítva legutóbbi „*Heaven is my destination*” című regényét, — elsősorban nem hazájának mai életéből veszi témáit.

Ezek után méltán keltett feltűnést ez év tavaszán, mikor a modern Amerika életéből vett témájú, teljes estét betöltő háromfelvonásos drámája került színre a new-york-i Henry Miller színházban. A darab rendkívüli sikert aratott s megkezdte pályafutását a világ minden tája felé. Az amerikai kö-

zönség roppant lelkesedéssel fogadta, hiszen az „Our Town” („A mi városunk”), ezuttal róluk és nekik szólt. (Ez a darab szerezte meg Wilder számára a híres Pulitzer díjat.) Tisztán világirodalmi szempontból viszont a nyereség az volt, hogy Thornton Wilder bár vérbeli amerikai darabot írt, semmit sem engedett regényeit jellemző magas nivójából. A milió amerikai, a szereplők is, de a világ bármely pontján éppúgy történhetne s mindenkire hatna; az emberek érdeklődése a sors problémájával szemben mindig, mindenütt egyformán nagy. A darab a háború előtti években, 1911-től 13-ig játszódik le, a new-york-hampshire-i Grower’s Corner-ben; ez a kis vidéki város az „Our Town”.

Semmi díszlet nincs, a közönség csak a félhomályos, üres színpadot látja. A rendező köznapi ruhában, kalappal a fején, pipával a szájában kijön, a színpadon néhány széket helyez el, aztán kiáll az egyik proscenium-oszlop elé, megvárja, míg a nézőtér teljesen elsötétül s beszélni kezd. Szavai nyomán megelevenedik a közönség előtt a kis vidéki város s a nézők látják Grover’s Cornert utcáival, bankjával, templomaival, iskoláival, házaival, a mögötte elhúzódó dombokkal és a régi kis temetőjével. A rendező csodálatosan egyszerű, rövid mondatokban, kedves, közvetlen hangon magyaráz, mutogat, de olyan szuggesztíven, hogy a közönség többé nem tudja megszakítani a kontaktust a színpaddal, ahol a játék kezdetét veszi.

Reggel van, valahonnét egy vonat füttye hallatszik, a tejes házról-házra jár. A kisvárosban megindul az élet. A rendező most két szomszédos házat jelöl meg: — Ez itt kert, — mondja — Mrs. Webb kertje. Van benne mindenféle zöldség, borsó, bab és néhány virágtő... heliotrop, vanília... A ház a város lapszerkesztőjéé: M. Editor Webb-é. A másik oldalon, a szomszédban, ez doktor Gibbs háza... Mrs. Gibbsnek is van ám kertje, sőt egy csomó napraforgó is sárgul benne, jobbra pedig egy hatalmas diófa terpeszkedik...

A játék folytatódik az élet megszokott rendjében, a két szomszédház gyermekei iskolakönyveiket keresik sebtiben össze, hogy el ne késsenek. Hamar leisszák a reggelijüket, aztán anyai és apai jótanácsok közt elszáguldanak. Más szereplők jönnek, beszélgetnek. Beszélgetéseikből sok mindent megtudunk a kisváros polgáraitól. Semmi különös nem történik, a mindennapi élet apró-cseprő eseményei peregnék le előttünk. Mrs. Gibbs kötényéből megeteti a csirkéket, aztán beszélget szomszédasszonyával, aki háza küszöbén ül és zöldbabot tisztít. Később megjelenik a színpadon a város „esze”, az öreg professzor is, akit a rendező kikérdez, hogy a közönséget tájékoztassa a kisváros történetéről, szellemi életéről. Egy másik jelenetben Mrs. Webb bőbeszédű magyarázata útján, enyhe dicsekvés formájában, arról is értesülünk, hogy a művészet is virágzik Grover’s Cornerben: a leányok tanulnak zongorázni az iskolákban és némelyik már Händel „Largo”-

ját is el tudja játszani. Nemrégiben pedig műkedvelő előadás is volt, mikor „A velencei kalmár” került színre...

Délután Mrs. Webb háza előtt ül és zöldbabot tesz el télire. Leánya, a tizenöt éves Emily is segít neki, közben bakfismódra folyton kotyog. S egyszerre csak fölteszi anyjának a „bizalmas”, nagyfentosságú kérdést: — Mit gondolsz, mama, elég csinos vagyok én?... — Anyja elképedve hallgatja és polgári szeméremmel kitér a felelet elől. De Emily nem hagyja békén s magyarázólag teszi hozzá: — ... Már úgy gondolom, hogy elég csinos vagyok-e ahhoz, hogy valakinek megtetszem?... — Ez a bűbajos, naiv kérdés a kiinduló pontja annak a szerelemnek, mely a két szomszédház gyermeke: Emily és George közt szövődik.

A második felvonás három évvel később játszódik le, az idő eltelt, a gyermekek megnőttek, Emily és George gyermek-szerelme elmélyül és a színpadon két fiatal élet szabályos menetét látjuk: holdvilágos estével, megkéréssel, a szülők véleményével, a jeggyűrűkkel, s végül az ünnepélyes esküvővel. Mindezt Wilder annyi fölényes humorral, annyi finom bájjal állítja a nézők szeme elé, hogy a közönség és a színpad kapcsolata a darab menetével együtt mélyül el.

A harmadik felvonás a kisváros temetőjében történik. A rendező emlékeztet arra, hogy kilenc év telt el a játék kezdete óta; 1913-ban vagyunk. A temető környéke alig változott. A dombok éppúgy zöldelnek, a régi sírok mellett azonban új sírokat látunk, ismerősök sírjait. Ezek az ismerős halottak, köztük Mrs. Gibbs is, székeken ülnek és beszélgetnek. A rendező azonban még egy széket helyez Mrs. Gibbs szomszédságába, s ezzel új sír helyét jelöli meg. — Ki az, — kérdezik egymás közt a halottak, — aki most következik?... — A fiam felesége, — feleli Mrs. Gibbs a holtak közömbös hangján, — Emily Webb... Gyermekszülésben halt meg... — A gyászkíséret megérkezik, négy ember láthatatlan koporsót hoz. A kíséret tagjai közül kiválik és előrejön Emily, fehér ruhában, fején koszorúval és sápadt arccal, mosolyogva elfoglalja helyét Mrs. Gibbs mellett. A gyászkíséret most énekelni kezd, miközben Emily elmondja az ismerősöknek, mi minden történt vele időközben. S fájdalmas vágyakozással kérdezi, nem mehetne-e vissza az életbe, legalább egy napra. A holtak óvják ettől, ők már az idők folyamán megtudták a titkot, amit Emily, mint újonnan jött, nem tud. — Nemcsak élned kell — mondják neki, — hanem ugyanakkor kívülről is szemléled önmagadat... És eközben már tudod, hogy a jövőben mi vár rád... Mrs. Gibbs arra is figyelmezteti, hogy ha sokáig lesz már közöttük, lassanként el fogja felejteni életét s rájön, hogy a halálon túl mindaz, ami az életben fontos volt, elveszti jelentőségét. Emily nem nyugszik addig, míg minden tartóztatás ellenére, vissza nem tér. Neki magának kell a napot megválasztania, s eszébe jut életének egy nagyon boldog napja, születésének tizenkettedik évfordulója.

S a színen *ez a nap* kezdődik el. A dolgok kísértetiesen ismétlődnek. Reggel van, valahonnét egy vonat füttye hallatszik, a tejes házról-házra jár. Emily újra tizenkét éves s a szalagját keresi sebbel-lobbal, hogy el ne késsen az iskolából. Ezek azok a jelenetek, melyekben Thornton Wilder drámája a szürke hétköznapiasságból megrázó magaslatokra emelkedik. Emily külsőleg ismét vidám, örvendező gyermek, de közben állandóan rászűyosodik már a jövő. Emily mindent tud, mindent megért, mindent előre lát, mert már túljutott az életen. Estére könnyek közt vágyakozik vissza a temetőbe, az örök változatlanságba.

Wilder ezzel az egy nappal *leméri* a temető távlatából az élet jelentős eseményeinek „fontosságát”. S ebből a távlatból minden tragikus és vigasztalhatatlanul szomorú volna, ha a dráma zárójelenete elmaradna. A rendező Emily visszatérése után lassan egy fekete függönyt húz a színpad elé. Valahonnét egy óra kilenc ütése hangzik. — Este van, — mondja és felhúzza az óráját. — Ilyenkor Gover's Cornerben már minden jóra való polgár alszik. — S néhány futó, csendes megjegyzést tesz még a csillagokra, melyek Grover's Corner fölött is világítanak s mérhetetlen útjukat futják be millió és millió év óta, örökkévaló törvények értelmében...

Thornton Wilderrel kapcsolatban végül le kell szögeznünk egy tényt. Művészetének kikristályosodott, megtisztult produkcióival bebizonyítja, hogy lehet valaki izig-vérig modern művész akkor is, ha nem a materiális világ problémáinak szócsöve. Minden ellenkező kiadói és kritikai kísérlet ellenére, ő irányít, nem pedig őt irányítják. Fő jelentősége, hogy a világirodalom láthatatlan fejlődési vonalába, melyet titokzatos, meg nem szűnő erők hajtanak a tökéletesedés felé, belekapcsolja Amerikát.

Finom idegrendszerű jósok, akik a világ pulzusán tartják kezüket, Amerika földjén látják kibontakozni egy új spirituális világ körvonalait. Ha ez beteljesül, úgy ebben nagy szerepe lesz a „The Bridge of San Luis Rey” szerzőjének, aki egyéni útjain járva hazájában irodalmat tudott teremteni az irodalomban...

Kepes Anna.

A VAD INDIÁN KÖPENYE

ISMERETLEN MÁRIA-LEGENDA

Midőn Fernand Cortez meghódította Mexikót, nem elégedett meg azzal, hogy új birodalmat szerzett királyának. Misszionáriusok terjesztették az igét a benszülöttek között, akik tömegesen tértek meg.

A XVI. század vége felé, nem sokkal a nagy hajós útja után, élt Mexikó közelében Quantitlan kunyhói között egy ifjú indián, aki akkoriban vette fel a szent keresztséget. A keresztésben a Juan Diego nevet kapta és népéből házasodott, aki mint ő is, akkoriban lett katolikussá. Boldogan éltek e szép ország csendjében, a lelkiismeret békéjében, egyik nagybátyjuknál, akit Bernardinnak neveztek.

Mint minden újonnan megtért, Juan Diego is lángolt hitében. Háza messze volt a várostól, de ő minden szombaton Mexikóba ment, hogy misét hallgasson Szent Jakab templomában és imádkozzék a Szent Szűz oltára előtt.

Hosszú utat kellett ezért megtennie, de semmi, sem a fáradtság, sem a rossz időjárás, sem az elhanyagolt lelket-rázó utak nem hátráltatták. Sőt, nagy öröme telt abban, hogy minden héten megteheti zarándokútját. Mindig elhaladt az ország híres dombja alatt, amelyet Tépéjacac hegyének neveztek.

Midőn Mexikó még a pogány babonaságok zsákmánya volt, egy istennőt imádtak itt és mint az istenek anyját tisztelték. Azóta minden bálványozás eltűnt már, Juan Diegonak mégis az antik legendára kellett gondolnia, melynek minden részletére emlékezett.

Az öregek szívesen mesélgetik a régi-régi mondákat és Juan is gyakran hallotta, midőn ezer apró részlettel mondták el az ősi szertartások fucsaságait.

Akkor ifjú, megtért lelke a hívek igazi anyjához fordult és az áhitat és alázatos gyengédség lendületében egy Üdvözlégyet mondott és anyanyelvén énekelt a Szent Szűz dicséretét.

Történt egyszer, hogy midőn napkeltekor elhaladt Tépéjacac hegye alatt, nagyon elcsodálkozott, midőn a Miasszonyunk tiszteletére énekelt áhítatos dalait madarak kísérték csicsérgésükkal. Oly kellemes volt ez a madárdal, hogy meg kellett állania, jobban akarta hallgatni. Ekkor felemelkedett a nap a látóhatár fölé és arannyal és rózsás színnel vonta be sugaraival a hajdan szent hegynek a csúcsát és a madarak éneke elragadtatott harmóniákban szólt. Mozdulatlanul hallgatta Juan és néma bűvöletbe merült. A nap csak egyre emelkedett.

Most már beragyogta az egész völgyet. Egyformán szórta szerte sugarait, ugyanaz a rózsás fény ragyogott a hegy csúcsán.

S midőn Juan a levegőben az éneklő madárcait kereste, semmit sem látott. Aztán, hogy figyelmesebben nézegette a dombot, észrevette, hogy a ragyogó felhő, melyet ő napfénynek gondolt, felemelkedett és úgy vette körül a hegyet, mint valami mágikus virágos kert, a titokzatos muzsikából pedig addigra valóságos mennyei hangverseny lett. Oly nagy volt megindultsága, hogy térdreborult és kétszeres hittel imádkozott. Akkor hangot hallott a felhőből, mely nevén szólította.

Juan feltekintett. Egyet lépett, aztán még egyet. A szelíd hang csak egyre hívta, valami természetfeletti lendület hajtotta. Felmászott a hegyre, fel egész a csúcsig, ahol az aranyos trón fényessége szinte megvakította. Ott ült egy asszony és páratlan volt a szépsége. Csupa fényesség volt a ruhája és elragadó fensége szelíd bájával párosult. Arcának sugárzása visszaverődött a szomszédos sziklákról és azok úgy csillogtak, mint a rubin és a smaragd.

Akkor megértette, hogy ő most e mágikus, vagy inkább mennyei virágos kertben van, hogy ez a szépséges asszony az Isten Anyja.

Az angyalok Királynéja trónusáról jószágos szavakat intézett hozzá, megkérdezte, hová megy és midőn Juan elmondta különös szeretetét és tiszteletét a Szent Szűz iránt, akinek az oltárához megy a városba misét hallgatni, a Szűzanya így szólt:

— Én vagyok Szűz Mária, akit te szeretsz, fiam. Érzemed jól esik nekem és alázatos szívedben kedvem telik. Ezért választottalak, hogy megvidd a püspököknek akaratomat: emelkedjék itt templom, ahonnan majd minden keresztényre árasztom kegyelmemet. Mindenki, ki idetér, hogy hozzám könnyörögjön, a segítő anyát találja bennem.

Végtelen boldogan sietett Juan, hogy átadja a püspököknek a Szent Szűz üzenetét. Beszédének egyszerűsége eltávoztatott minden kétséget. Mégis oly rendkívüli dolgokat mesélt el és oly keveset vártak akkoriban az ilyen csodáktól, melyeknek hírére ez a furcsa követ vitte meg, hogy a püspök habozott e súlyos kérdés végső eldöntésében. Jószággal válaszolta neki, hogy a túlzott sietség oktan volna részéről és azt tanácsolta, hogy újabb kinyilatkoztatásra várjanak és tüstént értesítse őt, mihelyt valami történnék.

A szegény indián zavartan, szomorú szívvel távozott és sehogy sem értette meg, hogyan kételkedhetnek élményében és azokban a dolgokban, melyeket látott és elmondott.

Sokkal nagyobb áhítattal hallgatta a misét, mint más vasárnapokon és kérte az Ég Szent Anyját, hogy ő maga győzze meg a kishitű püspököt, minthogy neki nem volt erre ereje.

Igy kissé megvigasztalódva tért vissza, de reggeli vidám lelkesedése már eltávozott tőle: nyugtalan volt és csalódott.

Ahogy közeledett a dombhoz, a mennyei szimfoniák újra elbűvölték: viszontlátta az ezerszínben ragyogó aranyos trónt és a csodálatos tekintetű Asszonyt várt reá.

Midőn a Szűz megkérdezte, vajjon teljesítette-e megbízását, a szegény, megzavart Juan bocsánatot kért ügyetlenségéért és tudatlanságáért és alázattal kérte a Szent Szűzet, hogy bizzon meg másvalakit, aki jobban teljesítheti ezt a nehéz küldetést. De a jó Anya biztosította őt és szelíden azt mondta, hogy másnap térjen vissza a püspöki palotába.

Juan készséggel engedelmeskedett.

Ez állhatatosság láttára és a pontosan elmondott részletek hatására a püspök lelkében kissé megindult végre és megígérte, hogy hisz neki, ha kézzelfogható bizonytságot tud tenni, vagy másik tanút állít.

Az indián reménykedve tért haza, mert elhatározta, hogy mindent elmond nagybátyjának, Benjaminsnak és őt magával viszi tanuskodni.

Elhaladva Tépéjacac hegye alatt, ismét látta a Szent Szűzet, aki megígérte, hogy jelt ad neki, mit megvívhat a püspöknek. Juan így egészen megnyugodva lépett kunyhójába. De nagy fájdalmára nagybátyját súlyos betegen találta és hét hosszú napot kellett eltöltenie mellette ápolásában. Amint romlott a beteg állapota, Juan egy reggel Mexikó városába indult, hogy papot keressen, hadd adja fel a szentséget a haldoklónak, aki a vallás segítségét kérte.

Csak akkor emlékezett a Szent Szűz szavára, mikor a csodálatos dombot megpillantotta. Vajjon nem bízza-e őt meg, hogy már másnap jöjjön el a jelért, melynek meg kell a püspököt győznie? Szégyenkezve a feledékenysége miatt és félve a szemrehányásoktól, visszafordult és másfelé vette útját.

De az ösvényen, melyen úgy gondolta, védve van minden tekintettől, újra csak találkozott a Szent Szűzzel, aki megkérdezte tőle, hová megy.

— Őh, jó Anyám — mondotta térdreborulva — bocsáss meg nekem, amiért nem tartottam meg szavamat . . . Nagybátyám igen beteg . . . haldoklik . . .

— Ne félj gyermekem — mondotta Szűz Mária — és ne nyugtalankodj nagybátyád miatt, aki már meg is gyógyult, most ebben a pillanatban. Menj inkább erre a rétre — tette hozzá odamutatva, ahol tündöklő fényesség sugárzott be mindent. — Szedj virágcsokrot és vidd el a püspök úrnak.

Tél volt akkor és csupaszok a fák és a földön a fű ritkás és sárga. Mindenki más a rajongó indiánon kívül kételkedett volna, hogy ebben az évszakban akár egyetlen szál virágot találhasson. De ő ingadozás nélkül ment a megjelölt rétre.

Amint közeledett feléje, úgy fakult el a fényes felhő és midőn odaért, csak szederbokrokat talált a tarlott fűben. De minthogy a Szent Szűz rendelte: ő keresni kezdett a tüskék között, melyek felsértették kezét-lábát, de milyen boldogan szenvedett kissé, mint a Mi Urunk, Jézus Krisztus.

S ime, alig hogy átvergődött a cserjésen, virágos kertre bukkant s ez szép volt, százszor szebb, mint amit valaha is

látott. A nagyszerű színek valósággal elkápráztatták és az il-
latok megrészesgítették.

Annyi virágot szedett, amennyit csak elbírt két karja kö-
zött és elvitte Szűz Máriához, aki gyönyörű csokrot kötött be-
löle. S ekkor a Szent Szűz megmondotta Juannak, vigye el a
csokrot az ő nevében a püspökhöz.

Az indián erősen töprengett, vajjon hogyan vigye
el ezt a pazar csokrot, anélkül, hogy összenyomná. Vajjon be-
térhet-e a városba anélkül, hogy meg ne állítanák, ki ne fosz-
tanák?

— Rejtsd a köpönyeged alá — mondta a Szűz.

Juan hátán durva szövetségű öreg köpönyeg volt, a legjobb
burok kincse elfedésére. De a virágok oly kellemes illatot
árasztottak és alig lépett be a püspök házába, Juant körül-
vették a szolgák és kérdezték tőle, hol tehetett szert ilyen
csodálatos aratásra, mellyel annyi gondja volt.

Az indián elhatározta, nem árulja el titkát, védekezni
próbált, de akkor az egyik szolga hirtelen széttárta Juan öreg
köpönyegét és a virágok láttán csodálatában felkiáltott.

Mindnyájan hozzá siettek, hogy lássák: az egyik még
vakmerő kézzel a csokor után is nyúlt . . . de ujjai semmit
sem foghattak, a virágok csodálatosan visszahúzódtak.

Széttárták ekkor a köpönyeget, hogy meggyőződjenek a
csodáról és akkor azt látták, hogy a virágok csak rá vannak
festve a nyúlt kabát anyagára.

Tüstént a püspökhöz futottak, hogy értesítsék őt, aki ha-
marosan meg is jelent.

Akkor az indián győzedelmesen szétnyitotta köpönyegét,
melyet eddig oly gondosan szeretett volna összehúzni ma-
gán. Egészen széttárta a püspök előtt, de a virágok helyett
mindenkinek, még az indián megrázkódására is, a Szent Szűz
mennyei képét látták ráfestve a durva szövetre. A legeleve-
nebb, friss színekben ragyogott: mintha csupa csipke és drá-
gakó lett volna. Soha emberi kéz nem hozott volna létre ilyen
remekművet.

Az indián széttárt karjával még mindig ott tartotta a nyi-
tott köpönyeget; a bámulattól mozdulatlanul állt és a püspök
meg egész kísérete térdvetette magát. Midőn már kegyes
tisztelettel vették körül a csodálatos képet, a püspök maga
vitte azt házi kápolnájába, ahová a város egész lakossága be-
kéredzkedett, hogy tiszteljék. Aztán már másnap, december
13-án a püspök népétől és papságától kísérve ünnepélyes
körmenetben a kiváltságos dombra ment, Juan Diego mutatta
az utat. A csúcsra érve kérték, mutassa meg pontosan a Szűz
megjelenésének helyét, de minthogy kissé habozott a felismer-
ésben, egyszerre csak forrás buggyant ki a hegy oldalából.

Azóta szüntelenül folyik.

E forrás közelében emelték a Guadelupi Miasszonyunk
templomát, ahol számos csoda történt.

Dénes Tibor fordítása.

KOLOSSVÁRYNÉ DARÁNYI ELLA:

OLASZORSZÁGI UTAM (1927)

Régóta készültünk Assisibe, a Poverello hazájába. Csodálatos ígézet fogja meg lelkünket, amikor a széles országút mentén feltűnik a gyönyörű umbriai panoráma, elől a *San Francesco Bazilika* oszlopos árkádjaival, és hátrább a Rocca várkastély középkori romjaival. Festői nagy kapun át jutunk a városba, melyet régen faleródítmény övezett. Ah Umbria! Európa áldott virágos-kertje, amelynek egy kicsiny kis pontján, Assisiben találkozót ad egymásnak a Hit és a Történelem, a természet és a költészet. De mindez egymagában még nem teremtené meg azt a bűvös légkört, nem volna szent város ez a város, ha nem egy *Alter Christus* emelné föléje áldó kezét. Igen, a világ féktelen bírvágyának leküzdése, a földnek erről a pontjáról indult ki; a Mesternek a Hegyi Beszédben elhangzott tanításához a legtökéletesebb illusztrációt Assisi hőse nyújtja.

Ragyogó csodás ég alatt jutunk ki a *Carceri Ermitage*-ba, Szent Ferenc első sziklába vájt kis kolostorához, melynek oldala a meredek szakadékbba vész. Az első ferencesek e vadregényes fészket sűrű erdő veszi körül. Mikor az ember erre a területre ér, minden oldalról csatogó madárkórus fogadja és eszébe juttatja a kedves Szentet, aki a madárkákat is végtelen szeretettel oktatta Isten szolgálatára. Szent Ferencet a vezeklés vágya és az Isten iránti epekedés vonta e remeteség magányába. Most is ott zuhog alá a hegyi patak, melynek csöndet parancsolt, amikor egyszer szemlélődő imájában megzavarta. Itt szól a legbensőségesebben a lélekhez a ferences szellem evangéliumi varázsa. Mélyen megilletődve lépünk a parányi kis kápolnába, az első franciskánus oratóriumba, melynek sekrestyéjébe alig fér el két ember, és amelynek falán nagy tiszteletben tartott, többszáz éves Madonna mosolyog. Pár lépcsőfok vezet Szent Ferenc cellájához, mely jelenleg imahelyül szolgál, és nem egyéb, mint a szikla természetes kimélyülése. Párnául a Szent rövid pihenéséhez egy darab kő szolgált . . . Lélekben fölemelkedve és gondolatokban elmélyedve búcsúzunk az édes *Carceri*-től és a hegykoszorútól, az útközben kibontakozó Subasio csúcsától, s visszasietünk Assisibe, hol egyenesen a *San*

Damianoba tartunk. Ez a kolostor érintetlen ferences légkörével és szegénységével méltó párja az imént látottnak. Templomát az ifjú Ferenc, Krisztus biztatására saját kezével restaurálta, és később ide telepítette a Szent Klára köré csoportosult klarissza apácákat. Ősi egyszerűségében és szépségében egyedül álló műemlék. A zárdát jelenleg ferences atyák lakják. Az egyik oldalkápolnában Tiberio di Assisi értékes freskói vannak, a bejárattól jobboldalt látható az az ablakfülke, ahová Szent Ferenc pénzeszacskóját dobta. Giotto iskolájából származó freskók örökítik meg ezt a jelenetet. De egy másik nevezetes ablakocskát is mutatnak, azt, amelynél Szent Klára a szentáldozáshoz szokott járulni és amely elé vitték 1226. október 4-én a szeráfi Atya holttestét, hogy a szigorú klauzurában élő apácák elbúcsúzhassanak tőle. Sokak szemében könny csillog, mikor a koldusos szerény kis kórusra érünk, hol annyiszor szállt az Ég felé a szentéletű szűzek éneke, s hol egy karácsony éjjelen az isteni Kisded megjelent közöttük és ajándékképen a Mennysország előízét hozta jegyeseinek. Keskeny kis lépcső vezet Szent Klára kertjébe, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik. Némelyek szerint e terrasz alatt volt az a gallyakból összerótt kunyhó, ahol a Naphimnusz, az olasz klasszikus irodalom páratlan remeke megszületett. Ennek emlékét művészi relief örökíti meg a Giardinetto di Santa Chiarában.

Szent Klára boltíves oratoriumát XIV. századbeli falfestmények díszítik, különösen kedvesek az oltár feletti szimbolikus freskók. A jó páter Szent Erzsébet képére figyelmeztet, látva, hogy magyarok vagyunk. Értékes ereklyéket őriznek az oratoriumban. Szent Klárának kézzel írott breviáriumát, melyet Leó testvér, „Isten báránykája” készített számára, továbbá egy eredeti formájú csengőt, mellyel leányait imára és munkára hívta, és egy elefántcsont szentségtartót. Egy kis vasrácsos át lehet bepillantani a profánok által soha át nem lépett, teljes ép-ségben megőrzött refektóriumba. A hatalmas alacsony boltívek alatt félkörben állnak a falhoz erősített rusztikus faasztalok, egyiken kereszt jelzi Szent Klára helyét. Utolsónak marad a gerendás hálóterem; koszorúk borítják azt a helyet, hol a szent alapítónő kilehelte angyali lelkét. Életrajzából tudjuk, hogy maga a Boldogságos Szűz jött érte a mennyei karok kíséretében. Maga a pápa, hogy még életben találja a Szentet, áttörette a szigorú klauzurás kolostor falát és úgy sietett Szent Klára halálos ágyához.

Visszatérve a templomba Innocenzo da Paterna, XVI.

századbeli szerzetestestvér óriási fafeszülete előtt állunk meg. Az életnagyságú keresztben hihetetlen realizmussal bontakozik ki az Úr megszaggatott teste. Félrehajlott fején töviskoszorú van, arcvonásain pedig bámulatos élet. Ha jobboldalról nézzük, a szenvedés viharában küzd, közepről nézve már csak agonizálva piheg, balfelől pedig a teljes kiszenvedettség viaszos makabrikus képét nyújtja. Egy amerikai hölgy felsikoltott, amidőn a rendkívüli jelenségről meggyőződött.

Másnap, amikor a nap már mind fehérebb izzásban emelkedik az umbriai síkság fölé, hasonlóan a szeráfi szívnek egyre lángolóbb lobbanásához, a San Francesco emeletes bazilika hűvös boltívei fogadnak be bennünket. Az 1228-ban megkezdett csodálatos épületet, melynek arkádjai hatalmas teret szegélyeznek, Illés testvér művének tartják, aki Szent Ferenc testét olyan jól elrejtette benne, hogy hétszáz évig nem került elő. Az 1818-ban pápai engedéllyel ötvennyolc éjjelen keresztül folytatott titkos ásatások alkalmával rábukkantak egy csontvázra, amely hiteles szakértők vizsgálata szerint a szentnek földi maradványai.

A bazilika egymás tetején épült két hatalmas templomból áll, amelynek úgyszólván minden sarkát a régi olasz mesterek patinás freskói tarkítják. És mégis, Szent Ferenc speciális szellemére, a szent szegénységre emlékeztetnek az alsó bazilika erős pilléreire támaszkodó alacsony boltívek, amelyek gyér világosság mellett, titáni szökellésben ívelik át a pincyszerű kőpadlózatot, és középen összelellezve, az oldalajtókat nyitják meg. Az oldalhajó jobb szárnyát *Giotto* gyönyörű kálváriája és *Cimabue* freskói ékesítik, míg magukban a hajtásokban *Taddeo Gaddi* csodálhatjuk. A kis oltár mögött van Szent Ferenc első öt társának sírja. A főoltár egyszerűségében fenségesen szép; bolthajtásaiban *Giotto* híres remekét láthatjuk: Szent Ferenc misztikus házasságát a Szegénységgel, a Tisztasággal és az Engedelmisséggel, végül pedig Szent Ferenc győzelmét. A sekrestyéből titkos sekrestye nyílik, amelyben gyönyörű faragott faszekrények vannak, Értékes ereklyéket tartanak itt; Szent Ferenc eredeti kéziratát, Leo testvér áldását, a Szent földszínű, szürkés kolduskámszáját, egy fára festett arkéjét, amely röviddel a halála után készült.

Szent Ferenc sírja földalatti kriptában pihen, hová kis lépcső vezet a templom közepéből. A felső bazilika összbenyomásában ellentéte az alsó templomnak. Ma-

gasra felnyúló, karcsú oszlopokon graciózan és könnyedén szökellnek egymásba a fölfelé törő boltívek, és a bőven beözönlő világosság *Giotto* és *Cimabue* halhatatlan jeleneteire vet túlvilági fényt. Itt minden Szent Ferenc dicsőségéről beszél. *Sanseverino* mozaikjai után elmerülünk *Giotto* huszonnyolc világhírű festményének szemléletében, melyek a főhajó falán vonulnak végig.

A *Szent Klára bazilika* is festői. Jobbról, balról alacsony, messzire kinyúló falakra támaszkodik, amelyek félköralakú kivágásukkal mintegy természetes előcsarnokot képeznek. A jobboldali oldalhajóban találjuk *Cimabue* világhírű Szent Kláráját, a háttérben életének jelenteivel. Archaikusan merev széles aranyglóriából néz ránk a fekete fátyolos apátnő, jobb kezében piros liliumot tart. A templom közepéről lépcsőn jutni le Szent Klára átlátszó kristályban őrzött holttestéhez, melyet dupla rács véd. Mellette a falon zöldesszürke képsorozat ragadja meg az embert, mely néhány lépés távolságról domborműnek tűnik. A földalatti kápolnából az Oltáriszentségről nevezett mellékkápolnába megyünk, mely a régi San Giorgio maradványa. 1228 július 16-án ebben a kápolnában avatta szentté Szent Ferencet IX. Gergely pápa. A kápolnában szép triptychonok vannak, de legnagyobb kincse az a bizánci feszület, amelyről az Úr Jézus San Damianóban beszélt Szent Ferenchez. A fára festett ősi szép görög munka a keresztes hadjáratok idején került Olaszországba. Dupla vasrács és függöny védi, csak külön kérésre mutatják meg.

A másik nagy bazilika lenn a völgyben a *Santa Maria degli Angeli*, hol a Porziuncula kápolnát tisztelik. Ez eredeti primitívságban áll a pompás bazilika közepén, mely utóbb épült föléje. Szent Ferenc idejében sűrű erdőség vette körül az elhagyatott kis kápolnát, amelynek később olyan nagy szerep jutott a ferencrend történetében. A *Santa Maria degli Angeli* Olaszország egyik legnagyobb bazilikája, építése száztiz évig tartott, terveit a híres *Jacopo Barozzi* ellenőrizte. Egy földrengés következtében a templom a kupola kivételével nagyrészt összeomlott, és sajnos, nem egészen az eredeti szerint restaurálták.

A kis *Porziuncula* kápolna oltárképe híres antik műremek. *Hilario Viterbo* festette fára, háttere arany. Az Angyal üdvözlését és különböző jelenteket ábrázol Szent Ferenc életéből. Mély meghatottsággal imádkoztunk a drága kis kápolnában, hol Szent Ferenc az emberiség

üdvéért fohászkodva, Istentől e búcsút kiesdette. Pár lépésnyire a Porziunculától, ugyancsak a bazilikában van egy másik kápolna is, amelyet minden Szent Ferenc tisztelő legmélyebb hódolattal övez. Ez az úgynevezett *Transitus* kápolna, mely Szentünk idejében nyomorúságos viskó volt; de tetején diadalmasan csattogtak a pacsirták. 1226. október 3-án, amikor barátai körében, mennyei dicsfénynek özönében, ezreknek könnyhullatása közt, dalolva ölelte magához a szelíd Kolduskirály nővérét, a Halált... „Sorella la Morte...”

A *Transitus* belsejében van *Lucca della Robbia* fehér terrakotta szobra és egy drága ereklye, Szent Ferenc bordája. Egy másik mellékoltárnál egy XIII. századbeli képet tisztelnek, amelyet arra a deszkára festettek, amelyen Szent Ferenc életében és halála után is pihent.

Az igazi franciskánus szellem különösen akkor fogja meg a lelket, amikor Szent Ferenc rózsáskertjébe ér. Ismeretes, hogy Szent Ferenc egy alkalommal, amikor az ördög heves kísértéssel gyötörte, a rózsabokor tövisei közé vetette magát. Azóta annak a rózsának, amely ott nő, nincsenek tövisei, levelein pedig vöröses vérfoltok látszanak. Kint a pergolás kis rosariumban mindenütt bájos Szent Ferenc szobrokkal találkozunk. Az egyik báránykával beszélgetve ábrázolja a Szentet és pompásan kifejezi szeretetét az állatok iránt. A rosarium kis kápolnáját két másik ferences szent, Bonaventúra és Bernardino di Sienna építette.

Az idő eljárt, elhagyjuk Assisit. Az umbriai idill volt útunk legmélyebb élménye, az olasz földtől való búcsúzás itt könnyeket csalt szemünkbe. Lélekben odasímulunk a szeráfi Szent lábaihoz, hogy megértsünk valamit azokból a bensőséges búcsúszavakból, amelyekkel hordágyáról utoljára fordult szülővárosa felé és Vernát, a szent kinyilatkoztatások hegyét megáldotta: „Addio Monte Verna, addio di Dei, Mons sacra!...” Szent Ferenc lelke a tökéletes lemondás által, már itt a földön bírta Istent és a paradicsom előcsarnokát, amelynek teljességéhez képest a föld minden szépsége múltó árnyék.

Kolossváryné Darányi Ella.

Vége.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

A „KILENCEDIK“ ÉS A „KILENC CSODASZARVAS.“ A *Budapest Székesfőváros Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága* a Pesti Vigadóban ebben a hangversenyévadban is megtartott hangversenyein a zeneirodalom legértékesebb műveit s legváltozatosabb anyagát adja elő. Céltudatos kultúrmisszió mutatkozik meg abban, hogy e hangversenyek között jelentős számban szerepelnek az újabb zenei törekvések jellegzetes megnyilatkozásai is. Nem mert modernnek, hanem mert a kortársak egy lelkes csoportjának lelkében örökbecsűeknek érzettek, a klasszicizmus méltó örökösének vallottak. Bartók és Kodály neve egyenlő a modern zenei törekvések csúcsteljesítményeivel s hogy mindkettő magyar génusz, ez csupán boldogító mellékkörülmény, „harmónia“ a szovinizmus diszharmóniától mentesen. Mindkét génusz műveinek a Népművelési Bizottság lelkes felkarolója. Különös öröm tehát egy olyan hangversenyt végighallgatni, melyben e két szerző közül valamelyiknek csak egy műve is szerepel. A műsorösszeállítás mindig nívós, az előadás legtöbbször elsőrendű.

Ezuttal is: a kilencedik *Beethoven* szimfóniában s a *Bartók* Cantata profanában a karmester, a szólisták, az ének- és zenekar — méltó munkát végeztek ahhoz a diadalmas új magyar zenekultúrához, melynek jeles építői. Aki ott volt, megjegyezte nevüket, aki nem, annak nem túl fontosak a nevek. Nem írok erről tehát, — de egy kultúrtörténeti emlékeztést írok azokról, akiknek ez a tartalmas est hódolt: *Beethoven* és *Bartók* génuszáról.

NEWMAN Ernest, az angol konzervatív zenei körök vezetője a zeneszerzői nagyság próbakövét a lassú tételekben látja s *Bartók* kamarazenéjét vizsgálva

írja: *Bartók* első vonósnégyesének hosszú, lassú bevezetését csak rendkívüli szellem alkothatta, a vezéreszme bámulatosan halad és fejlődik benne, szinte *Beethoven* Cisz-moll négyesének első tételére emlékeztet. — *Tóth* Aladár is említi, hogy a minden korláton átrontó démoni erők lenyűgözésében *Beethoven* lehetett *Bartók* mintaképe. — *Ottó* Ferenc a Cantata bemutatója alkalmára írt tanulmányában — egy helyen *beethoveni* mélységet említ.

A zene kiváló szakemberei tehát a két génusz között valami mély hasonlóságot éreznek. De mi a véleményük azoknak, akik magukat „szakértőknek“ — csupán: képzelik? Mert ez is nagyon becses adat lehet! Ők természetesen az összehasonlításig nem jutottak el. De ha jól sejtem: *Bartók* zenéjét diszsonánssnak és bizarrnak tartják. Ha pedig ezen urak nemes elődeinek a kortárs *Beethoven* zenéjéről vallott felfogását ismerjük meg („szenzációt hajhászó diszsonánság“ és „bizarr, formátlan szagátottság“), akkor negative is nyilvánvalóvá válik e két génusz rokonsága, a nagy génuszok közötti általános lélekrokonságon túl . . .

Tudjuk, volt egy kora a keresztény kultúrának, mely, bár „sötét“-nek nevezik, mégis: aranykor volt. — Azután hanyatlás következett, — a pogány világ újjászületése ugyanis a keresztény kultúra szempontjából tekintve kétségkívül hanyatlás. Ma: újra emelkedésről beszélünk, új aranykor csillogása villog elő. S ha az új világ még nincs itt: a mi iszonyú akarásunk kínja ennek az új világ születésének szülési fájdalma.

A koraközépkor individuális zenei megnyilatkozásaiban még nem lüktet egy önmagára talált

kultúra érverése, a gregorián tenger kollektivitásában azonban már benne zúg. Az individuális és kollektív erők nagy teremtettségét Palestrina génuszában teljesül; kiszakadt folyam, mely a múlt századvégig vonul (Debussy-ig folytonos). — Amíg Palestrina génuszából az isteni erők végtelen titokzatossága sugárzik, míg Bachban a krisztusi szeretetteljesség szavai ekhóznak, s míg Mozartban a kultúrális rokokómáz alatt a kozmikus lélekderű középkori fensége húzódik... *Beethoven* már teljes egészében megérzi a krízis iszonyatát.

A zenetörténelem, mely évszázadokkal később jelentette a zene Danteját s Giottoját Palestrinában, — *Beethoven* génuszában évszázadokkal később küldi a zene Michelangelóját. Mert *Beethoven* is napéjegyenlőségi lélek: a középkor csillagéjéből az új hellén nap, a reneszansz másodsugárzása, a francia forradalom: a forradalmas Európa felé tárja lelkét. Az ember egyedülvalóságában új társulások csíráit veti el s küszködő lelke majdani új béke diadalmas örömeinekét ujjongja.

Azóta a krízis lezajlott, elhabzott a forradalmak kora. Az új szintézis nagy akarása egy prófétikus génuszban nyilvánul. *Bartók* is: napéjegyenlőségi lélek, de ellenkező előjellel, szelleme a nappalból új csillagéjes misztériumok felé halad, a kozmikus létbe merül. Ott: utolsó kapaszkodás volt az űr — nem a világűr, a világtalanság szakadéka! — fölött. Itt: első görcsös felhúzóadás új horizontok felé.

Palestrina zenéjének alapanyaga a gregorián. *Beethoven* zenéjének alapját azonban már a nyugateurópai népi lélek dalai jelentik. De a gregorián után a nyugati népi lélek is eltikkad. *Bartóknál* az elkopott nyugateurópai alapanyag helyére a keleteurópai népi lélek zúdul. De ezek között a népdalok között

már egy új gregorián szívárog elő...

Ezt a gregorián-lelket életművének jelentős részében *Bartók* kortársa: Kodály tette kultúrális életenergiává. A *Psalmus* és a *Te Deum* ezen a síkon halad, de van egy másik sík is, melyre a Hány János és a Székely-fonó világa épült. Ahol nem az örök hit, hanem az új mítosz-világ színei bontakoznak. — Az abszolút hitet nem zenegénusz, hanem egy nagy katolikus szellem jelenti számunkra: *Prohászka*. Ennek a szellemnek ellenpólusa az abszolút mítoszvilágot Adynál is jobban kifejező: *Bartók*.

A teremő kor akkor érkezik el, ha befejezést nyer e két génusz szintézise a mi szívünkben. Hogy ez a szintézis lehetséges, Kodály génusza a bizonyosság, melyben hit és mítosz már testvérek. Zenéjét hallgatva magyarságunk és kereszténységünk együtt örül. — Azonban *Bartók* mítosza Kodály mítosz műveit árnyékba húzza, csupán hitvilági művei ragyognak elsődleges fényben. Ez a hitvilág egy új középkor felé mutat. A *Te Deum* épp úgy emelkedik ki a dalban revelálódott magyar néplelek tengeréből, mint Palestrina génusza a gregorián tengerből. A két tenger ringása egy s a két világitótorony egyként mutat utat az eltévedt hajósoknak.

De amíg Kodály az új középkor léleknappalába mélyed, a krízis éjszakájában csillagokat gyűjt... addig *Bartók* nyugtalan fürkészéssel méri fel ennek a lelkeségnek roppant térségeit. S ez a térség valóban óriási! Egy grandiózus keleteurópai kultúra alapjai tárnak fel a magyarság szellemi vezérletének lehetőségében. — Tehát ilyenformán *Bartók* zenéjének a magyar népi lélek primátusa mellett a román, szlovák, rutén, bolgár, szerb néplelket is át kell fognia.

Az a szellemi vezérlet pedig, amit *Bartók* életműve valósít, akkor lesz történelmi valósággá,

amikor népközösségünk szellemi elitjének utolsó tagja is — egy bizonyos kulturális lélekbeállítottságot illetően — megadja Keleteurópa népeinek azt az *autonómiát*, amit Bartók a magyar zenekultúrában adott meg nekik.

A szegedi Kodály-hangverseny fölött elmélkedő közelmúlt írásomban említettem, hogy Prohászka és Ady — ily látszatra abszolút ellentétes génuszok! — tüzet, kincset keresnek a szenvedő magyar jelen miatt. „A paraszak még virítani tudnának, ha rájuk akadnánk” — írja Prohászka a titkos naplójában. „Béna lesz már a kezem: árok, csak árok . . . azt a kincset keresem” — verseli Ady.

S ime: a Bartók-kantátában széphídra talált s csodaszarvas nyomot űző fiúk a nagy erdőben *forrásra* találhatnak.

És szarvasokká válnak, kiket hiába hív haza az apa: „az ő szarvuk ajtón be nem térhet, csak betér az völgyekbe; a karcsú testük gúnyában nem járhat, csak járhat az lombok közt; a lábuk nem lép tűzhely hamujába, csak puha avarba; a szájuk többé nem iszik pohárból, *csak tiszta forrásból*.”

*

Ahogy Romain Rolland idézi „Beethoven” könyve prologusában Beethovent, az emelt homlokú, nagy bikát, amint négy lábát megveti a csücsön — s halatja bömbölését minden időknek fölötte: így látom én — „Saturnus alkonya” után Jupitert — Keleteurópa erdőségének emelt-homlokú szarvarkirályfiát, ki halatja hangját jövődő századok titkai felé.

Demény János

JEGYZET EGY BABITS-RIMRŐL ÉS KRITIKUSARÓL. Egy előkelő irodalmi folyóirat álneves kritikusa „a morgolódás jogán” költőinket megrója pongyolaságuk miatt. És intelmet in-

téz Babits Mihályhoz, aki „szintén nem kivétel.” A következő két sort kifogásolja:

*S a messzeségben feltűnt a szivárvány,
a víz símán gyűrűzött, mint a márvány.*

„Ha gondolkozunk e két versoron, — írja a kritikus, — talán kisütjük, hogy esetleg a holt márvány kígyózó, gyűrűző vonalaira gondolt a kiváló poéta, de az a baj, hogy nem mindenkinek van ideje fejét törnie rajta. Még versolvasóknak sem. Inkább arra gondol mindenki, hogy a holt márvány mindenre alkalmasabb inkább, mint arra, hogy a víztükör bármilyen csendes és szelíd mozgására is hasonlatul vegyék. Nyilvánvaló, hogy az egész hasonlat a rím kedvéért vette létét, hogy a „szivárvány” a „márvány”-nyal összezsengjen.”

Ezekre a megjegyzésekre a következő megjegyzéseket tehetjük:

1. A verssorokon nem „gondolkozunk,” hogy „kisüssük” értelmüket. A vers, úgy, amint van, vagy helytáll magáért, vagy nem. Boncolgatni, fűni-faragni csak az iskola unalmas poétika-óráin szokás — rossz szokás! — őket. A vers nem vezércikk és nem értekezés. A vers „megragadása” valami mulandónak, megörökítése egy jelenségnek, hangulatnak, látomásnak, prometeuszi mérénylet, áhítatos imádság, — ma már közhely a „priére et poesia” — de semmiképpen sem oly könnyű keresztretjétni, amelyet első látásra meg kell fejteni mindenkinek. És nem is különféle anyagok „alkalmassági” vizsgálata.

2. Mindebből következik, hogy a vers igazsága nem az átlagolvasó „fejtörős” és „kisüthető” igazsága. Ami a költő számára igaz egy hangulatban, látomásban, legyen bár paradoxon: igaz, ha a művészi kifejezés bizonyult és sokrétű misztériumá-

ban valósággá nemesül. Hogy a víztűkőr úgy gyűrűzik-e mint a márvány, annak eldöntésére egyedül a költő jogosult, s ha egy jó versében így írta, így is van. Nem érdekel, hogy az átlag-olvasó még nem látott vizet úgy gyűrűzni, ahogy a márvány gyűrűzik. Hogy a mozgásra a nem-mozgás konvencionális hasonlatait alkalmazza: a költőnek igazság, s ha valaki nem érti, nem

érezkeli ezeket a sorokat, annál rosszabb rá nézve. S ha értetlenségéért a költőt okolja: kétszeresen rossz. Ha Babits azt írta volna: „a víz olyan *nyugodt* volt, mint a márvány“ (megmaradt volna a rím is és a szótagszám is), rossz, konvencionális, olcsó és banális. De mert nem ezt írta, ebben a sorában is nagy költő.

— R. —

KÖNYVEK ROVATVEZETŐ RÓNAY GYÖRGY

FRANCIS JAMMES

Az utóbbi években egymásután hunytak el az irodalomnak olyan kiváló alakjai, kiknek halála nemcsak a költészet vesztesége, hanem a nagyközönségé is. Az a tudat, hogy egy szívünkhez nőtt költőtől nem olvashatunk többé új verseket, fájdalommal tölt el. Ez a fájdalom magyarázhatja meg azt, hogy egy-egy költőt az olvasók részvétele is elkíséri utolsó útjára. Ilyen sokak szívéhez hozzánőtt költő volt a hetekben elhunyt *Francis Jammes*.

Ha Francis Jammes költői értékéről képet akarunk alkotni, ismernünk kell a XIX. század második felének francia irodalmát. Baudelaire megütötte már a dekadens költészet hangjait, a parnassien-iskola, élén Leconte De Lisle-lel, fénykorát élte. Pár évvel Jammes első kötetének megjelenése előtt adta ki Heredia szonett-gyűjteményét, a „Les Trophées“-t, a technika és költői képek iskolapéldáját. A parnassien-iskola mondanivalóját az ókorból és általában a heroikus időkből veszi, Leconte De Lisle-nél elefánt-csordák dübörögnek, megeleveníti a trópusi tájakat, Hereida korokat támaszt fel szonettjeiben, formájában is igyekszik elzárkózni a világtól; komplikált és rímei keresettek. Rimbaud és Verlain nyomán kialakul a szimbolizmus: a vers elveszti formáját, értelmét, csak a zene fontos. „De la musique avant toute chose“... hirdeti Verlain Ars poétique-ében.

Ilyen irodalmi viszonyok között lépett fel Francis Jammes. A kritika nem szívesen foglalkozott vele: egy forradalmár mindig hideg fogadtatásra talál, Jammes pedig forradalmár volt: az egyszerűség forradalmára. Félévszázados költői pályáján neve egyenlő lett ezzel a szóval: egyszerűség. Tournayben született, ifjúságát Orthezben töltötte és egy ügyvédi irodában írnokoskodott, majd jegyző lett. Itt írta első verseit. Mondanivalóját közvetlen környezetéből meríti, egyszerűen mondja el, sokszor raffináltan ható egyszerűséggel. Rímei gyakran nem csengenek, csak halvány asszonánszok. Nem tartozott a kalandos, hánya-vetett életet élő költők-höz, Párist kerülte, nem vett részt az irodalmi élet forgatagában. Nagysága — amit még ma is sokan vitatnak — abban áll, hogy látszólag eseménytelen életét bájos egyszerűséggel tudja megeleveníteni, könyveit szinte önéletrajznak, naplónak tekinthetjük.

Első verseiben még távoli szigetekről dalol, hol nagyapja, a

hajóorvos élt. Kolumbusról és Rousseauról is írt verset, de később kibontakozik igazi énje: a természet szeretete, mely későbbi költészetének egyik ihlető forrása. Elbolyong az erdőn, megbámulja a páfrányt, a csobogó kék vizet. Ismeri és szereti a növényeket; tudja népies elnevezésüket is. Néha a kisvárosi életéről ír. Délben arany légy zümmög az ökrök szarva között. Kakas kukorékol . . . harang zúg . . . távol egy szamár játszik. Az állatok közül a szamarat szereti a legjobban:

*Szeretem a jó szamarat,
mely a bokrok mentén halad.
(Kosztolányi fordítása).*

Jelentéktelen tárgyak elevenednek meg. Az erdő nála a békét, a csendet jelenti. Leül egy árnyas tölgy alá és elábrándozik. Csak egy madár röppen el felette, de élete a csendben oly nagyszerű, oly boldog. Egész költészete ilyen, verseiben — mint életében — nem történik semmi, csak egyszerű szavával igyekszik az olvasóra hatni. Elborzad, mikor a vágóhídon egy kis borjat leölnek és könyörög:

*Jaj, Istenem! Enyhítsd a szenvedését,
ne is érezze a mészáros kését.
(Kosztolányi fordítása).*

Máskor elábrándozik. Oh, ha ismerné azt a lányt, akit már annyiszor megálmodott, nagyon, nagyon szeretné és:

*Virágillattól lenne terhes házunk,
harangszót hallandánk, ha vacsorázunk . . .*

Stílusa egyszerű és hajlékony. De ez a keresetnek látszó egyszerűség szinte lefordíthatatlanná teszi. Ilyen verseket ír:

*El fogsz te jönni, majd ha méhek várnak
virágos rétjein az izzó nyárnak.
Nevetve jössz el. Kacagó piros száz
mint vadvirág a réthez, illik hozzád.
Azt mondd ott: imádlad őt tilokban,
de tüstént futsz, szemében vágy, ha lobban.
S ha visszatérsz, csókját fogadni készen,
már a halálra lelsz csak tört szemében.*

(Végh György fordítása).

Sokszor ír önmagáról és barátairól, de mindig egyszerűen. Költészetén meglátszik Coppée hatása, de annak minden rossz tulajdonsága nélkül.

Jammes egyszerű volt nemcsak mint költő, de mint ember is. Bizonyítja az is, hogy míg a legtöbb költőnek majdnem minden pillanatáról tudunk, addig az ő életéből néhány szürke adaton kívül csak könyvei maradtak fenn. Legfeljebb legendák keringnek róla. Képzeletünkben mint egy remete él, aki távol az élet herce-hurcájától, madarakkal, virágokkal beszél, mint egy modern Assisi Szent Ferenc. Nagy, bozontos szakállával, mélyenülő, ragyogó szemével, mintha mesékből lépne ki. És ez az egyszerű költő, az örök gyermek, nincs többé. Kedvenc évszakában, ősszel, a kacagó napsugárral, a madárdallal együtt halt meg. Sírja fölött egy mellszobor áll — még halála előtt végrendelkezett így — és talpazatára csak egy szó van vésve: *Költő*.

Végh György.

J. HUIZINGA: A HOLNAP ARNYÉKÁBAN. (Kir. Magy.. Egyetemi Nyomda.) Spengler óta divatos az „Untergang“-hangulat. Bölcsék és balgák egyforma igyekezettel vágnak neki a roppant kísérletnek: megállapítani korunk „diagnózisát“ és fölállítani prognózisát. Huizinga könyve mérhetetlenül több ilyen kétes értékű és hitelű kísérletnél. Valóban alapos diagnózis: egy nagy-tudású és mélyrelátó szellem kritikája. Ha van benne líra, a legnemesebb líra ez: az embe-rebb emberért síkraszálló elme hevülete. *Elme* hevülete: Huizinga tartózkodik az érzelmességtől, a higgadt gondolkodást elborító, apokaliptikus látományok közé ragadó pátoztól; a pátoz az olcsóbb megoldás és Huizinga soha nem olcsó. A kultúra válsága: ez a roppant közkeletű és gyanús kifejezés egyszerre értelmet kap, ha az ő szemével nézzük a mai világot, a szellem és a lélek betegségeit és nyugtalanságait. Mítoszok és ködös elméletek kerülnek mérlegre, kiderül a modern csodák nevetségessége, a „fából vaskarika“ hitvallások kétségbeejtő korláto-ltsága. A ma embere a kultúra kényelmes közösségében él és el-felejt eszmélkedni, gondolkodni, elfogadja a sajtó és a rádió irá-nyítását, a propagandák blöffjeit, nem akar, nem is tud már tájé-kozódni a fölvilágosodás sokat ócsárolt és mégis „méltó“ em-be-re példájára, fölébrednek ben-ne a nyájösztönök s hajlandó a boldogulás reményében vakon rohanni a szakadékba. Pueriliz-musa elszomorító, sorra fölradja a gondolkodás nagy vívmányait, az élet minden vonatkozásában eltávolodik az észről. A költők a félálom ködjeiben járnak, s akik nem költők, nem járnak sehol sem: megszorodtak az olvasók és megfogyatkoztak a hallgatók. A neohősiesség primitívtséget ta-ka, a tömeg monumentalitása gyermeki játékokat.

Komor és sokban hiteles kép,

az ember mégis szeretne néha vitába szállni a világhírű tudós-sal: vajjon nem lát-e túl söté-ten? vajjon a „hősiességben“ nincs-e valóban sok hősiesség? a tömegmozgalmak valóban csak a nyáj megmozdulásai volnának? A kifejezés még a tudományban is eltávolodik az észről: igaz, de a szépen író tudósok vajjon nem azért írnak-e szépen, elkalandoz-va a költők birodalmába, mert a higgadt mondatokba alig kény-szeríthető *igazságot* akarják el-dadogni? A kor talán nemesebb és nagyobb, kétségbeejtő hibái ellenére is, mint Huizinga gon-dolja; nincs szűksége semmiféle hasonlatra: nem „új középkor“ és nem „neohumanizmus“, ha-nem magában, kalandorságában és hősiességében szép és nagy, hatalmas tettekre és tiszteletre-méltó erkölcsi teljesítményekre képes. Huizinga nem méltányol-ja talán eléggé ezt a heroizmust: pedig a vezérek valóban a „tör-ténelem színe előtt“ állnak s a történelemnek alkotnak: az elsők egyszerre történelmi távlatokban szemlélik magukat s tetteiket s e tettek mértéke mindenkor a nagyszerű és modern hősesz-mény; — hátborzongató, de ma-gasztos és paradoxságában is megdöbbentően nagy gondolat, bárhogyan ítéljük is meg vagy el: a fegyveres béke. Mindez nem vádbeszéd és nem védőszózat: a politika útja külön út és Huizin-gának kevés helyén helyeslünk oly meggyőződéssel, mint mikor a politika totalitásának lehetet-lenségét mutatja meg. A szellem-ről van itt szó: Huizinga talán nem érti meg olyan teljesen a ma szellemét, mint amilyen pá-ratlanul teljesen a ma *bajait* látja; és újra a régi nóta: a de-mokrácia örök értetlenségével nézi a nem-demokráciát. A fas-sizmus védelme? — nem, csak a szellem objektivitása: a fassiz-mus új hősiességében a modern kor egyik nagy lelki ténye mu-tatkozik meg, s hogy a ma em-berében él valami vágy ez után

a hősiesség után, azt éppen a demokráciákból lehetne igazolni. A franciáknál mintha Corneille renaissance-a kezdődne... Fajkérdés? — Huizinga határozottan ellene szól: tudománytalan. Igaz, — de hadakozhat-e tudomány a tömeg mítoszaival, ha nem sikerült előzőleg a káros mítikus *gondolkodást* letörnie? (Sőt, nem a XIX. század alkotta-e a legszomorúbb mítoszt: a csalahatalatlan tudományét?) A tömeg éppen a száraz tudománytól menekült a mítoszhoz, — s talán bölcsőbb a nemzetek számára engedni a mítosznak, mint ellene állni: a „faj” bonyolult fogalom, a tömeg nem tudja, mit jelent, s miért ne lehetne „munkahipotézis” egészségesebb állapotok teremtésére? Keresztény szellem a fajelméletet, különösen mai germán alakjában, nem fogadhatja el; a gazdasági fajvédelem más kérdés. De miért ne beszélhetnénk a tömeg számára „faj”-ról, s valójában *szellemet* értve „faj” alatt; egy mítoszba minden belefér, és sürgősebb teendőink vannak, mint a terminológián vitázni?

Kritikátlanságunk alighanem a bajok forrása; — jön-e a kritikátlanság és a mítoszok korára a lehiggadás és tisztulás korszaka: körülbelül ebben látja Huizinga az európai művelődés jövőjének nagy kérdését. Felelete optimista: — miért ne higgyünk a komor szemlélő és sötét diagnosztika vigasztaló jóslatának? Olyan szellemek közreműködése, amilyen Huizinga, nagyban hozzájárul a zavar csillapításához: akik „A holnap árnyékából” nézik a holnapot, a maguk nemesebb, méltóbb, emberhez méltóbb holnapját föltétlenül megtalálják. S ezzel a tudós hivatása páratlan magasztalásra emelkedett: higgadt tudományával a kortárs Európa nagy, megbecsülhetetlen tanítója lett, — egy világ tanítója, mint a görög bölcsek.

Rónay György.

GAGYI LÁSZLÓ: A KIVÁLASZTOTTAK. (Révai kiadás). Gagy Lászlóban az erdélyi irodalomnak második nemzedéke jelentkezik, még zavarosan, még kiforratlanul, tele ígérettel és tele hibával. A hatalmas hadállásokon belül, amelyeket az erdélyi regényírásnak egy Nyíró, Tamási vagy Makkai épített, új írói szándék kezd már ébredeni, amely hevesebben éli a jelent, a valóságot bonyolultabbnak érzi és mind egyéni, mind szociális szempontból új, megváltó embertípust akar kialakítani. Elméletben. Mert a megvalósult mű csak azt mutatja: egyszerű megtorpanásról van itt szó. A fiatalabb nemzedéknek még töretlen gőgje, a hit, hogy gyökerében új művészetet lehet teremteni, torpanik meg, mielőtt a nagy beérkezettek útjára lépne s bár előbb-utóbb a régi építőkövekhez hajtja őt a tapasztalat, át kell jutnia azon a kísérleten is, amely csak az érzelem görcsös vergődéséből terem regényt. Gagy László könyvéből legalább is ez a tény olvasható ki. Idegesség, vagy mondjuk: múlt, fiatalos hév, amely a regény helyzetét csak érzelemben éli át, nem mélyíti el a valóság felé; önkényesen összegez; azt hiszi, hogy mondatai magukkal hozzák mindazt a képszerűséget vagy szenvedélytartalmat, amely leírásuk pillanatában a szerzőt eltöltötte. Gagy László még nem képes a szuggesztív sűrítésre, a szövegnek nincs visszhangja, nem hoz létre kapcsolatot az olvasó s a lélek között, amely ezeket a szavakat kilökte magából.

Pedig a regény az atmoszféra megteremtésére túlnagy gazdagságot mutat. A fiatalság gazdagságát, amely fegyelem híján zűrzavarrá olvad. Mi is a téma? Először is a parasztyomor, a cselédnyomor, amelyben az örök megváltásra szomjas lélek egy királysorsot ígérő szektárius hitre lobban. Ad-e azonban az író ehhez megfelelő keretet? És kik

ezek a *kiválasztottak*? Eszter, a szentasszony, néhány csacsogó ostoba banya, néhány részeges pásztor. Nekik jön el a beígért világvég, amely egy magtár felgyújtásában éri el drámai tetőpontját. Ime, ennyi a hegyek közé szorult adventizmus, amelynek apokaliptikus elmélyítését hosszabb-rövidebb idézetek célozzák. De a balladás előadás, a sok egymásradobált jelenet semmi közösségbe sem hozza az olvasót ezzel a vallási hisztériával, mert nincs idő a „beolvasásra”, mert az idegek remegése csak jelölve van, nem a szereplők *megosztható* élményéből hat reánk. A másik téma, a református pap küzdelme népe megmentéséért és szerelme a földesúr leánya iránt, szintén csak vázlatos és hatástalan. Az adventizmust saját hazugsága, nem Varga Domokos szőszegény bölcsesége győzi le, nem a tehetetlen pap, ez a szerelmében is félszeg és erőtlen figura. A regény szabványos hősről, Áronkáról, a harmadik témáról, sem lehet sok jót mondanunk. Székely legényke ő és egyben szobrászlelek, ő képviselné azt az embert, „amilyen még sosem volt”, a szabadot és a jókedvűt. Megvalósulásában azonban teljesen üres ez az eszmény s az irodalmilag már túlonútul kihasznált székely fufangon, talpraesett dialektikán kívül nincs benne pozitív tartalom. Gagy László maga sem tudta, milyen irányba küldje az új embert a pap hite s az adventisták tévelygése közt. Maga is keres még, maga sincs tisztában az új ember lényegével. Formális megoldáshoz menekszik, végrehajtatja Áronkával a hősi bravur és önlegyőzés példáját, hogy a legényke legalább a formális célhoz való hűséggel és kitartással léphessen arra az útra, amelyről senki sem tudja, merre visz.

Elismerhetjük, hogy a regénynek e befejezése mögött van vajami tapogatózó megismerés. Ha

Áronka sorsa nem is érdekel tovább, annál fontosabb lesz most a kérdés: hogyan ábrázolja az író a székely falu embereit? A felelet: éppúgy, mint a cselekményi, kapkodva, elmélyítés nélkül, fiatalos türelmetlenséggel. Ábrázolás helyett csak jelöl, s bár sokszor ügyesen oldja fel akcióiban a jellemet, a lélektani indokolással mindenütt adós marad. Tudomásul kell vennünk, hogy a földesúr szadista pogány és őrült, aki korbáccsal vereti meg parasztjait, az öreg Ágnes részeges boszorkány, Péter elzüllött jogász, Áronka szerelmes és okos kamasz, még pedig olyan szigorúan és következetesen, annyira gépszerű pontossággal, hogy egy pillanatra sem tudjuk őket emberszámba venni. Ez a makacs következetesség a papíros-jellemekhez, okozza a regény harmadik hiányát, az izlés-hiányt, amely az öreg Ágnes jeleneteiben és unalomig ismételt szólamaiban nyilatkozik meg a legsúlyosabban.

Pedig-pedig költőérzékű ember írta ezt a regényt, aki egy-egy leírásában gyönyörűen tud egyesíteni klasszikus stíluszépiséget s egy modernebb varázst. Író, aki ma még túlnyomóan előtérbe jutó hibáiban és azok ellenére is két fontos értéket rejt magában: a drámai ütem lendületét s érzékét a nagy indulatoktól terhes jelenetek cikornyamentes ábrázolásához. Az átélés ereje, amely mind a két értékben kifejezésre jut, csak akkor fog azonban művészibb hatást elérni, ha nem pusztán az író lelkére szorítkozik, hanem átterjed a szavakra is, ha felidéző erővé válik: erővé, amely egyedül lehet csak a megvalósult művészet kritériuma.

Semjén Gyula.

KOVACS GYÖRGY: ERDÉLYI TÉL. (Cserépfalvi.) Az erdélyi irodalom „második” nemzedéke, úgy látszik, most érkezett el fejlődésének arra a szakaszára,

amelyben az ember, a nép és a nemzet nagy problémáit átélve, szükségesnek érzi, hogy igényesebb művekben, regényekben keresen feleletet nyugtalanító kérdéseire. Kovács György regényében éppúgy, mint Gagy Lászlóéban is, lehetetlen nem éreznünk ennek az első válaszadásnak a heveségét, túlzó pátoztát, naturalista részletrajzokba fojtott szenvedélyét, rideg és tárgyilagos valóságlátással alcazott küldetésitét és gazdag romantikáját.

Szintere egy erdélyi falu, hősei parasztok, lecsúszó urak, népiükért dolgozó „nadrágosok” és eszközökben nem válogató, lázas esküvéseket beváltó makacs hódítók. Parasztok: a falu két ellenségeskedő családja, a Máthék és a Szabók; urak: a Mártonffy-család, részegeskedő, kvietált szolgabíró, huszárfőhadnagyok emlékein rágódó rideg asszony, terhelt, vallási rajongásában lehetetlenné rajzolt lány; „nadrágosok”: az öreg Szabó doktorfia, aki a falu egészségügyéért folytatott harcában feleségét veszíti el; és „hódítók”: a pörlekedő parasztok és költekező urak lába alól a földet kihúzó román ügyvéd és társai. Nyilvánvaló: a regény, a fiatal és lelkes írók jellemző sokatakarásával, hasonló lett ama bizonyos „a ló”-hoz, amelyen tanulságosan szemlélhetők az összes lóbetegségek, együtt az ábrán mindaz, ami a valóságban külön-külön és egyenként is túlságosan súlyos; és ami ha olykor, ritka kivételekben, előfordul is együtt: ez az életnek az az igazsága, amelyet a regényírónak éppen a hitel és a valóság kedvéért el kell kerülnie.

Az Erdélyi tél minden ereje, minden részvétbeli remeklése ellenére is komoly alkati betegségben, születési hibában szenved: illusztráció. Az író a próféta és a szociológus hevességével és lelkiismeretességével tükröt akar kortársai elé tartani;

de indulatában nem tartja, hanem löki elé a tükröt: a vonások eltorzulnak, a kép töredezett lesz. Mennyivel sikeresebb lenne vállalkozása, ha csak egy témát ragadott volna meg: a falut, vagy az orvos küzdelmét, vagy a Mártonffyk tragédiáját! De ő mindhármát egyszerre akarta: egyetlen regényben, egy öntörvényeit követni köteles irodalmi műben föltárni az erdélyi magyarság és erdélyi falu minden komor vétékét, súlyos mulasztását. Tagadhatatlanul nagy, nemes, merész vállalkozás, de ugyanakkor irodalmi balfogás is: három-négy szálát képtelen egy egységes regénybe oldani, filmszerűen ugrál alakról alakra, részletről részletre; — novellákra és hangulatképekre, falusi „csendéletekre”, „életképekre” szakadozik meséje, mely mindvégig három külön mederben halad, s a végén sem folyik egybe: a regénynek nincs megoldása és ami van, rossz, elnagyolt, giccses és operettszerű az amerikai nagybácsiként ható bíróval, aki „összefoglalja” a szerző nehézségeit és alkalmat ad az orvosnak a „konklúziók” és a „tanítás” megadására. A cselekmény három szála közt túlságosan gyenge kapocs az egyoldalúan megrajzolt orvos; Mártonffyéknek különben még így sincs semmi közük a meséhez, s aligha szerepelnek egyébként, mint hogy a kórkép teljes legyen. A mesének nincs drámai menete, nincs eposzi hömpölygése. Lehet, sőt valószínű, hogy ilyen történetek előfordulnak, de az író feladata nem a valóság rögzítése, hanem dráma alkotása a valóságból, — és Kovács György nem jutott még túl szemléletében a valóság rögzítésénél és illusztrációként való alkalmazásánál. Az alakok magukban drámaiak lennének, indulatokkal küszködnek, megvan bennük az a bizonyos feszültség, de mindez csodálatosan elpárolog, mikor szembekezdülnek egymással: mérgeledők, ká-

romkodósak és iszákosok, a fiatalasszonyok közt sincs a ruhán kívül túlsok különbség: Jolán Zsuzsika mása, csak egy magasabb kultúrfokon és több hisztériával. Az asszonyi sors mind egyforma, Mártonffy né multjában ép úgy van valami, mint a parasztasszonyokéban, és Máthét ép úgy furdalja az elesett vetélytárs emléke, mint Mártonffyt a főhadnagyé; — vajjon az volt Kovács György szándéka, hogy megmutassa: minden egyforma? Aligha. A lektorok pedig, akik leleményesen a Bűn és bűnhődés mellé állítják ezt a regényt, lelkesedésükben elfelejtkeztek rámutatni még a kéziratban ezekre az ismétlésekre, a változatoknak erre a meglepő szegénységére.

Pedig az Erdélyi tél hibái, túlzásai mellett is színvonalas könyv, erős tehetség munkája. Nagy lehetőségek vannak benne, remek megfigyelések, csak épen elsikkadnak: az írónak még nem volt ereje mindazt megírni, amit ebből a témából, ezekből az alakokból kellett volna. Nem volt elég takarékos, túlságában három regény témáját gyömöszölte bele ebbe az egybe, és elretentette ezt az egyet is. A faluból például sokat megmutat, és kevés magyar író van, aki ezeket a sötét indulatokat jobban érzékelte volna nála. Hogy pusztulhat el minden, hogy pusztulhat el egy egész fajta fiainak ilyen rövidlátásán, önzésén: ezt így és ilyen rideg bátorsággal csak igazi író tudja megmutatni. Az Erdélyi tél ezért írói tett is, és ezért volt érdemes megírni, ezért köti le bosszantó hibái ellenére is az olvasót. Ha nem akart volna ezen túl mindenáron dokumentum is lenni, föltétlenül nyert volna vele.

Kovács György „komor” író, és bár van ebben a komorságban valami romantikus túlzás, amely olyan rémségek felé is elkalandozik, amilyen Erzsike alakja, — ez a vallási rajongásban

szenvedő képtelen alak olyan melléfogás, ami egy Kovács György tehetségével rendelkező írónál megbocsáthatatlan (és milyen remek figurát formálhatott volna belőle, ha megint nem „dokumentálta” volna benne az apától s anyától öröklött terheltséget, — és mily gyarlón dokumentálta!) — Realista, sőt naturalista komorsága a nagy ígéret: az író aki a valóságban ennyire otthon tud lenni, alkot még nagyobb művet is, ha nagyobb eszményt talál: ha rátalál a szociológus és nemzetébresztő eszménye után az igazi író, a léte értelmező (és nem tételhez illusztrációnak alkalmazó) író eszményére; — ha megszabadul irányzatosságától, bármily nem is ez az irány, és ha mindvégig olyan szándéknélkülien nagy és emberi lesz, mint itt már néhány jelenetében.

A regényhez Tamási Áron írt bevezetőt, Kovács György rokonszenves alakját mutatja be benne a magyar közönségnek. Ezek után a szép szavak után a regény helytáll magáért és Tamási tekintélyéért. Az erdélyi „második” nemzedék egyik legkomolyabb regénybeli teljesítménye ez és a magyar irodalom átlagtermésében feltétlenül kiemelkedő. Épen Kovács György tehetsége kötelez rá, hogy jóval átlag fölötti igényekkel lépünk föl vele szemben. A magyarországi olvasó és kritikus nem is érti egészen, miért kellett ennek a munkának nálunk, és nem a Szépművés Céh kiadásában megjelennie? Cserépfalvi szép kiállításban adta ki Kovács György könyvét, s hogy kiadta: komoly tehetséget engedett szóhoz és nagy jövőt ígérő, máris komolyat alkotó pályát nyitott meg.

Rónay György.

HUNYADY SÁNDOR: A TIGRISCIKOS KUTYA. ((Athenaeum)). „Jenő ideális fiatalember volt. Huszonyolc éves, világosbarna, középtermetű. Mo-

solygó szájában egy pedáns platinafog ragyogott. Tudott táncolni, tenniszezni és korcsolyázni". — Így kezdődik Hunyady Sándor új novelláskötetének címadó elbeszélése.

És ilyenformán kezdődik az elbeszélések közül a legtöbb: az író igen fontosnak tartja, hogy elmondja, milyenek a hősei: kövérek-e vagy soványak, csinosak-e vagy csúnyák; vagy hogy rövid, de pontos „helyzetjelentést” adjon a cselekmény színteréről. Mindazt, amit más író az olvasóra bíz, vagy elbeszéléseibe beleszó, vagy körülményes tájleírásokban mutat meg, Hunyady Sándor mindjárt a novella elején közli néhány kerek, hangyag és tárgyilagosságon. És általában mindent így közöl, fölindulás nélkül, kicsit gúnyorkáskán, a kissé unatkozó anekdotázó hangnemében. Sokszor kitűnő ez a tömörség, a mondatok telibe találnak, atmoszféra sűrűsödik körülöttük, oldalakat helyettesítenek. Sokszor azonban rutinosan és üresen konganak, csöppet sem fölényesek és rendkívül szürkék: mintha örökölt, kopott ruhákat hordana fáradtan hanyag mozdulatokkal egy életunt úr. Ezekből a mondatokból változatlanul híven értesülünk róla, hogy ki milyen, de semmit sem tudunk meg arról, *hogy ki miért él*, a látszat mögé nem sikerül belátnunk. A tárcákban, ahol leköt a kedves mese, nem zavar ez a fölszínesség, ezek a tárcák méltán folytatnak egy szép és előkelő magyar hagyományt. Egy-egy pillanatra még arra is gondolhatunk: ez a szűkszavúság, bölcs takarékoság, hangyag fölény vajjon nem a bölcségé, a túl-sokat-tudásé-e? Nem azért ragaszkodik-e az író olyan csökönyösen a látható, tapintható valósághoz, mert túl jól tudja, mily kevés az, amit a nem-láthatóból, nem-tapinthatóból megragadhatunk? Tagadhatatlanul van Hunyady Sándor hangyagában valami ilyen kiábrándult-

ság, megnyerő sztoikus felhang. A furcsaságok, amikről ír, — ezek az igazán mindennapi furcsaságok, — épen úgy lehetnek a gúnyorkás szellem fintora, mint a tárcáiró fölületessége. Melyik az igazság? Hunyady Sándor esetében alighanem mind a kettő. Fölényes, cinikus, kiábrándult, s ugyanakkor hangyag és olcsó. Ha nagyobb föl-adattal kerül szembe, nem tud kizökkenni a kis föladatokkal szemben elfoglalt magatartásából. Egy mosoly vagy egy gyilkosság: egyre megy, de ez a „mindegy” nem az élet mélyére tekintő lélek fölfedezése, hanem az élet minden tényét egyformán fölszínesen néző író nemtörődomsége. Amíg csak tárcát ír, a műfaj minden mulandó igénytelenségével: addig kitűnő, a legjobbak közül való, pontosan azt nyújtja, amit a műfaj kíván. Hogy mi a tárcá, az ő tárcái nyomán lehetne tanítani. De mihelyt túllépi a tárcá kereteit: fölszínessége rögtön föltűnik és nem áll nagyon sokkal a ponyva fölött. Nem is azért talán, mert nincs elég ereje fölemelkedni, hanem mert valahogyan nincs *kedve*; hiszen egy-egy mondata itt is rávilágít: mit tudna teremteni témáiból, ha akarna. Horizontja szűk, témái is kissé kopottak, de ebben a kicsiny világban mester, ha rutinja jóval több is, mint a mélysége. Elbeszélései olyanok, mint mikor késő délután bölcs vidéki urak anekdotáznak; jól esik hallgatni őket, mosolyogni a régi szép időkön; hangjuk kedves, megnyerő, arcuk távoli rokonokra emlékeztet, „igen, így lehetett” — gondoljuk, és „bizonyára jó lehetett így” — mondjuk magunkban, — aztán másnap, vagy talán máregy óra múlva, mindent elfelejtünk.

Rónay György.

KISPÉTER MIKLÓS: A GYŐZELMES FILM. (Egyetemi Ny.) Kispéter Miklós egészen újszerű, nagygényű célkitűzéssel lépett a

tudományos nyilvánosság elé, mikor arra vállalkozott, hogy jóformán minden magyar előzmény nélkül a film kialakulásáról, a filmkészítés kérdéseiről írt terjedelmes és aprólékos gonddal megírt munkát. Bevezetésében tárgyalja a film kialakulásának társadalmi, faji, történelmi, gazdasági és földrajzi feltételeit, belevonva egyetemes szempontú fejtegetéseibe a pszichológia tanulságait is, ez utóbbit azonban — sajnos — nem minden kritikát kiálló elvi állásfoglalással, mert midőn a primitív ember és a gyermek lelkisége között párhuzamot von, nem mindig tudja elkerülni az ellenmondásokat, néha pedig olyan elméletekre épít, melyek nem merítik ki a legszigorúbb tudományosság ismerveit. Ha bevezetésének ingatag, mindenestre érdekes fejtegetéseit figyelmen kívül hagyjuk, olyan művet üdvözölhetünk Kispéter könyvében, amely a magyar tudományos életnek határozott értékét jelenti, annál is inkább, mivel még külföldi viszonylatban is jóformán az elsők között szerepel terjedelmes és gazdagon illusztrált művével, mint ahogyan szakszerű és teljességre törekvő bibliográfiájából is kitűnik. Nem kis felkészültségre, ellenkezőleg igen alapos tájékozottságra valló megállapításai „A film győzelmi útja” c. fejezetben ügyesen felhasznált lélektani tényekkel nyernek kiégyesülést. Itt vizsgálja meg a tudós szerző, milyen pszichológiai előzményekre vezethető vissza a film kialakulása, hogyan tudott beleilleszkedni a film a mai korszellem sodrába, egyben megállapítja azt is, milyen kulturális jövő előtt áll a film, ennek is legújabb fejlődési állomása: a hangos film. Leplezetlen filmpártiságában a filmnek mint művészeti eszköznek is elismeri a létjogosultságát és részletes ismertetésben szól hozzá a

film megszületése körül keletkezett kritikai irodalom szempontjához. A tudománynak és a filmnek egymáshoz való viszonyának fejtegetése után ismételten arra a kérdésre igyekszik felelni, ami — úgy látszik — könyve főcélja: művészet-e a film. Ez a fejezet, melyben rendszeres ismertetésekben tárja fel a film-művész alkotó tevékenységét, a személyi élmények gazdag tapasztalataiból meríti anyagát. A filmnek és a rokonművészeteknek a párhuzama után kitér a filmgyártás technikai külsőségeire is. Nem feledkezik meg természetesen a szerző arról sem, ami a film létezését és fejlődését voltaképpen biztosítja: a közönségről. — Ha beleillesztjük Kispéter komoly munkáját a magyar tudományos irodalomba, csak dicsérni lehet vállalkozását, amit a tudományos igényeknek megfelelően valósított meg.

Baráth Ferenc.

SCARBANTIA-KÖNYVEK. A Scarbantia - könyvsorozat, mely helytörténeti adatokat dolgoz fel Sopron város és Sopron vármegye multjából, beszédes példája annak, hogy milyen érték az, ha egy városnak van történeti lelke. Ott irodalom terem, könyvek jelenhetnek meg, amiket felvesz maga a város. Ott gondolat indulhat el, hogy megkeresse multját és belenőjjön általa a jövő a multba. Ott emberek vannak, akiknek tervük, vállalkozásuk nem marad meddő álmom, hanem építő és gazdagító valóság lesz. Mintha maga a nagy mult, a kollektívum, finoman átítatva lélekkel és érzéssel, maga olyan gazdagság lenne, amiből bőven csordul az ország többi részébe is. Érdemes lenne egyszer kikutatni, hogy hány kiválóságunk indult el Sopronból, vagy legalább is hányan van köze a városhoz.

A könyvsorozat Thier László kiadásában jelenik meg. Első számát ő írta: Adatok az 1849. június 13-i csornai ütközet történetéhez. A második szám: Csatai Endre: Idegenek a régi Sopronról című műve; levéltöredékeket, útinaplókat közöl 1487—1841-ig; köztük Szenczi Molnár Albert, Révai Miklós, Kazinczy Ferenc, Guzmics Izidor nyilatkozatait. A harmadik szám Björn Collinder uppsalai egyetemi tanár nagy visszhangot keltett cikkét hozza: „A leghívebb város“, báró Podmaniczky Pál egyetemi tanár fordításában. A negyedik szám: L. Thier: Gedrucktes u. Handschriftliches über Alt-Sopron. Az ötödikben Csatai Endre

állította össze A soproni ex libris történetét. Érdekes, hogy mennyi művész és a művészetek iránt érdeklődő ember kerül ki ebből a városból.

Az egyes számok lelkiismeretes munkásságra mutatnak, a kiállítás finomsága, a sok műmelléklet pedig nagy áldozatkészre és a helyi nyomda rátermettségére.

Bárcsak minél több városunk példának tekintené a vállalkozást. Hiszen külön multjuk, helyi történetük és értékeik az egyetemes magyar szellem és műveltség mindmegannyi másszínű értékes dokumentuma.

Horváth Richárd.

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYOIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5.— PENGÓ
FÉL ÉVRE 2:50 PENGÓ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER, VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON 18—22—40. — MUTATVÁNSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

Karácsonykor jelennek meg

Horváth Béla új versei

SZABADÍTÓ ANGYAL

címmel a Vigilia kiadásában

A nagy költő új műve az iro-
dalom igazi eseménye lesz

A „Vigilia” előfizetői 5.—
pengő bolti ár helyett 3.—
pengőért rendelhetik meg.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.

POSSONYI LÁSZLÓ

ÜLDÖZNI
FOGNAK TITEKET

RÉVAI KIADÁS